

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

ATTILA İLHAN'A GÖRE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE ÜÇ MİSAK-I MİLLİ
(Cumhuriyet Gazetesi Yazıları 1996-2005)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİBEL KAHRAMAN

İSTANBUL 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

ATTİLA İLHAN'A GÖRE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE ÜÇ MİSAK-I MİLLİ
(Cumhuriyet Gazetesi Yazıları 1996-2005)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİBEL KAHRAMAN

PROF.DR. CEMİL ÖZTÜRK

İSTANBUL 2009

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Sibel Kahraman " Atilla İlhan'a Göre Atatürkçü Düşüncede Üç Misak-ı Milli (Cumhuriyet Gazetesi Yazıları 1996-2005)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Cemil Öztürk
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Vahdettin Engin
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..06../07../2009 tarih ve 2009/12-b..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ATTİLA İLHAN ve MİSAK-I MİLLİ

1.1. KEMALİZM, KUVA-Yİ MİLLİ'YE RUHU VE MÜDAFAA-İ HUKUK DOKTRİNİ ÇERÇEVESİNDE MİSAK-I MİLLİ'NİN OLUŞUMU.....	13
1.2. MİSAK-I MİLLİ.....	26
1.3. MİSAK-I MİLLİ'Yİ GENİŞLETEN BİR ANLAYIŞ: GAZİ'NİN “BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ	30
1.4. MİSAK-I MİLLİ'YE YÖNELİK GENEL DEĞERLENDİRME	38

2. BÖLÜM

ATTILA İLHAN VE EKONOMİ

2.1. SA'Y (EMEK) MİSAK-I MİLLİ'Sİ VE EKONOMİ	42
2.2. EKONOMİDE DEĞİŞEN ANLAYIŞLAR VE YENİ ARAYIŞLAR.....	51
2.3. EKONOMİK SORUNLARA TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	57

3. BÖLÜM

ATTILA İLHAN VE EĞİTİM

3.1. MAARİF MİSAK-I MİLLİ'Sİ VE TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU.....	67
3.2. CUMHURİYET EĞİTİMİ'NİN ULUSALCI NİTELİĞİ.....	72
3.3. ULUSAL DİL.....	75
3.4. EĞİTİM KURUMLARININ NİTELİĞİ, EĞİTİMCİLER VE AYDINLAR	84
3.5. TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU'NA AYKIRI GELİŞMELER VE SONUÇLARI	85
3.6. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	94
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	100
ÖZGEÇMİŞ	106

ÖZET

Tarih bireylere geçmişini yorumlama, yaşanan anı algılama ve geleceği doğru yönlendirebilme imkânı tanımaktadır. Bu imkân tarih bilinci kazandırılmış insanların hayata karşı bir duruş edinmelerinde ve eylemlerinde olumlu etki yaratmaktadır. Bu bilinci edinip eserleri ile aktarma çabası güden Cumhuriyet dönemi yazarlarından Attila İlhan, aydın olarak akışına kendisini yerleştirebildiği bir tarihsel sürece dâhil olmuştur. Bu çalışmada amaç çok yönlülüğü ile bilinen ve bir bilinç aydını tavrı sergileme kaygısı güden Attila İlhan'ın *Cumhuriyet* gazetesinde yaklaşık 10 yıl süren köşe yazılarının incelenmesidir. Bu tez çalışmasında İlhan'ın köşe yazılarında ağırlıklı yer tutan “Üç Misak-ı Milli” olarak özetleyebileceğimiz emeği temel alan Sa'y Misak-ı Millisi, eğitimi şekillendiren Maarif Misak-ı Millisi ve toprak sınırını açıklayan Misak-ı Milli kavramlarını ele alış biçimi tespiti ve irdelenmeye çalışılmıştır.

Tezimiz İlhan'ın hayatına, eserlerine, fikri dünyasının şekillenmesinde etkili olan yaşam koşullarına, yine İlhan'ın değerlendirmelerini de dikkate alarak yer verdiğimiz Giriş bölümünden sonra üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde İlhan'ın, Müdafaa-i Hukuk doktrini, Kuva-yı Milliye ruhu ile bu doktrin ve ruhun ulaştığı nokta olarak gördüğü Misak-ı Milli'nin, nasıl işlendiğine, ayrıca Gazi'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin varlığına dair tespitlerine yer verilmiştir.

İkinci Bölümde İlhan'ın ulusal, laik ve çağdaş eğitimin hedeflerinin belirlediğini düşündüğü Maarif Misak-ı Millisi; Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Ulusal Dil ve Eğitim başlıkları altında incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü Bölümde emeği temel alan Sa'y Misak-ı Millisi, Misak-ı İktisadi anlayışı ve gerek millileştirme politikaları gerekse dışa bağımlılığı azaltma amacıyla gerçekleştirilen ekonomik politikalar şeklinde farklı temalara ayrılarak değerlendirmeye çalışılmıştır.

Sonuç Bölümünde ise diğer üç bölümü destekleyecek şekilde Attila İlhan'ın “Üç Misak-ı Milli” anlayışı ve bu anlayışın Atatürk'ün “muasır medeniyet seviyesine

ulaşma” idealini gerçekleştirmek için yazara göre, neden önemli olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

İlhan, için Türkiye’nin kuruluşu esnasında temel alınan “ Misak-ı Milli” adı verilebilecek bir anlayış söz konusudur. Bu anlayış çerçevesinde yazar Kuva-yı Milliye, Müdafaa-i Hukuk ve Misak-ı Milli kavramlarının temel olduğu l yapılanmanın yarattığı bir toplumsal dinamizm olduğunu belirtmiştir. Bu dinamizmi yakalayarak Misak-ı Milli sınırlarında yaşamaya hak kazanan Anadolu halkının bağımsız ve milli politikalara yaslanan ekonomik bir yaklaşımla Sa’y Misak-ı Millisinin eşitlikçi yapısıyla ortak payda etrafında toplanması gerektiğine inanmıştır. Eğitimdeyse Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na bağlı hareket edilerek dini ve yabancı dilde eğitim anlayışından uzak Türk tarihi, dili ve kültürünün egemenliğinde şekillenen laik, ağdaş ve ulusal bir kültür Misak-ı Millisinin tesis edilmesi ihtiyacını vurgulamıştır.

ABSTRACT

History gives the people the chance for interpreting past, understanding the present day and guiding future directly. This possibility helps people to have a good view towards life and has a positive effect on their actions. Attila İlhan who is one of the authors of Republic Period and was included in a historical period on which he placed himself as an intellectual. The aim of this study is to examine the articles of Attila İlhan appeared in the newspaper *Cumhuriyet* during about 10 years (1996-2005). He is known as being sophisticated and has a concern of presenting an attitude of a mind intellectual. İlhan, whose perspective can be found in his collected newspaper and magazine articles, considered the establishment philosophy and period with the Turkish Republic in different aspects in his articles in newspaper *Cumhuriyet*. There are Three National Conspiracies summarised [Üç Misak-ı Milli] which generally took place in these articles of Attila İlhan. They are National Endeavor Conspiracy [Sa'y Misak-ı Millisi] based on effort, National Education Conspiracy [Maarif Misak-ı Millisi] which shapes the education [Maarif Misak-ı Millisi] and National Conspiracy which explains the land borders [Misak-ı Milli]. In these articles of him it was tried to determine and analyze how they were covered.

Our thesis consist of three parts after the Introduction Section in which İlhan's life, writings, life conditions that helped him to shape his thinking were included with his own perspective.

In the First Section some detections on İlhan's Protecting Law Doctrine [Müdafaa-i Hukuk Doktrini], the spirit of [Kuva-yı Milliye] National Force and this doctrine, and also how he processed the National Conspiracy [Misak-ı Milli] which is seen as the point of soul took place. In addition, some detections on the existence of The Great Middle East Project of Atatürk have been included.

In the Second Section, in two headings National Language and Education it has been tried to analyze the National Education Conspiracy Consolidation of Education and Teaching Regulation [Maarif Misak-ı Millisi and Tevhid-i Tedrisat Kanunu] which is thought to identify the aims of national education.

In the Third Section, National Endeavor Conspiracy [Sa'y Misak-ı Millisi] based on effort has been tried to be analyzed in terms of Economics Conspiracy concept [Misak-ı İktisadi] and both the nationalization politics and the economic politics which aim to decrease the foreign dependence.

In the final Section, by supporting the other three sections Attila İlhan's Three National Conspiracy [Üç Misak-ı Milli] concept and why it is so important to fulfill the ideal of Atatürk on reaching the standart of modern civilizations has been tried to introduced.

According to İlhan, a concept which can be named as Three National Conspiracies mainly affected the establishment of Turkey. He stated there is a social dynamism created by the triple settlement which was basically formed by National Force [Kuva-yı Milliye] , Protecting Law [Müdafaa-i Hukuk] and National Conspiracy [Misak-ı Milli]. He believed that with an equitable framework of National Endeavor Conspiracy [Sa'y Misak-ı Millisi] it is essential to gather Anatolian people who got the right to live in the border of National Conspiracy [Misak-ı Milli] in an economical concept basing on indepedent and national politics. However, in education by adhering to the Consolidation of Education and Teaching Regulation [Tevhid-i Tedrisat Kanunu] he emphasised the need for founding a secular, contemporary and national culture National Conspiracy [Misak-ı Milli] which is shaped in the dependence of Turkish history, language and culture.

ÖNSÖZ

Uygarlık kavramı insanın düşüncelerinin, deneyimlerinin, eylemlerinin ve yapıtlarının, bir bileşimidir. Tarihin akışı içinde insanın, uygarlığa katkısı değerlendirildiğinde şüphesiz büyük bir rolün de Anadolu coğrafyasına düştüğü görülmektedir. Anadolu coğrafyası geçmişin, dil, din ve kültür bağlarının bir arada tuttuğu bir coğrafyadır. O halde bu coğrafyanın halkı için hedefte ortak ve bir olmalıdır. Bu ortak hedef ve birliktelik Anadolu halkının iş, fikir, kültür ve ideal birlikteliğinden doğacak olan Türk modernleşmesidir. Modernleşirken yolu ilk olarak çizecekler Atatürk'ün deyişiyle 'toplumda uzun mücadele ve gayretlerden sonra alınanda ışığı ilk kez hisseden insanlar' yani aydınlar olacaktır. Bu çalışma Türk modernleşmesi olgusuna dair Cumhuriyet döneminin en önemli isimlerden Attila İlhan'ın Atatürkçü düşünceden ilham alarak geliştirdiği bakış açısını irdelemeyi hedeflemektedir. Bunu yaparken aynı zamanda amaç, Türkiye Cumhuriyeti kurulurken üzerine tesis edildiği "Üç Misak-ı Milli" anlayışının tanımlanıp, anlatılması ve içeriğine dair İlhan'ın özgün bakış açısı ile yaptığı yorumların ortaya konulmasıdır.

Çalışmaya başlanırken öncelikle Attila İlhan üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş, yapılan tezlerin çalışma sahasının daha çok yazarın edebi eserleri üzerine olduğu görülmüştür. Ancak yazarın fikri dünyasını özellikle de özgün bir yaklaşımla ortaya koyduğu "Üç Misak-ı Milli" kavramını ele alarak aydınlatan bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Bu tespitin ve görülen boşluğun ardından çalışma şekillenmeye ilk başladığı dönemde İlhan'ın tüm yazdıklarının okunması ve düşüncelerinin bir veri havuzunda toplaması amacı taşımıştır. Daha sonra ise Atatürk ile ilgili hangi konuya nasıl yaklaştığı, konulara ilişkin özgün yaklaşımlarının olup olmadığına yönelik bir değerlendirmeye girişilmiştir. Bu konular arasında Fransız-Anadolu-Sovyet İhtilalleri, bu ihtilallerin karşılaştırması ve benzerlikleri, Kemalizm, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk düşüncesi, Gazi'nin dış politikası, İsmet İnönü ve dönemine yönelik eleştiri, Gazi-İnönü kıyaslamaları, aydın kavramı vb... yer almaktadır. Okuma ve araştırmalar sürdükçe görülmüştür ki; yazarın araştırma sahası ve konulara ilişkin yaptığı açıklamalar oldukça geniştir. Ulaşılan bilgilerin bir yüksek lisans tezinin niteliğini ve niceliğini aşacağı görüldüğünden elde edilen ve analize tabi tutulan verilerin bir bölümünün tezin dışında bırakılması ve böylelikle araştırmanın kapsam yönünden sınırlandırılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu gereklilik üzerine İlhan'dan elde

edilen verilerin özgün haline sadık kalınarak *Cumhuriyet* gazetesinde (1996-2005) tarihleri arasında yayımlanan köşe yazılarının betimsel bir yaklaşımla çözümlenmesi yoluna gidilmiştir. İlhan'ın diğer ürünleri olan şiirleri, romanları, senaryoları daha çok edebi bir bakış açısının yorumuna muhtaç olduğu için çalışma sahamızın dışında tutulurken, köşe yazılarına konu olan kavramlar ve temalar arasında ilişkiler kurulması yoluna gidilmiştir. Veri analizinde plan, toplanan verilerin özelliklerine göre yapılmıştır. Yazar'a özgü olduğu düşünülen kavramların, temaların tespit edilmesi ve kodlanması gerçekleştirilirken ortaya çıkan kavram haritasını bir çerçeve oluşturarak yapılandırmak ayrıca tercih edilen yöntem olmuştur. Fikri bakış açısını genellikle gazete ve dergi yazılarının derlenmiş haliyle bulabildiğimiz İlhan, *Cumhuriyet*'teki yazılarında da Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile kuruluş felsefesini ve sürecini farklı boyutları ile değerlendirmektedir. Bu nedenle de tez içerisinde kaynaklara çalışmanın dipnotunda "adı geçen makale" şeklinde yer verilmiştir.

Tezde amaç İlhan'da görülen "Üç Misak-ı Milli" kavramının elde edilen bilgiler ışığında düzenlenmesi ve yorumlanması olmuştur. Bu amaçla İlhan'ın, "Üç Misak-ı Milli" adını verdiği kavramsal yoruma dair aynı gruba dâhil edilebilecek yazıları belirli bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. Nihayetinde tezi oluşturan üç bölüm bu sınıflamanın sonucu olarak ortaya çıkan üç temadan -eğitim, sınır ve emek- oluşmuştur. Ayrıca İlhan'a dair önceden bilinmeyen veya az bilinen temaların ve tarihsel boyutun ortaya çıkarılması da hedeflenmiştir. Tezin amacı İlhan'ın Atatürkçü düşünce içerisinde yer verdiği "Üç Misak-ı Milli" kavramıyla ilgili olarak ortaya koyduğu fikirleri başlıklar halinde okunabilir veya istenilirse kullanılıp, değerlendirilebilir hale getirmektir. Görülen şudur ki; İlhan, değindiği temaların birbirinden çok farklı olduğu yazılarında bazen tekrara düşmüş olmakla birlikte yazılarının kendi içinde bütün oluşturacak bir tutarlılığa sahip olmasına dikkat etmiştir. İlhan'ın bu tavrında kendisini aydın saydığı kitlenin temsilcilerinden görme anlayışı önemlidir.

Attila İlhan, kendi duruşu itibarıyla zamana yayılmış bir bilgi kaynağı durumundadır. Bu kaynağın yaklaşık 10 yılını (1996–2005) kapsayan çalışma esnasında yazarın *Cumhuriyet* gazetesindeki 'Söyleşi' adlı köşesinde yer alan 1315 köşe yazısı okunmuş ve incelenmiştir. Üç bölümden oluşan çalışmada bölümler arasında tarihsel süreci eksik bırakmamak amacıyla yazarın görüşlerine ek olarak geçiş bilgileri

verilmiştir. Bu bilgiler I. bölüm’de Kuva-yı Milliye, Müdafaa-i Hukuk, Misak-ı Milli kavramlarına, II. Bölümde Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na, III. Bölümde ise Devletçi ekonomiye giden sürece dairdir. Bu sayede her bölüm içerisinde önbilgiler verilerek ilgili bölümün iç tutarlılığa ve bütünlüğe kavuşması hedeflenmiştir. Çalışmada İlhan’ın, Atatürk algısı, Atatürk’ün İlhan’ın günlük yazılarına yansıyan yönleri ve tüm bunların sonucunda da çalışmanın bel kemiğini oluşturan sınır, eğitim ve emeği ele alan “Üç Misak-ı Milli” anlayışını nasıl değerlendirdiği ana hatlarıyla irdelenmeye çalışılmıştır. Eğer bu tezde değinilen konular benzer nitelikli çalışmalar için başvurulmasına gerek duyulan bir çalışma olarak görülüp değerlendirilirse tez hedefine ulaşmış olacaktır.

Attila İlhan’a ait 1996- 2005 yılları arasındaki günlük gazete fıkralarının yani görsel belge mahiyetindeki bilgilerin, irdelenip çözümlenmeye çalışıldığı bu tez yalnızca Attila İlhan ve onun düşünsel dünyasını anlamayı değil, aynı zamanda kişisel bilgi dünyamın da gelişip, genişlemesine vesile olmuştur. Bu anlamda ilk olarak Attila İlhan’ın bir tez konusu olarak tarafımdan tercih edilmesinin yolunu açan Sayın Hocam Prof. Dr. Vahdettin Engin’e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum. Daha sonra bu yolda kararlı ve azimli olarak yürümemi pozitif eleştirileri, sonsuz katkıları ve sabrı ile kolaylaştıran sadece tez danışmanım olmakla kalmayıp bilimsel duruşu ile de ufkumu aydınlatan Sayın Hocam Prof. Dr. Cemil Öztürk’e sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum. Ayrıca bilgisi ve iyi niyetiyle yanımda bulunan arkadaşlarım Hadiye Yılmaz ve Çiğdem Toprak ile çalışmanın dilbilimsel açıdan kritiğini yaparak bana zaman ve bilgi kazandıran arkadaşım Ayşe Güçyeter’e ve son olarak da bir bireyi olmaktan gurur ve onur duyduğum hayatım boyunca emeklerinin karşılığını ödeyemeyeceğim güzel aileme teşekkürü bir borç biliyorum.

Sibel KAHRAMAN.

Haziran/2009

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
Bkz.	: Bakınız.
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi.
bs.	: Basım.
c.	: Cilt.
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası.
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi.
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri.
NATO	: Kuzey Atlantik İttifakı.
s.	: Sayfa.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
v.d	: Ve diğerleri.
Yay	: Yayınları.
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

*“...Öyle bir ‘ulus’ ki, Anadolu adındaki ‘vatan’da yaşar;
‘Tam bağımsızlığı’ için savaşabilmek ve ölebilmek
yeteneği vardır;*

Herkese, uzun ve ortak bir tarihin çocuğu olmak yeter;

Din, dil, mezhep ya da sınıf ayrılmaz;

Gözler ‘çağdaş uygarlık düzeyi’ne dikilmiştir;

Pusula belli, ‘hayatta en hakiki mürşit’ ilim!...”

Attila İlhan.

Türk tarihi siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve fikri boyutlarıyla birçok aşamadan geçerek olgunlaşmıştır. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren başlayan ‘çağdaşlaşma serüveni’ dikkate alınırca bu serüvenin siyasi anlamda vardığı son nokta olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti, serüvenin dönüm noktası kişisi olarak da Gazi Mustafa Kemal Atatürk görülecektir. Farklı boyutları ile tazeliğini koruyarak incelenip tartışmaya tabi tutulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurtuluş-kuruluş sürecine yeni bakış açıları kazandırmak önemlidir. Nitekim, Türkiye’nin çağdaşlaşma süreci değerlendirildiğinde benzeri süreci geçiren ülkelerle birçok açıdan paralellikleri olması yanında farklılıklarının ve özgünlüklerinin de olduğu görülmektedir. Cumhuriyet’in I.kuşak aydınlarının yapıp-ettiklerini incelemek bu paralellikleri veya farklılıkları anlayabilmek için önemlidir. Öncelikle amaç objektif kriterler ışığında, bilimsel yaklaşımdır. İfade edilen amaca yolumuzu aydınlatacağına inandığımız bir aydını referans olarak hizmet etmek, bu özgün süreci özgün bir bileşim yakalamaya-yaratmaya çalışan Attila İlhan ile çözümlenme arzusu tez’in seçilme gerekçeleri içerisinde önemli yer tutmaktadır.

Atatürk’ün en çok önem atfettiği “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” amacı yazar, şair, edebiyatçı, senarist, gazeteci vb. gibi özellikleri ile karşımıza çıkan ve çalışma alanı çok çeşitli bir kişi olan Attila İlhan’da da aynı kararlılıkla idealize edilmiştir.

Çağdaşlaşma bir değişim ve gelişim idealinin yansımasıdır. Bu ideale ulaşmanın bazı aşamaları olduğunu düşünen Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı’nın önemli isimlerinden Attila İlhan, bu aşamalara ve ideal olarak kabul ettiği “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” anlayışına dair pek çok eserler vererek görüşlerini aktarmaya

çalışmıştır. Bu anlamda Attila İlhan, “*Türkiye'nin toplumsal gerçeklerini yalnız ulusal düzlemde bırakmayıp aynı zamanda tarihi, siyasi ve psikolojik boyutlarıyla ele alarak evrensele ulaşma çabası güden bir yazar [olmuştur.]*”¹

İlhan'ın meselelere nasıl baktığını değerlendirmeye tabi tutmadan önce Attila İlhan'ın kim olduğu, fikirlerinin hangi mecrada şekillendiği, onda bu fikirlerin oluşumuna neden olan yaşam öyküsünü aktarmak, aynı zamanda İlhan'ın kendini nasıl algıladığı sorularına cevap bulmanın doğru olacağı düşünülmüştür. Buna ek olarak yazarın eserlerine yer verilmesi uygun görülmüştür. Attila İlhan olmak Attila İlhan'a göre, “*olaylara ve insanlara karşı, önyargısız, ön koşulsuz, ön kabulsüz olabilmek! Fena halde doğru söylemek! Aslında bu kolay değil; çünkü, her türlü siyaset ve sanat kulisinin dışında kalmayı, gizli açık çeteler karşısında mutlak bağımsızlığı; ayrıca, yanılığın olabildiğince azaltmak için, aralıksız araştırma ve incelemeyi gerektir [mektedir.]*”² İlhan'a göre, çalışma alanı ne olursa olsun işe araştırmacı bir boyutla yaklaşmak, konuların tarihsel sürecini ve gelişimini bilmek ve bu aşamaları geçirmiş bir eseri okuyucuya sunmak bir aydına yakışan tavır olacaktır. Bu bakış açısı aynı zamanda İlhan'ın Cumhuriyet dönemi ve uygulamalarına dair ulusal bir senteze ulaşabilmesini sağlamıştır. İlhan, düşünce dünyasını zenginleştirmenin yolunu yakın tarihini kavramak, bunu içselleştirip eserlerinde de türü ne olursa olsun uygun bulduğu her an bir eğitici gibi işlemek olarak görmüştür. Yazarlığındaki bu tavrın gerekçelerini anlatan İlhan;

Tarih bilinci olmayan bir sanatçının, çağını kavrayamayacağını, anlayamayacağını düşünürüm. Bu bilinci edinmenin yolu, bilimsel yöntemle tarih, iktisat ve sosyoloji araştırmaları yapmaktır. Sanatçı, içinde yaşadığı toplumun, uzak ve yakın geçmişini, iktisat ve sosyoloji açısından bilimsel olarak inceleyecek ki, onu geleceğe yönelten sağlam bir tarih bilincine kavuşabilsin.

Türk sanatçısı -hele benim neslimin sanatçıları- *Kurtuluş Savaşı*'nin yakın ertesinde doğup büyümüştür ama, doğrusu *Devleti Aliyye*'nin batışıyla da, *İstiklâl Harbi*'yle de, *Cumhuriyet*'in ilanıyla da, ciddi olarak ilgilenmemiştir. Sadece ‘cumhuriyetçi’ olabilmenin, o dönemde ne büyük bir devrimcilik olduğunu kestirebilen azdı. [...] Kendi hesabıma, yaptığım işin çağdaş olmasını, bununla yetinmeyip geleceğe açılmasını istiyordum.

¹ Gönülden Esemeli Söker, *Attila İlhan'da Kültür Sorunsalı*, Ankara, Bilgi Yay., 2002, s.8.

² Belgin Sarmaşık, *Açtırma Kutuyu!..., Röportajlar-1 (1946-1983)*, Ankara, Bilgi Yay., 2004, s.313.

Daha 1950'lerin başlarında, bunun için, yakın tarihimize iktisat ve sosyoloji düzeyinde eğilmenin zorunluluğunu kavradım. Böyle bir *background* olmazsa, ne şiirim, ne romanım ulusal bir tabana oturabilecekti, ne de savunacağım fikirler. Ulusal bileşim zorunluluğunu kavradığım an, yakın tarihimizin (tabii, uzağının da) verilerini araştırmak, öğrenmek, sindirmek ve değerlendirmek zorunda olduğumu da kavradım. Buradan *Kurtuluş Savaşı*'nın işlenmesine geçmek, sorun değildi. Hele ulusal demokratik devrimi içeren, anti-emperyalist bir halk savaşı olması, toplumcu bir ozana büyük heyecanlar verebiliyordu.

O günden bugüne, *Kurtuluş Savaşı*'nı işlemekle de kalmadım. *Osmanlı*'nın batışını hem şiir düzeyinde, hem roman düzeyinde ele aldım. Genç sanatçıların da aynı şeyi yapmasını öneririm. Bugünü anlamak, durumumuzu iyi değerlendirebilmek için, son iki yüzyılımızı çok iyi bilmek gerek [mektedir.]³

demidir.

Attila İlhan'ın yukarıda yer verilen düşüncelerini oluşturan gerekçelere ilişkin ipuçları şüphesiz onun yaşam öyküsünde bulunacaktır.* İlhan, 15 Haziran 1925'te İzmir'in Menemen ilçesinde doğmuştur. Nüfus kaydındaki resmi adı tam olarak Attila Hamdi İlhan'dır. Hamdi adı, baba tarafından dedesi Gürün Kadısı Mehmet Hamdi Efendi'den gelmektedir. Babasının Muharrem Bedrettin İlhan, Annesi Emine Memnune İlhan'dır. Yazar'ın baba tarafından soyu İç Anadolu'ya hatta Kafkaslara kadar uzanmaktadır. Baba tarafından dedesi Mehmet Hamdi Efendi'nin babası olan İsmail Hoca'nın Kafkas kökenli olduğu söylenmektedir. Gürün Camii'nde bulunan kendi el yazması Kuran-ı Kerim'de İsmail İlhanî adı ve mührü bulunmaktadır. Daha önceleri 'Kadılar' veya 'Kadıze' lakabıyla anılmakta olan İlhan'lı ailesinin İlhan soyadının kaynağı, bu mühür olmuştur. Attila İlhan, daha sonra yaptığı araştırmalarda şecere olarak İlhanlılara kadar soylarının dayandığını belirtmektedir. Anne tarafından ise bir

³ Sarmaşık, *Açtırma Kutuyu!*., s. 270–271.

* Attilâ İlhan hakkında bilgi için şu kaynaklara bkz.

Selim İleri, *Nâm-ı Diğer Kaptan*, 1 bs, İstanbul, İş Bankası Kültür Yay., 2002.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, IV. Cilt, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., 1991.

Öner Ciravoğlu, *Büyük Yolların Haydudu*, 1.bs., İstanbul, Sel Yay. 1997.

Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan'la Söyleşiler*, 1.bs., Ankara, Bilgi Yay. 2002.

Zeynep Ankara (Haz.), *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1.bs., Ankara, Bilgi Yay. 1996.

Yakup Çelik, (Editör), *Attila İlhan Armağanı Kaptan'a Saygı İle...*, Ankara, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006.

yönden Şam'a (annesinin annesi tarafı) bir yönden de Alaiye'ye (Alanya - annesinin babası tarafı) uzanmaktadır.

Devrin şartları göz önünde bulundurulduğunda lüks sayılabilecek bir hayat yaşayan İlhanların bu yıllardaki komşuları daha çok İtalyan aileler olduğundan daha bu yıllardan itibaren Batılı hayat tarzına aşınadır. Çocukluğunu “*İzmir’de Karşıyaka’da bir burjuva çocuğu olarak doğdum. Aşçısı, arabası, şoförü olan zengin, gerçek burjuvaydık.*”⁴ sözleri ile anlatan İlhan, ilkokulu okumak için 1932’de Karşıyaka Cumhuriyet İlkokulu’na kayıt olmuştur. 1938’de ise Karşıyaka Atatürk Ortaokulu’na yazılarak, eğitimini Karşıyaka’da tamamlayan İlhan, siyasi nedenlerle iki yıl tahsiline ara vermek zorunda kalmıştır. Şöyle ki; İzmir Atatürk Lisesi birinci sınıftayken bir kız arkadaşına yazdığı mektupta Nazım Hikmet ve şiirlerinden bahsetmesi üzerine 1941’de 16 yaşındayken tutuklanarak okuldan uzaklaştırılmış, üç hafta gözetim altında kaldıktan sonra iki ay hapis yatmıştır. Türkiye'nin hiçbir yerinde okuyamayacağına dair bir belge verilince, eğitim hayatına ara vermek zorunda kalan İlhan’ın, 1941 yılında Yeni Edebiyat dergisinde ‘Balıkçı Türküsü’ adıyla ilk şiiri yayınlanmıştır. Bu arada babasının açtığı dava sonucunda Danıştay kararıyla, 1944 yılında okuma hakkını tekrar kazanarak İstanbul Işık Lisesi’ne yazılmış ve bu liseden son derece başarılı bir öğrenci olarak mezun olmuştur. Lise son sınıftayken amcasının kendisinden habersiz katıldığı CHP Şiir Armağanı’nda 1946’da ‘Cebbaroğlu Mehemed’ şiiriyle ikincilik ödülünü almıştır. Bu ödülü aldığı yarışmanın jüri üyeleri arasında o dönemin en önemli edebiyat eleştirmenlerinden Nurullah Ataç da bulunmuştur. İlhan, yarışmada ikinciliği kazanırken, birinciliği Cahit Sıtkı Tarancı, üçüncülüğü ise Fazıl Hüsnü Dağlarca almıştır. “*Ben şiir ve romana aynı zamanda başladım. Şiirim ödül kazandığı için şair olarak tanındım.*”⁵ diyen İlhan, bu arada 1946 yılında mezun olmuş, matematik veya astronomi okumak isterken babasının yönlendirmesiyle 1946’da İstanbul Hukuk Fakültesi’ne kaydolmuştur. Üniversite hayatının başarılı geçen yıllarında Yığın ve Gün gibi dergilerde ilk şiirleri yayınlanmaya başlamış, ilk düz yazısı 1944’de Balıkesir’de *Türk Dili* gazetesinde ‘Kültürümüz Üzerinde Düşünceler’ adıyla yayımlanmıştır. 1948’de ilk şiir kitabı Duvar’ı kendi imkânlarıyla yayınlamıştır. İyi bir öğrenci olduğu halde, İstanbul Hukuk Fakültesi’nde yüksek tahsilini yarıda bırakarak 1949-1965 arası toplam altı yıl kaldığı Paris’e üç ayrı seyahat yapmıştır. Paris’e ilk kez 1949 yılında, üniversite ikinci sınıftayken Nazım Hikmet’i kurtarma hareketine katılmak üzere gitmiş

⁴ Sarmaşık, *Açtırma Kutuyu!..*, s. 359.

⁵ Sarmaşık, *Açtırma Kutuyu!..*, s. 358.

ve bu harekette aktif rol oynamıştır. O'nun bu seyahatleri esnasında Fransız toplumu ve orada bulunduğu çevreye ilişkin edindiği gözlemleri daha sonraki eserlerinde yer alan birçok karakter ve olaya temel oluşturmuştur. Ancak uzun yıllar içerisinde eserlerinde yer verdiği Batı'ya dair eleştiriler İlhan'da Batı düşmanlığının olup-olmadığına dair yazın dünyasında eleştirilere yol açmıştır. Bunun üzerine İlhan konuya dair yorumlara;

Kesinlikle Batı düşmanı değilim. Tamamiyle kendilerine mahsus kültürü, hatta ulusal kültürlerini evrensel kültür diye yutturuyorlar. Cebren ve hile ile. Benim karşı olduğum bu. Yoksa Batının kendi içerisinde yaptığı büyük aşamalara karşı değilim. Ben Batıya gittiğim zaman Batı diye bir şey görmedim. Fransız, İngiliz, Alman gördüm. Bunların hepsinde ortaklaşa olan sadece bir tek şeydi. Bilimsel metot. O bilimsel metodu da biz alalım, kendi malzememizde kendi çağdaşlığımızda üretelim. [...]⁶

sözleriyle açıklık getirmiştir.

İlhan'ın bu ulusalcı duruşu yakalamasına kadar geçen süreç önemlidir. Kendisini anlatırken “*siyasal formasyonumun yazarlık hayatımı etkilediğini sanırım.*”⁷ diyen yazar, Fransa'dan Türkiye'ye geri dönüşünde birkaç kez gözaltına alınmış, 1951 yılında *Gerçek* gazetesinde yayımlanan bir yazısı nedeniyle kovuşturmaya uğraması üzerine tekrar Paris'e gitmiştir. “*Türk insanına yaklaşmak, onun gönlüne, kalbine, kafasına girmek [için] , açık, düzgün, somut anlat [maktan]*”⁸ yana olan İlhan'ın, Paris yılları Marksizm, sosyalizm, toplumcu edebiyat ve özellikle de toplumcu şiir üzerine düşündüğü, çalıştığı yıllar olarak geçmiştir. Attilâ İlhan'ın “*yaşamında iki temel kırılma noktası olmuştur. Bunlardan birisi, kendi kültürünü tanıdığı Konya'nın Ilgın ilçesine gidişi, bir diğeri de Paris seyahatidir. Attilâ İlhan, Doğu ve Batı medeniyetlerini bu seyahatlerde ciddi anlamda tanıma ve karşılaştırma imkânı bulur. [...]*”⁹ “*Ulusal sentez” düşüncesi, bu iki seyahat sonrasında ürünüdür.*”⁹ 1950'li yılları İstanbul-İzmir-Paris üçgeninde geçiren İlhan, yurda döndükten sonra, Hukuk Fakültesi'ne devam etmiş, ancak son sınıfta gazeteciliğe başlamasıyla beraber öğrenimini yarıda bırakmıştır. İzmir'de *Demokrat İzmir* gazetesinde yazmaya başlayan İlhan, için İzmir kişiliğinin ve ‘toplumsal gerçekçi’ duruşunun şekillendiği en önemli merkezlerden birisi olacaktır. Zira İzmir'in Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki tetikleyici rolü ve İlhan'ın çocukluğunun bu

⁶ Belgin Sarmaşık, *Söyletme Kötüyü!...*, Röportajlar- 2(1983-1987). Ankara, Bilgi Yay., 2005, s. 374-371.

⁷ Sarmaşık, *Söyletme Kötüyü!...*, s.21.

⁸ Erol Manisalı, *Attila İlhan'la Akıp Giden Düşünceler*, İstanbul, Derin Yay., 2005, s. 112.

⁹ Serhat Işık, *Attila İlhan ve Batı*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.29.

havanın etkisinin hala sürdüğü yıllara denk gelmesi, onun ilerleyen yıllarda Türk tarihini öğrenme yolculuğuna girişmesinde özel bir anlam ifade edecektir. İlhan, İzmir'i ve İzmir'in kendi kişisel tarihi üzerindeki etkisini,

İzmir'den, birbiriyle karşıt, iki şekilde etkilendiğimi sanıyorum. Birincisi, 1920'li yıllarda, Ege Bölgesi'nde dünyaya gelmiş her çocuğun, ölünceye kadar üzerinde taşıyacağı etki ve üç yıl Yunan işgali altında kaldıktan sonra bizim asker tarafından kurtarılmış bir şehrin dolu dolu yaşadığı Kuvayı Milliye etkisi.

Annemin ailesi, işgali bütün dehşetiyle yaşamıştı, *Menemen* katliamında, büyük dedem **Arap Hasan Efendi**, büyük dayım **Esat Efendi**, istasyon civarındaki evde, bütün bir gece Yunanlıya silahla direndikten sonra, sabah kurşuna dizilmek üzere iken, tesadüfen kurtarılmış, Yunan divanı harbine çıkarılarak mahkûm edilmiş kişilerdir.

Çocukluğum, onların hikâyelerini dinleyerek geçti. [...] Bütün bunları çok küçük yaşından başlayarak dinlemiş (kim bilir kaç kere) bir çocuğun *Kuvayı Milliyeci* bir fikir ve heyecan tabanı olmasına şaşmalı mı?

İkinci etkiyi açıklamaya çalışayım. Çocukluğumuzda asıl 'gâvur' *İzmir'den* pek bir şey kalmamıştı ama meğer şehrin havasına *Akdeniz* şehirlerine mahsus pek çok şey sinmiş imiş! Ben, bunu çok yıllar sonra, özellikle İtalyanların Akdeniz şehirlerini gördükten sonra anladım.¹⁰

sözleriyle anlatmıştır.

İzmir, sosyal koşulları itibariyle İlhan'ın kültürel yaşama aydın sayılacak bir çevre ile dâhil olmasına neden olurken, Batılı yaşam biçimine elverişli ortamı ile de çok yönlülüğü üzerinde etkili olmuştur. Öte taraftan, İlhan'ın romanlarında ve şiirlerindeki imgeleme gücünü ve görselliğini arttıracak etki olan sinemayla ilişkisi, yine aynı dönemlerde, 1953'te *Vatan* gazetesinde sinema eleştirileri yazmasıyla artmıştır. 1957'de gittiği Erzincan'da askerliğini yaptıktan sonra, tekrar İstanbul'a dönüş yapan yazar, sinema çalışmalarına ağırlık vererek, on beşe yakın senaryoya Ali Kaptanoğlu adıyla imza atmış, ancak sinemada aradığını bulamayınca, 1960'ta Paris'e geri dönmüştür. Sosyalizmin geldiği aşamaları incelediği Paris yıllarına dair, 'Nasıl sosyalist oldunuz?'

¹⁰ Sarmaşık, *Söyletme Kötiyü!...*, s.338.

şeklindeki soruya aslında pek de bilinçli olmayan bir aşamayla dahil olduğunu anlatan İlhan:

Eğer bana ilkokuldan başlayarak emperyalistlere karşı Doğu ülkelerinin ilk kurtuluş savaşlarından birisini verdiğimiz, öteki mazlum milletlerin kurtuluşu için savaştığımız öğretilse, ülkemiz geleceğinin gerçek üretici olan köylünün elinde olduğu, endüstrileşmenin bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı tek kurtuluş dayanağımız olduğu belirtilse acaba sosyalizmin babalarına o kadar heyecanla sarılır mıydım?¹¹

şeklinde cevap vermiştir.

Siyasi duruşunun edebiyattaki tarzına yön verdiği İlhan, babasının ölümünün ardından annesi yalnız kalmasın diye İzmir'e dönmeye karar vermiştir. Sekiz yıl (1973'e kadar) İzmir'de kaldığı dönem içinde bir yandan *Demokrat İzmir* gazetesinin başyazarlığını ve genel yayın yönetmenliğini yürütürken bir yandan da, şiir kitabı olarak 'Yasak Sevişmek' ve 'Aynanın İçindekiler' serisinden 'Bıçağın Ucu' yayınlamıştır. 1968'te Biket (İlhan) ile evlenen Attila İlhan 15 yıl evli kalmıştır. 1970'lerde Türkiye'de televizyon yayınlarının başlaması ve geniş kitlelere ulaşmasıyla beraber senaryo yazmaya geri dönüş yapmıştır. 'Sekiz Sütuna Manşet', 'Kartallar Yüksek Uçar' ve 'Yarın Artık Bugündür' gibi halk tarafından beğeniyle izlenen dizilerin senaristliğini yapmıştır. Yaşamın çok yönlülüğüne kendi çok yönlülüğü ile katkı sağlayan İlhan'ın ifadesiyle, "*Sanatçı bir bütündür. Her dalda oynayabilir. Film çeker, makale yazar. Senaryo, şiir, roman yazar. Bir sanatçı kendini hangi sanat biçiminde daha iyi ifade ederse onu kullanır.*"¹² İlhan, kendi tanımından yola çıkarak "*Ben de böyleyim. Zaten bir tek alanda kalem oynatmak bana eksik bir iş gibi geliyor.*"¹³ demiştir. 1973–1981 yılları arasında Bilgi Yayınevi'nin danışmanlığını üstlenerek Ankara'da bulunan yazar, 'Sırtlan Payı' ve 'Yaraya Tuz Basmak'ı Ankara'da yazmış, 'Fena Halde Leman' adlı romanını tamamladıktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Bu dönem içerisinde kısa süreli olmakla birlikte *Yeni Ortam* gazetesinde de köşe yazıları çıkar. Sanat Olayı Dergisi genel yayın yönetmenliği yanında İstanbul'da gazetecilik serüveni *Milliyet* (2 Mart 1982–15 Kasım 1987) ve Gelişim Yayınları ile devam ettiren İlhan, *Güneş* (1989–

¹¹ Sarmaşık, *Açtırma Kutuyu!..*, s.163.

¹² Sarmaşık, *Açtırma Kutuyu!..*, s.372.

¹³ Sarmaşık, *Açtırma Kutuyu!..*, s.372.

1991), *Meydan* (1993–1996) gibi günlük gazetelerde yazmıştır. Bunların yanında ayrıca Aile, Adım Adım, Ataç, Genç Nesil, Fikirler, Milliyet Sanat, Sanat Olayı, Yirminci Asır, Yön gibi düşünce-kültür-sanat-edebiyat dergilerinde yazdığı tartışmalarla edebiyat dünyasındaki etkisini arttırmıştır. Son olarak *Cumhuriyet* gazetesinde 16 Eylül 1996 yılından beri sürdürdüğü köşe yazılarına sağlık sorunları sebebiyle 12 Eylül 2005'te son vermiştir. Biket İlhan, ile bir süre evli kaldıktan sonra, uzun yıllar yalnız yaşamış, bekâr ve çocuksuz olarak 10 Ekim 2005 İstanbul-Maçka'da vefat etmiştir. İstanbul Rumelihisarı (Aşiyen) Mezarlığı'na gömülmüştür.

Edebiyatın çok farklı türlerine dair çalışmalarda bulunan Attila İlhan'ın eserleri ise şunlardır;*

Şiir Kitapları: *Duvar* (1948), *Sisler Bulvarı* (1954), *Yağmur Kaçağı* (1955), *Ben Sana Mecburum* (1960), *Bela Çiçeği* (1962), *Yasak Sevişmek* (1968), *Tutuklunun Günlüğü* (1973), *Böyle Bir Sevmek* (1977), *Elde Var Hüzün* (1982), *Korkunun Krallığı* (1987), *Ayrılık Sevdaya Dâhil* (1993), *Kimi Sevsem Sensin* (2001).

Romanları: *Sokaktaki Adam* (1953), *Zenciler Birbirine Benzemez* (1957), *Kurtlar Sofrası* (1953), *Fena Halde Leman* (1980), *Hacı Hanım Vay!* (1984); ile 'Aynanın İçindekiler' dizisinden *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981), *O Karanlıkta Biz* (1988) ile *Allah'ın Süngüleri-Reis Paşa* (2005), *Gazi Paşa* (2005), *O Sarışın Kurt* (2007).

Öykü: *Yengecin Kıskaçı* (1999).

Deneme-Anı: *Abbas Yolcu* (1957), *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler* (1985).

Anılar ve Acılar: *Hangi Sol* (1970), *Hangi Batı* (1972), *Hangi Seks* (1976), *Hangi Sağ* (1980), *Hangi Atatürk* (1981), *Hangi Edebiyat* (1983), *Hangi Laiklik* (1995), *Hangi Küreselleşme* (1997).

Attilâ İlhan'ın Defteri: *Gerçekçilik Savaşı* (1980), *İkinci Yeni Savaşı* (1983), *Faşizmin Ayak Sesleri* (1975), *Batı'nın Deli Gömleği* (1982), *Sağım*

* Attila İlhan'ın eserleri için bkz.

Yakup Çelik, (Editör), *Attila İlhan Armağanı Kaptan'a Saygı İle...*, Ankara, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006.

Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan 'la Söyleşiler*, 1. bs., Ankara, Bilgi Yay., 2002.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, IV. Cilt, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 1991.

Solum Sobe (1985), *Ulusal Kültür Savaşı* (1986), *Sosyalizm Asıl Şimdi* (1991), *Aydınlar Savaşı* (1991), *Kadınlar Savaşı* (1992).

Cumhuriyet Söyleşileri: *Bir Sap Kırmızı Karanfil* (1998), *Ufku Arkasını Görebilmek* (1999), *Sultan Galiyef* (2000), *Dönek Bereketi* (2002), *Yıldız, Hilâl ve Kalpak* (2004).

Çeviri: *Kanton'da İsyan* (A. Malraux), *Umut* (A. Malraux), *Çalardı Basel'in Çanları* (Aragon).

Senaryoları: *Yalnızlar Rıhtımı* (Lütfi Akad) 1959, *Ateşten Damla* (Memduh On) 1960, *Şoför Nebahat* (Metin Erksan) 1960, *Devlerin Öfkesi* (Nevzat Pesen) 1960, *Rıfat Diye Biri* (Ertem Göreç) 1962, *Ver Elini İstanbul* (Aydın Arakon) 1962, *Paranın Kiri*, *Sekiz Sütuna Manşet*, *Kartallar Yüksek Uçar*, *Yarın Artık Bugündür*, *Yıldızlar Gece Büyür*, *Tele/Flaş*, *Yanlış Saksının Çiçeği*, *Baykuşların Saltanatı*.

Attila İlhan'ın yukarıda yer verdiğimiz eserleri ve bu eserlerin türlerine yönelik çeşitlilik yazarın her anlamda çok yönlü insan sıfatına uygun bir yaşam çizgisi izlediğini göstermektedir. Nitekim yazarın kendisi için de “*Attila İlhan olmak çok çalışan bir adam olmak demektir.*”¹⁴ Eser yelpazesini çok geniş tutarak çok farklı ürünler verebilme potansiyelini yazarda yaratan en önemli güç kaynağı, eserlerinin içerisine serpiştirilmiş olarak karşımıza sıkça çıkan Kemalist düşünce ve tavidir. Bu tavrı kazanmasında daha önce değinildiği gibi yaşam koşulları çok önemlidir; ancak daha önemlisi Paris yıllarında kendisine Atatürk'ü soran militan bir arkadaşına verecek cevap bulamaması üzerine bu döneme dair başladığı okuma faaliyetleridir. İlhan'ın “*Zamanla [...] görüşleri daha da keskinleşir ve “Sosyalizm/Kemalizm” bağlantısı kurmaya varan derecede sol/Kemalist bir çizgiye gelir. Tarih ve Atatürk araştırmaları, Türkiye’de çağdaşlaşma sorunlarına Osmanlı döneminden itibaren yoğunlaşmasına, bu sürecin olumsuz yanlarından hareketle yeni çözümler aramasına vesile olur.*”¹⁵ İşte İlhan'ın bu çözüm arayışlarının ürünü olarak karşımıza çıkan düşüncelerden birisi “Üç Misak-ı Milli” anlayışı olacaktır. İlhan'ın fikirsel dünyasını ortaya koyduğu müstakil eserler yerine bu konulara gazete yazıları, röportajlar veya bu amaçla yapılmış televizyon programları ile değindiği görülmektedir. Bu anlamda fikirsel duruşunu daha çok gazete

¹⁴ Sarmaşık, *Söyletme Kötüyü!..*, s.121.

¹⁵ Cemal Selman, *Attila İlhan'da Doğu-Batı Sorunu ve “Ulusal Kültür Bileşimi”*: “Gazi” ve “Milli Şef” *Dönemlerine Karşılaştırmalı Yaklaşım*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.147.

yazıları veya bunların derlenmesiyle oluşturulan kitaplarından ulaşabildiğimiz yazarın bu tavrının da etkisiyle çalışmada İlhan'ın *Cumhuriyet*'te 10 yıl süren (1996-2005) yazıları esas alınmıştır. Gazetelerde başyazılar, dergi yazıları, şiirler, romanlar, denemeler, çeviri eserleri ile tanınan yazar, özellikle tezimize ana kaynak teşkil eden gazete yazıları için bu ve bu nitelikteki yazıları doğrudan güncel olarak yazmadığını ama günceli doğru yorumlama imkânı sağlayacak bir düzeye hitap eden, sosyal bir içerikle yazdığını belirtmiştir. Bu konuya dair aşağıda yer verilen şu ifadelerde bulunmuştur:

Ben gündelik yazı yazıyorum gazetede. Fıkra yazıyorum. [...] güncel yazarsam, siyasi dedikodu yapmış olurum. [...] Ben daha kapsamlı şeyler yapmak istiyorum. Onun için hiç ilgilenmiyorum güncelle. Ama benim anlattığım şeyleri iyi anlayanlar günceli hemen yorumlarlar. Onun için, demek ki, şöyle bir şey var: sen eğer, estetik düzeyde iş yapan bir sanatçıysan; bu takdirde senin, siyasette gündeliğe düşmemen lazım, sosyalde kalman lazım. [...]¹⁶

Peki, birebir günceli yazmayan ama doğru yorumlatmaya çalışan İlhan'ın *Cumhuriyet*'te "Söyleşi" adlı köşesinde fikrinsel dünyasını ortaya koyarken üzerinde durduğu "Üç Misak-ı Milli" anlayışı tam olarak ne ifade etmektedir? İlhan'a göre, Türkiye ancak Kurtuluş Savaşı'nın gerekçeleri ve tam bağımsızlık anlayışının ana prensiplerine bağlı kalarak yolunu devam ettirebilir. Ama bu bağlılığı gerçekten sağlamak ve sağlamlaştırmak isteyen Türkiye'nin " 1/ Maarifi (Eğitim ve Öğretimi), 2/ Müdafaa (Savunması yani Silahlı Kuvvetleri ve savaş gerekçesi) 3/ İktisadi (yani kalkınma felsefesi, ekonomisi) mutlaka –ama mutlaka- 'milli (Ulusal) olmalıdır."¹⁷ İşte bu anlayışa bağlı kalarak maarif, müdafaa ve iktisatta oluşturulacak tam bağımsız, ulusal ve çağdaş bağın adı İlhan için "Üç Misak-ı Milli"dir.

Misak-ı Milli Anadolu'nun toprak bütünlüğünü, toprakların nihayetinde üzerinde yaşayanlar için bir yurt ve vatan olmasını vurgulamaktadır. Misak anlayışları içerisinde, Misak-ı Milli, Cumhuriyet'in temelini teşkil eden üç misak anlayışının taşıyıcı unsurudur.

İlhan'a göre, Kemalizm kuram ve uygulamadaki özgünlüğü ile tam bağımsızlığı; Müdafaa-i Hukuk, Anadolu halkının nefsi-i müdafaa hakkını; Kuva-yı Milliye ise Halk

¹⁶ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Atilla İlhan'la Söyleşiler*, Ankara, Bilgi Yay., 2001, s.89.

¹⁷ Atilla İlhan, "...TSK ve MGK'nin Görevi ve 'Sorumluluğu'?", *Cumhuriyet*, 30.08.2004.

Kurtuluş Cephesi hareketini anlatmaktadır. Kemalizm, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk örgütlenmeleri ile Anadolu halkının yarattığı üçlemenin birbirinden aldığı güç, önce bağımsızlığın kazanılmasını sonra da egemenliğin halka verilmesini sağlayacaktır. Bu başarılar çağdaş, laik, akılcı ve bilimsel bir yaşam ortaya koyacak olan Anadolu halkının “muasır medeniyet seviyesine ulaşılması” idealiyle somut, evrensel bir gerçeğe dönüşecektir. Bu sonuç evrenseldir çünkü; İlhan için Misak-ı Milli'nin ifade ettiği anlam klasik misak kavramının ötesinde özgün bir yorum içermektedir. Şöyle ki; O'na göre, genel itibariyle Misak-ı Milli ülkenin toprak bütünlüğünü anlatan bir sınır belgesi olarak tanımlanabilir; ama aslında Gazi için bir sınırsızlık belgesidir. Çünkü Gazi, Misak-ı Milli ile değişmez hatları olan çizgiler belirlememiştir. Zira Mustafa Kemal'in Hatay, Musul, Kerkük veya Boğazlar için gerçekleştirdiği mücadeleler sonucunda bu coğrafyaların bir kısmını anavatana dâhil etmesi veya elden çıkan coğrafyalarla tarihsel bağları gözetken bir tavır sergilemesi bunu kanıtlamaktadır.

Gazi'nin birbirini tamamlayarak olgunlaşan “Üç Misak-ı Milli” anlayışının bir diğer basamağı ise Sa'y (Emek) Misak-ı Millisidir. Mustafa Kemal'ce daha Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923'de başlayan İzmir İktisat Kongresinde alınan Misak-ı İktisadi kararlarının ülke genelinde ekonomik olarak yarattığı ve taşıdığı anlamı İlhan, Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi olarak tanımlamıştır. Tam bağımsız bir ekonomik kalkınmanın, hareket noktası ve yöntemi olarak kabul ettiği Sa'y (Emek) Misak-ı Millisinin formülasyonunu Misak-ı Milli ile paralel gören İlhan; ‘Ulusal İşçi Sınıfı’ + ‘Ulusal İşveren’ = ‘Kuva-yı Milliye’ denklemini kurmuştur. Bu denklemin anlamı yazara göre; “*Ulusal Emek Cephesi (Sa'y Misak-ı Millisi) ile ekonomik bağımsızlık savaşına yönelmek*”¹⁸ ve Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi'nin bağımsız ve ulusal bir ekonomik anlayış çerçevesinde ulusal bir burjuva yaratmak isteyen, bir ülkenin tüm kesimlerinin ve ekonomik araçlarının birleşebileceği bir ortak zemin yaratmayı hedeflemektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine tesis edildiği Üç Misak-ı Milli'nin sonuncusu İlhan için 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile hayata geçirilmiş olan Maarif Misak-ı Millisi'dir. Bu kanun ile eğitim ve öğretimde birlik gerçekleştirilerek öğretimin ulusallaşması sağlanmış yabancı ve dini eğitim yerine, Türk dili ve Türk kültürünün egemenliğini esas alan ulusal kültüre dayalı bir eğitim hayatı ülke genelinde başlatılmıştır. Yazara göre, Maarif Misak-ı Millisine dayanarak bilimsel yöntemle

¹⁸ Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, Ankara, Bilgi Yay., s.21.

gerçekleştirilecek, ‘ulusal bir kültür sentezi’ projeksiyonu Anadolu halkının çağdaş uygarlık düzeyini daha kolay yakalamasını sağlayacaktır.

Nihayetinde söylenecek olan şudur ki; “Üç Misak-ı Milli” kavramı, Hangi Attila İlhan? sorusunun cevabını “*Türk toplumunun çağdaş şartları içerisinde ortaya çıkmış tamamiyle cumhuriyetçi özellikler taşıyan ve ulusal demokratik devrimin esaslarına inanan, sonra Türkiye'nin geleceğini kendi açısından daha çok sosyalist bir çözümde gören, fakat bunu yaparken daima Türkiye'yi ön planda tutan bir sanatçı.*”¹⁹ sözleriyle veren yazarın fikrîsel dünyasını ortaya koyduğu aynalardan birisi olmuştur.

Tezin bundan sonraki bölümlerinde İlhan’ın “Üç Misak-ı Milli” kavramına dair düşünceleri irdelenecektir.

¹⁹ Sarmaşık, *Söyletme Kötüyü!..*, s.99.

I. BÖLÜM

ATTILA İLHAN VE MİSAK-I MİLLİ

Tarihsel süreç içerisinde mülkiyet zamanla yerleşen bir kavram olmuştur. Devletler mülkiyet hakkını egemenliği altında tuttıkları toprakları ile ifade etmişlerdir. Bu anlamda devletlerin sahip olduğu topraklar ve bunların hukuksal anlamda ulaşabileceği son nokta olan sınırlar önem kazanmıştır. Ancak ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bundan sonrada üzerinde var olacakları toprakların sınırlarının nasıl şekillendiği üzerinde de durmak gerekmektedir. Bu sınırlar yayılcı bir devlet politikasının vardığı son nokta mıdır yoksa Türkiye Cumhuriyetinde olduğu gibi temeli atılırken Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk ile birbirinden güç alarak yaratılan Misak-ı Milli'deki gibi bağımsızlık amacı taşıyan Kurtuluş Savaşı'nın sonucu mudur? Bu soruları dikkate alarak bu bölümde Kemalizm, Kuva-yı Milliye ve ruhu, Müdafaa-i Hukuk ve bunun doktrinleşmesi olan Misak-ı Milli ve bu anlamda Türkiye'nin sınırlarının şekillenmesi üzerinde durulacaktır. Ayrıca Büyük Orta Doğu Politikası'nın Attila İlhan tarafından Gazi ile ilişkilendirilen tarihsel alt yapısı yine O'nun bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu anlamda bu bölüm İlhan'ın Misak-ı Milli ile ulusal sınırlar içerisinde tam bağımsız bir Türkiye yaratma hedefinin gerçekleşme sürecine yönelik algıları üzerine genel bir değerlendirme amacı taşımaktadır.

1.1. KEMALİZM, KUVA-YI MİLLİYE RUHU VE MÜDAFAA-İ HUKUK DOKTRİNİ ÇERÇEVESİNDE MİSAK-I MİLLİ'NİN OLUŞUMU

Osmanlı Devleti, kurulduktan kısa bir süre sonra hızla yükselerek var olduğu dönemin en etkin siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri aktörlerinden birisi olmuş; ancak, dünyanın yaşadığı hızlı dönüşümün de etkisiyle özellikle XIX. yy'den itibaren iç ve dış sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu yüzyıl itibariyle dünya dengeleri o kadar yerinden oynamıştır ki, devletlerarası silahlanma yarışı, ekonomik rekabet ve artan milliyetçi dalga kaçınılmaz sona -I. Dünya Savaşı'na- neden olmuştur. Bu savaşta yerini ve bloğunu belirlerken sürecin sonucunda her konuda mümkün olduğu kadar elinde olanı korumak düşüncesiyle hareket etmek dışında bir çıkar yolu kalmayan Osmanlı Devleti,

son yüzyılında olduğu gibi savaş boyunca da dünya güç dengelerini elinde tutmak isteyen devletlerin çıkar çatışmalarının merkezi olmuştur. Ne var ki, I. Dünya Savaşı sonuçlanıp yenenler, yenilenler ile antlaşmalar imzaladığında kurulduğu dönemde neredeyse her girdiği savaştan galibiyetle ayrılan Osmanlı Devleti kaybeden taraf olmuştur. Yalnız, şu bir gerçektir ki; I. Dünya Savaşı'nın kaybedenlerinden olan Osmanlı Devleti'nin hala kaybetmediği jeopolitik ve stratejik bir konumu vardır.

Osmanlı Devleti'nin ve dünyanın diğer coğrafyalarının sahip olduğu zenginlikleri ve kazanımları edinmek isteyen Avrupa Devletleri ise bu esnada amaçlarına ulaşmanın kısa yoldan aracı olarak barış antlaşmalarını görmüşlerdir. Bu niyetlerine ulaşmak için öncelikle ateşkes antlaşmaları imzalamışlardır. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi çerçevesinde Anadolu toprakları İngiliz, Fransız ve İtalyanlarca işgal edilmeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra ise İtilaf Devletleri 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti'ne Sevr Muahedesi'ni imzalatarak başarılarını kabul ettirmek istemişlerdir. TBMM'nin imzalayanları vatan haini ilan ettiği bu antlaşma her ne kadar Meclis'in onayından geçmediği için ölü doğmuş bir antlaşma da olsa içeriği itibarıyla işgal devletlerinin adeta bir tutsaklık belgesinin onayını beklediklerini gösterdiğinden dikkat çekicidir. Lakin bu süreçte başlayan işgaller üzerine Anadolu bu kez kendi dünyasının ve coğrafyasının savaşını vermek üzere harekete geçmiştir. Böylece ne Avrupa devletlerinin ne de dünyanın genelinin daha önce hiç tanık olmadıkları yeni ve güçlü bir kurtuluş mücadelesinin ilk adımları Anadolu'da atılmaya başlamıştır. Bu işgallere karşı Türk halkının tepkisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurarak milli teşekküller oluşturmak ve Kuva-yı Milliye birlikleri kurarak milli bir cephe yaratmak olmuştur. Üstelik bu öyle bir Kurtuluş mücadelesi olacaktır ki, Anadolu halkı kendi siyasi coğrafyasının sınırları içerisinde kalan en önemli potansiyeli -bağımsızlık ruhu- hala koruduğunu ispat edecektir. Ayrıca bu mücadele sonunda geçmiş askeri başarılarını hatırlatırcasına bu kez kazanan taraf olacaktır.

Anadolu halkının bundan sonra yürüyeceği yolu belirleyen gelişmeleri ve alınan kararları değerlendiren Attila İlhan ise; tıpkı emeği temel alan Sa'y Misak-ı Milli'sinde veya eğitimi şekillendiren Maarif Misak-ı Milli'sinde olacağı gibi vatan sınırlarını belirleyen Misak-ı Milli'nin şekillenme sürecini aydınlatmaya çalışmıştır. İlhan, Gazi Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu'da yaşanan değişim ve gelişimi Müdafaa-i Hukuk doktrini, Kuva-yı Milliye ruhu ve bu doktrin ve ruhun ulaştığı nokta olarak da Misak-ı

Milli'yi görerek değerlendirmeye tabi tutmuştur. Şöyle ki; O'na göre, Müdafaa-i Hukuk doktrini, Kuva-yı Milliye ve Misak-ı Milli'nin oluşturduğu üçlemenin birbirinden aldığı güç sayesinde önce bağımsızlığın kazanılması, sonra da egemenliğin halka verilmesi ve Anadolu halkının “muasır medeniyet seviyesine ulaşılması” idealiyle bir gerçeğe dönüşecektir. Nihayetinde de “muasır medeniyet seviyesine ulaşılması” idealinin gerçek olması ile tek başına ifade ettiğinden daha büyük bir anlam kazanacaktır. Yine İlhan, aşağıda yer verilen değerlendirmelerinde görüleceği üzere, Anadolu halkının Gazi Mustafa Kemal liderliğinde kazandığı bu başarının sadece kendisi için değil, dünyanın tüm ezilen ulusları için bir kazanç olduğuna kanaat getirmiştir. Tabii ki bu büyük kazanımın yarattığı reaksiyonlar da aynı şekilde büyük olacaktır. Bu nedenle İlhan'a göre, gerek Lozan Barış Antlaşması gerek bundan sonra Türkiye'nin oluşturmak isteyeceği dış politika ve bu çerçevede dünya barışına katkı sağlamak amacıyla üye olacağı NATO gibi oluşumlar Avrupa devletleri için hep kendisinden biraz daha pay almanın üstü açık veya kapalı yolları olarak kullanılmaya çalışılacaktır. İlhan, bu duruma karşı Türkiye'nin direniş gücünü 'Kemalizm'de bulacağına inanmış ve kelimenin tarihsel kökenine inerek bu düşüncesini anlamlandırmaya çalışmıştır:

[...] Bence bu işe, 'Kemalist' deyiminin 'tarihçesi' ile başlamak, en uygunu: kim, kime, ne zaman, neden dolayı 'Kemalist' demiş?

İlk kullananlar, yanılmıyorsam, 'Türk'ün ateşle imtihanı' yıllarında, **Düvel-i Muazzama*** dan (siz 'sistem' anlayın) iki 'devlet-i fehime'nin pek muteber 'telgraf' ajanslarıdır: **Fransa**'nın **Havas** ve **İngiltere**'nin **Reuter** Ajansı! Bu iki ajans, **İtilaf Devletleri**'yle canciğer kuzu sarması **İstanbul Hükümeti**'ne **Anadolu**'da başkaldırmış 'Kuva-yı Milliye' efradına -hem de Fransızca imlasıyla **Kemaliste** diye yazarak- bu adı veriyordu. O tarihte Kemalist sıfatı, aynen âsi, eşkıya, bolşevik kelimeleri gibi, onlarla eşanlamlı tutulup, 'tezyif' amacıyla kullanılıyor. Hiç kaçır mı? Elbette, 'Payitaht'ın 'güzide mehâfili'de -her boydan, her türden hainler, alçaklar, üçkâğıtçılar, işbirlikçiler- bu 'alafrangalığı' o dakika almış kabul etmiş, **Gazi**'yi destekleyenleri 'aşağılamak' icabetti mi, 'Kemalist' kelimesini kullanmayı tercih etmiştir.²⁰

Batı'nın çoğu zaman Gazi liderliğinde başlayan direnişi yetersiz ve güçsüz göstermek için kullandığı Kemalist ifadesi İlhan için, bir doktrin adı olarak

* Bölümde kalın yazılarak yapılan tüm vurgular Attila İlhan'a aittir.

²⁰ Attila İlhan, "... 'Kemalizm Ansiklopedisi' Neden Yok?...", *Cumhuriyet*, 04.04.1997.

'Kemalizm' şeklinde de ifadelendirilmiştir. İlhan, "**'Kemalist' ne 'alaturka'dır, ne 'alafranga', Çağdaş'tır, 'ulusal'dır, 'tam bağımsız'dır.'**"²¹ diyerek tanımlarken bir taraftan da Metin Aydoğan'ı referans göstererek 'Kemalizm'in özgün yönlerini ve görünenin ötesindeki anlamını aktarmaya çalışmıştır. Aydoğan'ın konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

"... Türk devriminin dünya siyasetine etkisi, bilinenden ve sanılandan fazladır: **Kemalizm, tarihsel olarak Batı Kapitalizmi'nin 'kabuk değiştirerek' dünyanın tümünü yatırım alanı haline getirmeye giriştiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. [...] Emperyalizm yerleşik dünya sistemi haline gelmeden, daha 'gençlik' döneminde, Kemalizm'le karşılaşmış ve yenilgiye uğramıştır!...** "**Kemalist Devrim, sömürge ya da yarı-sömürge olarak, büyük devletlerin egemenliği altında bulunan Dünya uluslarına, Emperyalizm'in yenilebilirliğini göstermiş ve onlara örnek olmuştur. Batı, Türk Devrimi'nden sora, denizaşırı ülkelere yönelik politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Askeri işgale dayalı sömürgecilik dönemi sona ermiş, o güne dek sömürge ilişkileriyle baskı altında tutulan yoksul uluslar, teker teker, bu bağlardan kurtulmuşlardır. Ulusal Kurtuluş hareketleri, 20.yy'ın büyük bölümünde, dünya siyasetini etkileri altına almışlardır. [...] Kemalizm [in] , kuram ve uygulamadaki özgünlüğü, Türkiye'yle sınırlı kalmamış ve evrensel bir boyut kazanmıştır. Kemalizm, uluslararası bir ulus hareketi yaratmıştır...**"²²

Türkiye özelinde emperyalizme karşı verilen mücadelenin ideolojik bir adlandırması olarak 'Kemalizm' anlayışını uygun bulan İlhan, kavramın toplumun her kesiminde derinlemesine bir anlam kazanmasına engel olan iç ve dış etkenlerin olduğunu düşünmüştür. Özellikle bu bakış açısına İsmet İnönü ve dönemindeki uygulamaları gerekçe olarak gösterirken bir taraftan da bu nedenlerle kavramın 'Atatürkçülük' denilen ama aslında 'Kemalizm'e muhalif bir oluşuma dönüştüğünü ileri sürmüştür. Kemalizm'in geçirdiği değişimi irdeleyen İlhan:

'Kemalist', 1920'lerde Avrupa'lı ajansların, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk'a taktığı isimdi; 'Atatürkçülük', 'Kemalizm'in, İsmet İnönü/Recep Peker 'takımınca yapılan ve uygulanan' tefsiri! Kemalizm Dönemi,

²¹ Attila İlhan , "... 'Soğuk Savaş Kirliliği' ...", *Cumhuriyet*, 11.02.1998.

²² Attila İlhan , "...Kemalizm'in Özgün Niteliği!.....", *Cumhuriyet* , 12.05.2000.

çok kısa sürdüğü, üstelik **Tanzimat** artığı **Bürokrasi ve Burjuvazi**'nin hiç işine gelmediği için; önce eğitim/öğretim'den; Halk Fırkası'nın CHP'ye dönüştüğü Kurultay'ı müteakibde (1935), Müdafaa-i Hukukçular'dan kaldırılmış; **İnönü Cumhuriyeti**'nde ise (1938/1950) yerini doğrudan doğruya, **'Atatürkçülük'** adı verilen farklı -bir bakıma karşı- ideolojiye bırakmıştır. [...] **Kemalizm, ihtilâlcî ve inkılâpcîdir; Osmanlı toplumundan, ulusal bir devrimle, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşmeyi öngörür. Açıkça anti/Emperyalist'tir; bu, gelişme ve kalkınmada, Tanzimat ve Meşrutiyet gibi, 'Garphlaşma'yı değil, 'Çağdaşlaşma'yı benimsemesinden; Batılı 'Düvel-i Muazzama' yerine, Sovyetler'e ve Mazlum Milletler'e (Üçüncü Dünya) yaslanmasından bellidir. Oysa İsmet Paşa, -Falih Rıfkı Bey'in deyimiyle- 'ileri bir Tanzimatçı' olduğu için, 1940'tan başlayarak, 'Ulusal Kültür' yerine, 'Yunan/Latin Kültürü'nü Eğitim/Öğretime yayarak, 'Çağdaşlaşma'yı Batılılaşma'ya çevirmiş; diplomasi düzeyinde aynı şeyi, Sovyetler'i ve Mazlum Milletler'i esas alan dış politika yerine, İngiltere/Fransa İttifakı'na ve Batı'ya bağımlı bir dış politikaya yönelmiştir ki, Türkiye'nin halen içinde bulunduğu *'çıkılmaz'* nedeni de budur. [...]**²³

demıştır.

İlhan'a göre, Kemalist Cumhuriyet'in özünde, özelliklerinde ve Kemalist düşüncenin idealinde, neler olması gerektiği önemlidir. Zira Türkiye, Gazi liderliğinde kurtuluşunu ve kuruluşunu gerçekleştirirken kendine özgü çizgiler belirlemiştir. Bu çizgilerin anti-kapitalist ve anti-emperyalist anlayışla belirlendiğini düşünen yazara göre, Gazi Mustafa Kemal Paşa: “ **'Halkçıyız' ve 'devletçıyız' dediği zaman 'anti/kapitalist' olduğumuzu [...]' milliyetçıyız' ve 'inkılâpçıyız' dediği zaman ise, 'anti/emperyalist' olduğumuzu!**”²⁴ söylemiş oluyordu. Bu anlayış çerçevesinde ise bir Kemalist'i Batı yandaşından ayıran birtakım özellikler vardır ve bu Batıcı kişilikler Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu referans gösteren İlhan'a göre, “**...Osmanlı Hanedanının sâdik kulları, halifeliğin cezbeye tutulmuş âşıkları, manda dilencileri ve paralı bir devletin sömürge halkından olmaya can atanlar!**”²⁵ [dır.] Üstelik “*Müdafaa-i Hukuk döneminde, 'Batıcı/Batı yandaşı' olanlar, aslında, Kuva-yı*

²³ Attila İlhan, “... 'Kemalizm' Başka 'Atatürkçülük' Başka mı? ...”, *Cumhuriyet*, 15.10.2003.

²⁴ a.g.m., *Cumhuriyet*, 29.01.2003.

²⁵ Attila İlhan, “...Temel Kavram: 'Çağdaşlaşma'!...”, *Cumhuriyet*, 07.04.1997.

Milliyecilere 'Kemalist' diye dudak büktenlerdi [r.]"²⁶ O halde 'Kemalizm' milli mücadeleye eleştirel yaklaşanların bu mücadeleyi yürütenlere karşı olumsuz bir algıyla taktıkları sıfattır. Ancak tarihsel süreç İlhan'a göre, bu kişilere ne kadar yanıldıklarını ispat edecektir.

Anadolu İhtilali'nin daha sonra Kuva-yı Milliye anlayışıyla bütünleşecek olan itici güçleri arasında yer alan gelişmelerden birisi de şüphesiz Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve bu cemiyetlerin yarattığı oluşumdur. Müdafaa-i Hukuk düşüncesini Mondros Mütarekesi'ne dayanarak Anadolu'da başlatılan işgaller yaratmıştır. İyimser bir tabloyu seyrederek gibi durup beklemenin ya da çıkar yolu İstanbul Hükümeti'nin politikalarında aramanın yetersizliğini fark eden Anadolu halkı protesto ve mitinglerle işgallerin haksızlığını ve bunlara karşı tepkili olduğunu göstermek istemiştir. Ancak protesto ve mitingler mücadelenin hakkını ve haklılığını anlatmakta yetersiz kalınca bu kez ulusal örgütlü bir mücadele başlamıştır. Özellikle 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgali Anadolu'nun farklı bölgelerinde kısa sürede benzer maksatlar güden cemiyetleri yaratmıştır. Bir görev bilinci ile Anadolu'nun değişik noktalarında İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan işgallerine; Rum ve Ermeni azınlıkların faaliyetlerine karşı kurulan cemiyetler adeta bağımsızlık ateşi yakmıştır. Türkiye'nin temellerinin atılmasında etkili olan bu Müdafaa-i Hukuk örgütlenmeleri halkın kendi kaderini belirleme hakkının kendisinde bulunduğunu idrak etmesi bakımından da anlamlı olmuştur. Çünkü bu cemiyetler Anadolu'da başlayan işgal gerçeğine karşı halkın bölgesel amaçlı direniş örgütleridir. Siyasi bağımsızlık hareketini hukuki ve barışçı metotlarla kazanmanın yollarını aramışlardır. Aynı zamanda birer çekirdek örgütlenme modeli olarak Redd-i İlhak, Müdafaa-i Hukuk-i Milliye veya Muhafaza-i Hukuk-i Milliye gibi farklı adlarla kurulup aynı görev bilinciyle hareket etmişlerdir. Buldukları bölgelerin kurtuluşunu sağlamayı düşünen bu cemiyetler Mustafa Kemal'in liderliğinde gerçekleşen Erzurum ve Sivas Kongrelerinde görev almış, daha sonra ise Mustafa Kemal tarafından Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla birleşerek sinerji yaratmışlardır. Cemiyetlerin oluşum aşamalarını İlhan, anti-empyralist duruşun bir yansıması olarak görerek değerlendirmiştir. Görüşlerine kaynaklık etmesi için Tevfik Çavdar'ı referans göstererek Müdafaa-i Hukuk'u ve Müdafaa-i Hukukçu olmayı tariflendirmiştir. Ayrıca

²⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet* , 07.04.1997.

alıntı yaptığı görüşleri itibariyle “*Benim, Üç Misâk-ı Milli dediğim platform*”²⁷ diyerek Çavdar’a tamamen katıldığını belirtmiştir. Çavdar’ın konuyla ilgili sözü geçen ifadeleri şu şekildedir:

"...Atatürk dönemi, ‘Müdafaa-i Hukuk’un türevidir. Müdafaa-i Hukuk’çu olmak nedir? Müdafaa-i Hukuk’un özellikleri nelerdir? Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Her şeyden önce ‘milletin kendi kaderini tayin hakkını’ öne çıkarması gelmektedir. Amasya bildirgesi ile gündeme getirilen bu özellik, 'Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir' deyişi ile ifadesini bulmaktadır. Birinci Meclis'te kabul edilen ‘Kuvvetler Birliği’ ilkesinin yaşama geçirildiği, Halkçılık Bildirgesi ve onun uzantısı olan 1921 Anayasası bu temel yaklaşımın doğal sonuçlarıdır. Cumhuriyet ise zaten varılması kaçınılmaz olan noktadır. Müdafaa-i Hukuk, her şeyden önce cumhuriyetçidir, halk egemenliğinden yana olmaktadır."

"Müdafaa-i Hukuk, aynı zamanda anti-emperyalist bir tutumu simgelemektedir. Milli Mücadele sıradan bir Türk-Yunan savaşı değildir. Savaşın ölçeği belki Birinci Dünya ya da Balkan Savaşı'na oranla nispeten küçüktür, ama bu durum, bir ulusun bağımsızlığını korumak ve geleceğini hazırlamak açısından yaptığı savaşımın önemini yadsıtamaz. Bu mücadele ezilen mazlum bir halkın, emperyalizme başkaldırısıdır. Emperyalizmin demir pençesi altında ezilen tüm uluslar için bir umut ışığı olmuştur. Ulusal kurtuluş hareketlerinin örneği olarak kabul edilmelidir..."

"Müdafaa-i Hukuk’çu olmak, Misâk-ı Milli’yi savunmaktır. Misâk-i Milli her zaman bir sınır belgesi olarak nitelenmiştir. Oysa asıl önemli yönü, Anadolu’da ve Trakya’da, Kuzey Mezopotamya’da yaşayan halkların kendi kaderlerine hâkim olmak hakkını ortaya koyması ve savunmasıdır. [...] Müdafaa-i Hukuk’çular, Misâk-ı Milli’de ortaya konan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağımsızlık düşüncesinin de yılmaz takipçisi olmuşlardır..."²⁸

²⁷ Attila İlhan , “... İnkılab’ın ‘Ana’ Eksenini Müdafaa-i Hukuk!...” , *Cumhuriyet* ,09.07.1997.

²⁸ a.g.m. , *Cumhuriyet* ,09.07.1997.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri İlhan'a göre, buldukları bölgelerin zor koşulları içerisinde azınlıklara ve işgalci devletlere karşı ulusun haklarını ve çıkarlarını koruyup dünyaya duyurmak amacıyla kurulmuştur. Öte taraftan cemiyetlerin anti-emperyalist bir duruşun adı olduklarını, aynı zamanda kurulacak yeni Türk Devleti'nin katılımcı, eşitlikçi ve tam bağımsızlık anlayışını da örneklediklerini düşünen İlhan, “ **'Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** [ni] *Türkçüsünü, komünistini, dindarını, milliyetçisini, liberalini, demokratını içeren, antiemperyalist yani 'istiklâl-i tam' taraftarı, 'milli' bir platform!*”²⁹ olarak görmüş ve bu kavrama yüklediği anlamı daha genişleterek “*Devletin 'varlık nedeni olan ülküler', [...] Müdafaa-i Hukuk (antiemperyalist, tam bağımsızlık), Misak-ı Milli (toprak bütünlüğü) ve Cumhuriyet (hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir)*”³⁰ [tir.] demiştir. İlhan'a göre, “*Türkiye Cumhuriyeti gibi mayası Müdafaa-i Hukuk Doktrini ve Üç Misak-ı Milli ile 'tutulmuş' bir ülkede*”³¹ Gazi Mustafa Kemal, “**Müdafaa-i Hukuk'un gerçekleştirdiği laik, demokratik ve antiemperyalist cumhuriyet**” [in]³² yine “ **Müdafaa-i Hukuk Doktrini** [ile şekillenmiş] *ekonomi, kültür ve teknolojiye 'ulusal demokratik devrim* [e]”³³ ulaşacağını düşünmüştür. İlhan, Müdafaa-i Hukuk'u şu şekilde tanımlamıştır:

'Müdafaa-i Hukuk' nedir? Neresinden bakılsa, anti-emperyalist, son derece *'katılımcı'* bir **Ulusal Demokratik Devrim** hareketi; cuntacı değil, *'sivil'* özelliği başat; hareketi oluşturan ve geliştiren, kongreler, şûralar, nihayet Meclis; **TBMM Hükümeti**, *'katılımcı'* bir yönetim, savaşa rağmen düpedüz *'sivil'*; *'1924 Anayasası'*, *'ilmiyye'* ve *'seyfiyye'* sınıfının (bürokrasinin) yönetim üzerindeki kontrolünü engelliyor; bakanlar bile, **Meclis** vasıtasıyla seçilmektedir. Gazi'nin cumhurbaşkanı olduğu, **Türkiye Cumhuriyeti**, *'Mazlum Milletler'*in savunucusu, anti-emperyalist, dolayısıyla *'tam bağımsız'*; ekonomisi ve dış politikası tamamiyle *'ulusal'* laik ve *'otoriter'* -bir manada, Jakoben- bir cumhuriyet!³⁴

İlhan, Milli Mücadele sürecinde tabandan tavana halkın kendiliğinden gerçekleştirdiği tepkisel hareketin adeta sivil toplum örgütleri gibi halk içinden, halk için mücadeleye giriştiğini bu anlayışın ise ona demokratik bir hüviyet kazandırdığını

²⁹ Attila İlhan , “... Bu Bela Sağ/Sol Çatışması Değildir!...”, *Cumhuriyet* ,04.02.1998.

³⁰ Attila İlhan , “... 'Müttefiklerimizden' , Bizi Kim Koruyacak?...”, *Cumhuriyet* ,21.02.1997.

³¹ Attila İlhan , “... 'Karanlıktayım ve Tedirginim'...”, *Cumhuriyet* , 10.02.1997.

³² a.g.m. , *Cumhuriyet* , 06.11.1996.

³³ Attila İlhan , “... Müdafaa-i Hukuk'un Ulusçuluk Standardı...”, *Cumhuriyet* , 26.07.2000.

³⁴ Attila İlhan , “... Gazi'nin 'Cumhuriyetine' Dönmek!...”, *Cumhuriyet* ,09.06.1997.

belirtmiştir. Bu özelliği dolayısıyla da tıpkı daha sonra şekillenecek olan Misak-ı Milli’de olduğu gibi ulusun toprak bütünlüğünü ve haklarını savunmak için toplumun tüm kesimleri “‘Turan’cı **Ziya Gökalp**, ‘İslam’cı **Mehmet Akif**, ‘Yeşil Ordu’cu **Hakki Behiç**, ‘İştirakiyun’cu **Hocaoğlu ‘Baytar’ Salih**; dahası **Yusuf Akçura**, **Halide Edip, Cami Baykut, Rıza Nur, Mustafa Suphi** ve niceleri,”³⁵ aynı düşünce etrafında aynı tarafta yer alabilmiştir. Bu nedenle de İlhan’a göre, “O yıllarda bir ‘**Müdafaa-i Hukuk**’ Halk Kurtuluş Cephesi’nden söz etmek, hiç de yanlış ve anlamsız görün [meyecektir.]”³⁶ Nitekim İlhan:

Anadolu İhtilali'nde kimsenin anlamadığı, ya da anlamak istemediği nokta, **Mustafa Kemal**'in bu ‘yukardan aşağıya’ örgütlenme modelini ortadan kaldırmak; inkılâpçı örgütü, ‘kendiliğinden’ oluşmuş ‘Halk Şûraları’, ‘Kongreler’ ve bunların birleşmesinden meydana gelecek ‘Halk Meclisi’ne dönüştürebilmektir. **Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**’nin İttihat ve Terakki Cemiyet’inden en büyük farkı, ‘gizli komite’ olmayıp, düpedüz bir ‘sivil toplum’ kuruluşu olmasıdır.

Sadece bu fark bile **Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**’ni ‘demokrat’laştırır ama, ardından ortaya çıkacak ‘Halk Fırkası’nın, sadece geniş kapsamlı dokuz umde üzerinde bina edilmesi, üç **Misak-ı Milli**’yi esas ittihaz etmesi, nasıl bir ‘kitle örgütü’, bir kitle örgütlenmesi’ tasarımının bulunduğuna işaretir.³⁷

sözleriyle Anadolu halkının işgallere karşı başlayan örgütlü muhalefet hareketinin bu yönüyle Halk Fırkasına dönüşerek yeni bir boyut kazandığını belirtmiştir.

İlhan, bu anlayış çerçevesinde olmayı aynı zamanda Müdafaa-i Hukukçu duruş ve ezilen ulusların yanında yer almak olarak değerlendirmiş, düşüncesine kaynaklık etmesi için de Tefvik Çavdar’ın şu ifadelerine yer vermiştir. “**Bu yaklaşım zaten anti-emperyalizmin olmazsa olmaz koşuludur. Ezilen uluslara yalnız örnek olmak değil, onların savaşımında da onların yanlarında olmak demektir.**”³⁸ Çünkü ulusal kurtuluş hareketini başarıya ulaştırmanın ön koşullarından biri olan bu düşünce içeriği itibarıyla evrenseldir. Yazar, bu görüşlerine kanıt olarak Gazi’nin mazlum milletlerin haklarını emperyalist ülkelere karşı savunduğunu belirttiği aşağıda yer verilen sözlerini dayanak göstermiştir:

³⁵ Attila İlhan, “...’Federal’ Cumhuriyet ha! ...”, *Cumhuriyet*, 07.04.1999.

³⁶ a.g.m., *Cumhuriyet*, 07.04.1999.

³⁷ Attila İlhan, “... Lider, ‘Ayıklayıcı’ ve ‘Otoriter’ ...”, *Cumhuriyet*, 16.04.1997.

³⁸ a.g.m., *Cumhuriyet*, 09.07.1997.

[...] Gençler bilmeyebilir: **Müdafaa-i Hukuk**, '*Hakların Savunulması*' anlamına geliyor. İyi de, kime karşı, hangi hakların? **Gazi Mustafa Kemal** (çizmeleri tozlu, kumral sakalları barut yanığı, gözleri kuva-yı milliye mavisisi) bu iki soruya gözünü kırpmadan cevap vermiştir:

"...Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını, bir defa daha teyit etmek lüzumunu hissediyorum. [...] Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar, Türkiye kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir..." ³⁹

Milli Mücadele'nin başarı şansını arttıracak olan bu örgütlü hareketin Batılı işgalci güçlere ve içte de azınlık faaliyetlerine karşı toprak bütünlüğünü ve dokunulmazlığını korumak amacıyla başladığı bir gerçektir. Anadolu'nun yurtsever halkının başlattığı bu mücadeleye doğal olarak işgalci güçler haksız, yersiz ve Batı düşmanı bir direniş gözüyle bakmıştır. İlhan, bu bakış açısına karşı **"'Sistem', neresinden bakılsa, Gâzi'nin bu 'mücadelesini haksız bulacak, onu ve 'Müdafaa-i Hukuk Doktrini'ni, 'ecnebi düşmanlığı' ile itham edecekti, varsın etsin!'"**⁴⁰ demiş ve Gazi'nin Fransız gazetecisi Maurice Pernot'ya ve Neue Freie Presse muhabiri ile gerçekleştirdiği mülakatlardaki şu düşüncelerine yer vermiştir:

"... eğer 'ecnebi düşmanlığından', o kadar pahalı elde edilen bağımsızlığa gölge düşürebilecek her şeyden nefret etmek anlamı çıkarılırsa, evet, bizim 'ecnebi düşmanı' olduğumuz söylenebilir. Size açıkça söyledim, sonuna kadar açık sözlü olacağım. Henüz güvenimiz yerinde değildir, evvelce 'ecnebi' teşebbüslerinin, ecnebi amaçlarının içimizde uyandırdığı ki kaygılar, bütünüyle ortadan kalkmış değildir. Eğer bazen ihtiyatlı hareket ediyorsak, aşırı derecede kuşkulu davranıyorsak, bize çok pahalıya mal olan özgürlüğümüzü kaybetmek korkumuzdandır..." (1923)⁴¹ **"...bizi, aşağı olmaya mahkûm bir halk olarak tanımakla yetinmemiş olan Batı, yıkılmamızı çabuklaştırmak için, ne yapmak lazımsa yapmıştır. Batı ve Doğu zihinlerinde birbirine karşıt iki ilke söz konusu ise, bunun en önemli kaynağını bulmak için,**

³⁹ Attila İlhan, "...Kemalizm'le Sosyalizm'in 'Bileşkesi!'", *Cumhuriyet*, 18.09.1996.

⁴⁰ Attila İlhan, "... 'Hangi istiklal vardır ki!'", *Cumhuriyet*, 27.11.1998.

⁴¹ a.g.m., *Cumhuriyet*, 27.11.1998.

Avrupa'ya bakmalı. İşte Avrupa'da aralıksız mücadele ettiğimiz zihniyet budur.”⁴²

Gazi'nin yukarıda yer verilen sözleri de göstermektedir ki, Kurtuluş Savaşı aslında uzun ve tarihsel bir mücadelenin muhasebesidir. Ancak öte taraftan süreç devam etmekte ve Anadolu'da Türk halkının Kurtuluş Savaşı esnasında başlattığı ulusal halk hareketi, mitingler, toplantılar düzenleyerek ve kongrelerin içerisinde yer alarak bağımsızlığa giden sürece katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Ne var ki; Anadolu halkı bir süre sonra adil bir barışın gerçekleşeceğine dair olan inancını hem İstanbul Hükümeti'nin ilgisiz tavrı, hem de işgallerin artması nedeniyle kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenle Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesi ile başlayan barışçı metot yerini halkın silahlı savaşıma bırakmıştır. Çünkü Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı süreci dikkate alınırca Osmanlı Devleti yaklaşık son 10 yılını savaşıyor geçirmiş, güçsüz duruma düşmüş, işgallere karşı direnme ve önlem alma gücü azalmıştır. Bu durumda da Türk milleti Mondros Mütarekesi'ne dayanarak başlayan işgallere karşı kendiliğinden harekete geçerek silahlı gruplar oluşturmuştur. İşte asker veya sivil, düzenli ordu kurulana kadar tüm imkânsızlıklara rağmen düşmana karşı mücadele eden bu silahlı birliklere Kuva-yı Milliye denilmiştir. Kuva-yı Milliye hareketinin hız kazanmasında özellikle İzmir'in İşgali ile bağımsızlığın tehlikeye girmesi etkili olmuştur. Buldukları bölgelerin savunulması amacıyla kurulmuş olmakla birlikte aynı zamanda başlayan iç ayaklanmalara karşı da faaliyete geçen Kuva-yı Milliye aslında teçhizat, sayı ve donanım açısından yetersizdir. Tek bir merkezden yönetilmemiş ve oluşumu itibarıyla Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gibi yasal bir zemine de dayanmamışlardır. Fakat işgalci ve silahlı güce karşı sadece topraklarını koruma amacıyla hareket eden silahlı, yerli, milis güçler olarak hareket etmişlerdir. Bu anlamda da Kuva-yı Milliye, Anadolu halkının nefsi müdafaa hakkından doğmuştur. İçeriğinde barındırdığı bu geniş ve önemli anlam nedeniyle İlhan, Anadolu'da, Anadolu halkının Kuva-yı Milliye adıyla başlattığı silahlı direniş örgütlenmesi özel olarak bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. İlhan:

Hele cumhuriyetin ordusu -ki inkılâbın ordusudur- değil mi ki *'Kuva-yı Milliye'nin, 'muntazam ordu'ya* çevrilmesiyle oluşmuştur; büsbütün burjuvazinin uzağındadır: *'Kurtuluş Savaşı'nın* başlangıcında, nice miralayların, nice paşaların, civanmert halk çocuğu zeybekler ve efelerle

⁴² a.g.m. , *Cumhuriyet* , 09.04.1997.

birlikte, 'düşman'a karşı savaştığı, bilinen şey! Aralarında 'kumandanlığı' efeye bırakıp, onun 'kurmayı' gibi çalışan paşalar çıkmıştır. Bu kadar demokrat!

[...] Hele, bünyesi itibariyle, Türk Ordusu'nun **Batılı** ordulardan çok farklı, bir halk ordusu olduğu hesaba katılırsa!.. Benim en çok üzerine bastığım nokta, elbette, **Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin hiçbir zaman zedegân (saray erkânı ve Tanzimat aristokrasisi) ve burjuvazi (komprador Meşrutiyet burjuvazisi, yeni burjuvazi) tarafından ilgi görmemesi idi, gerçekten de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin terkinde, saraylı ya da burjuva soyunu bulabilmek, son derece müşkül, hatta imkânsızdır.**⁴³

sözleriyle Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçiş süreci içerisinde Türk ordusunda yer alan herkesi 'Halk Ordusu'nun birer neferi olarak gördüğünü belirtmiştir.

İlhan, Türk ordusunun Kuva-yı Milliye ruhuna sahip ve halkın içinden gelenlerin oluşturduğu bir yapılanmaya sahip olması nedeniyle, "*Milli Mücadele'de, kimin Türk, kimin Çerkez ya da Kürt, olduğu değil, kimin ne yaptığı, neye hizmet ettiği mühimdi [r.]*"⁴⁴ demiştir. Zaten O'na göre, Milli Mücadele içerisinde bu eşitlikçi anlayışı tetikleyen kişi Gazi'nin kendisi olmuştur. Bu anlamda "*Mustafa Kemal Paşa'yı -hele Kuva-yı Milliye'nin o dağdağalı, o muğlâk döneminde- sadece 'emir verir' zannetmek de, başlı başına bir hata! [dır.] İstiklal Harbi, münhasıran Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın değil, herkesin, cephede ve cephe gerisinde, karınca gibi çalışması sayesinde kazanılmıştır.*"⁴⁵ Ayrıca yazara göre, tabii ki bu heterojen yapılanma içinde halkın bir arada oluşu Türk ordusunda devlete ve kurumlarına daha çok bağlılık yaratmıştır. İlhan, Türk ordusu bir "*Halk Ordusu'dur, çünkü bir kere Kuva-yı Milliye kökenlidir; ikincisi, Tanzimat'tan bu yana, Türk burjuvazisi -kompradorluğu yani 'kozpolitliği' ağır bastığından, askerlik mesleğine itibar etmemiş, bu yüzden de, Silahlı Kuvvetlerin yüksek kumanda kademesinde, daima 'halk çocukları' bulunmuştur. Belki Gazi Mustafa Kemal'e, dolayısıyla, 'laik ve demokratik' Türkiye'ye bağlılık, bundan ileri geliyor.*"⁴⁶ demiştir. İlhan, sözlerine kaynak teşkil etmesi amacıyla Gazi'nin "*... Milli Mücadeleyi yapan, milletin doğrudan doğruya kendisidir. Milletin evlatlarıdır. Milli*

⁴³ Attila İlhan, "... 'Durum' Çok Benziyor Da!...", *Cumhuriyet*, 25.06.1997.

⁴⁴ Attila İlhan, "... 'Türküm' Demek, Kolay mı?...", *Cumhuriyet*, 26.05.2004.

⁴⁵ Attila İlhan, "... Bir Harbin Kazanılması İçin! ...", *Cumhuriyet*, 21.02.2000.

⁴⁶ Attila İlhan, "... Bu 'Sorunlar' Tartışılmalı!...", *Cumhuriyet*, 01.08.1997.

mücadelede şahsi hırs değil, milli izzetinefs gerçek itici güç olmuştur."⁴⁷ şeklindeki sözlerine yer vermiştir. O'na göre, " *Türkiye Cumhuriyeti'nin Silahlı Kuvvetleri'nin 'Ulusal Savunma Kavramı', aslında Müdafaa-i Hukuk ('Hakların Savunulması') öğretisidir. Türk Silahlı Kuvvetleri, ulusun iradesinin bir savunma aracıdır; görevi bu iradenin emrettiği biçimde, ulusal çıkarları korumak ve savunmaktır. Bunların başında tam bağımsızlık ve özgürlük gel* [mektedir.]"⁴⁸

Attila İlhan, kendisi de askerlikten gelip devlet liderliğine ulaşan Mustafa Kemal'in ülkenin bağımsızlığı, özgürlüğü ve ulusal çıkarlarını korumakla mükellef gördüğü orduyu siyasetten ayırmaya çalışmasını ise; "O, Silahlı Kuvvetleri, vaktiyle İttihatçıların Babîli Baskını ile yaptığı gibi, 'iktidarı ele geçirmek için' bir 'vasıta' olarak görmüyordu onun inkılâpçı idrakine göre, 'hâkimiyet bila-kayd-ü-şart millet'in'di, 'iktidarın' kimin olacağına 'millet' karar verebilirdi; Silahlı Kuvvetler, ancak, bunun böyle olmasının ve kalmasının 'güvencesi' olabilirlerdi, çünkü onlar, **TBMM'nin ordularıydı.**"⁴⁹ şeklindeki sözleriyle değerlendirmiştir. Yazara göre, zaten Gazi'nin ülkeyi o çok güvendiği ve önemseydiği askeri kuvvetler yerine Türk gençliğine bırakmasının gerekçesi de orduyu siyasetten ayırmakta yatmaktadır.

Peki, İlhan'a göre, Gazi'nin çevresindekilere ve daha sonrasına dair ya ordu görevi ya siyasi görev ayırımına gitmesinin gerekçesi neler olabilirdi? İlhan, Gazi'nin bu konudaki tercihinin hem Gazi'nin tarihsel arka planı hem de ülkesi için düşündüğü gelecek projeksiyonu açısından bakarak bir çözümleme getirmiştir. İlhan'a göre:

'Amasya Tamimi'nden başlayarak, daima 'hâkimiyet-i milliye'den, halkın iradesi'nden söz ediyor; ihtilâli ve inkılâbı oluşturacak 'sivil kadro'yu tesis edebilmek için, kongrelere başvuruyor; 'cunta'yla sorunsuz ve kılıksız götürebileceği 'devrim süreci'ni halkla özdeşleştirebilmek için, Anadolu'da kendiliğinden gelişen 'kongreleri', **Erzurum ve Sivas Kongreleri**'yle bütünleyerek, neticede **Türkiye Büyük Millet Meclisi**'ne bağlıyor, o kadar halktan, halkın meclisinden, milletin iradesinden ve hâkimiyetinden yanadır ki; **Meclis** açıldıktan itibaren, **Anadolu İhtilâli**'ne mensup Silahlı Kuvvetlerin sıfatı, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Orduları* [olmuştur].⁵⁰

⁴⁷ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 12.06.1998.

⁴⁸ Attila İlhan , "... 'Ulusal Savunma Kavramı'!..", *Cumhuriyet*, 20.11.2000.

⁴⁹ Attila İlhan , "...Gazi, 'Komplo'yu Anlatıyor..." , *Cumhuriyet*, 20.06.1997.

⁵⁰ Attila İlhan , "...Fesuphanallah!..." , *Cumhuriyet*, 21.11.2003.

Kısacası, Gazi Kuva-yı Milliye ruhundan gelen Türk ordusunun faaliyet alanını siyasetin dışında tutarak ona, millet iradesinin gerçekleştiği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) ordusu sıfatını vermiştir. Böylece de Türk ordusu Misak-ı Milli sınırları içinde Anadolu halkının güvenliğinin sağlanması şeklindeki asli görevini gerçekleştirmiş olacaktır.

1.2. MİSAK-I MİLLİ

Kurtuluş Savaşı sürecinin en özgün ve incelenmeye değer oluşumları arasında yer alan Müdafaa-i Hukuk yapılanması ile Anadolu halkı protesto, miting, toplantı ve kongreler gerçekleştirilerek barışçı bir bağımsızlık mücadelesine başlamıştır. Ancak mücadelesinin bu biçimi ile siyasi ve hukuki bağımsızlığı sağlamakta yetersiz kalacağını idrak eden halk, bu kez silahlı ama asla bağımsızlık dışında bir amaç taşımayan Kuva-yı Milliye örgütlenmesine girişmiştir. Ne var ki; gerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gerekse de Kuva-yı Milliye yetersizlikleri anlaşılınca birer tekâmül evresi geçirmek zorunda kalmıştır. Şöyle ki; Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Sivas Kongresi ile yerini tüm cemiyetlerin ittifakının gerçekleştiği Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bırakmıştır. Kuva-yı Milliye ise gerek zaman içerisinde amacı dışında taşkın tavırlar içine girmesi, gerek askeri bir disiplin ve hiyerarşiye sahip olmaması gerekse de düzenli birlikleri olan Yunan ordusuna karşı düzenli orduyla hareket edilmesi gibi gerekçelerden ötürü yerini düzenli orduya bırakmıştır. Düzenli Ordu ilk ciddi savaş deneyimini Batı Cephesinde gerçekleştirmiştir. İlk olarak Doğu Cephesinde Kazım Karabekir'in terhis edilmemiş XV. Kolordusu Rus, Ermeni ve Gürcü birliklerine karşı, Güney Cephesinde ise önce Kuva-yı Milliye daha sonra da Düzenli Ordu Fransızlara ve onlara destek olan Ermenilere karşı başarılı savunmalar gerçekleştirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın asıl kader tayin edici cephesi olan Batı Cephesi savaşları ise Yunanlılara karşı gerçekleşmiştir.

Düzenli Ordu'nun Kurtuluş Savaşı'na gerçek niteliğini kazandırdığı cephe savaşları ile zor ve zahmetli bir süreci başarıyla tamamlayan Türk ordusunun bu savaşlar boyunca askeri amacı Misak-ı Milli (Ulusal Ant) olmuştur. Mustafa Kemal tarafından Sivas'ta hazırlanan Misak-ı Milli, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nce 28 Ocak 1920'de onaylanmıştır. Misak-ı Milli, Mustafa Kemal'in ve Türk halkının kabul edilebileceği barış koşullarını açıklayan bildiridir. Temel niteliği itibarıyla ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşının bir nevi yol haritası veya asgari barış şartlarını içeren

bir barış metni diyebileceğimiz Misak-ı Milli kararları 6 maddeden oluşmaktadır. Türk halkının mücadeleye devam edeceğini ve hatta bu mücadelenin bir ant gibi gerçekleşmesi için ortak karar alındığını gösteren Misak-ı Milli kurulacak devletin sınırlarının dahi düşünülmemekte olduğunu göstermesi açısından Mustafa Kemal'in kararlı duruşunu yansıtır. Kararların o güne kadar Milli Mücadele hareketinin karşısında yer alan Osmanlı Mebusan Meclisi'nce onaylanmış olması Meclis'in bir anlamda Anadolu'daki mücadeleyi de onayladığı ve bundan sonra artık bir taraf olduğu anlamına da gelebilmektedir. Nitekim bu nedenle İtilaf devletleri hiç beklemedikleri böyle bir karar alan Osmanlı Devleti'ne karşı halkın iradesini temsil eden Meclis'i basarak ve İstanbul'u işgal ederek tepki göstermiştir. Aslında başlangıçta olumsuz gibi görünen bu gelişmeler TBMM'nin açılışını hızlandırdığı ve halkın Kurtuluş azmini tetiklediği için uzun vadede faydalı olmuştur. Söz konusu Misak-ı Milli kararları şu maddelerden oluşmaktadır:

"Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân a'zâları istiklâl-i devlet ve istikbâl-i milletin, haklı ve devamlı bir sulha nâ'iliyet için ihtiyar edebileceği fedâkârlığın hadd-i a'zâmîsini mutazammın olan esâsât-ı mezkûre hâricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cem'iyetinin devâm-ı vücûdu gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.

Birinci madde- *Devlet-i Osmâniyye'nin münhasıran Arab ekseriyyetiyle meskûn olub 30 Teşrin-i evvel 1918 tarihli mütârekenin hîn-i 'akdinde muhâsım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı ahâlisinin serbestçe beyân edecekleri araya tevfikân ta'yîn edilmek lâzım geleceğinden mezkûr hatt-ı mütâreke dâhil ve hâricinde dînen, ırken, emelen müttehid ve yek-diğerine karşı hürmet-i mütekâbile ve fedâkârlık hissiyâtiyle meşhûn ve hukuk-ı 'irkiyye ve İctimâ'iyeleriyle şerâit-i mühitiyyelerine tamâmiyle ri'âyetkâr 'Osmanlı-İslâm ekseriyyetiyle meskûn bulunan aksamın hey'et-i mecmu'ası hakîkaten veya hükmen hiçbir sebeble tefrik kabul etmez bir küldür (Alkışlar).*

İkinci madde- *Ahâlisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı 'ammeleriyle anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selâse içün lede'l-icâb tekrar serbestçe ârâ-yı 'ammeye mürâca'at edilmesini kabul ederiz.*

Üçüncü madde- Türkiye sulhuna ta'lik edilen Garbı Trakya vaz'iyet-i hukûkiyyesinin tesbîti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyân edecekleri araya tebe'ân vâki' olmalıdır.

Dördüncü madde- Makarr-ı hilâfet-i îslâmiyye ve pâ-yi taht-ı Saltanat-ı Seniyye ve merkez-i hükûmet-i Osmaniyye olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin emniyeti her dürlü halelden masun olmalıdır. Bu esâs mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticâret ve münâkalât-ı 'âleme küşâdı hakkında bizimle sâ'ir bi'l-'umûm 'alâkadar devletlerin müttefiken verecekleri karar muteberdir (Alkışlar).

Beşinci madde- Düvel-i itilâfiyye ile muhâsımları ve ba'zı müşârikleri arasında takarrür eden esâsât-ı 'ahdiyye dairesinde ekaliy yetler hukuku - memâlik-i mütecâviredeki Müslüman ahâlisinin de aynı hukûkdan istifâde etmeleri ümniyyesiyle- tarafımızdan te'yîd ve te'mîn edilecektir.

Altıncı madde- Millî ve iktisâdı inkişâfâtımız dâ'ire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idâre-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de te'mîn-i esbâb-ı inkişâfâtımızda istiklâl ve serbestî-i tâmme mazhar olmamız üssü'l-esâs-ı hayat ve bekâmımızdır.

Bu sebeble siyâsî, adlî, mâlî vesâ'ir inkişâfâtımıza mâni' kuyuda muhalîfiz.

Tahakkuk edecek düyûnâtımızın şerâit-i tesviyyesi de bu esâsâta mugayir olmayacaktır.⁵¹

Misak-ı Milli kararları, içeriği itibariyle Anadolu'nun barış akdi özelliği taşımıştır. Misak-ı Milli'yi ve ifade ettiği anlamı değerlendiren İlhan ise, Misak-ı Milli'yi Cumhuriyet'in temelini teşkil eden üç misak anlayışının bir parçası olarak görür. Ancak İlhan'ın Misak-ı Milli'den anladığı klasik misak kavramının ötesinde özgün bir yorum içerir. Şöyle ki; O'na göre, Misak-ı Milli ülkenin toprak bütünlüğünü anlatan bir sınır belgesi olarak tanımlanabilir; ama aslında Gazi için bir sınırsızlık belgesidir. Zira O'na göre, Gazi, Misak-ı Milli ile değişmez hatları olan çizgiler belirlememiştir. Nitekim Mustafa Kemal'in Hatay, Musul, Kerkük veya Boğazlar için gerçekleştirdiği mücadeleler sonucunda bu coğrafyaların bir kısmını anavatana dâhil etmesi veya elden çıkan coğrafyalarla tarihsel bağları gözeten bir tavır sergilemesi bunu

⁵¹ Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe*, 3.bs., İstanbul, Küre Yay., 2002, s. 156-158.

kanıtlamaktadır. İlhan'a göre, "**Ülkenin şimdiki sınırlarını (toprak bütünlüğünü) güvence altına almak; yani Savunma'nın 'uluslaşması', yani anti/Emperyalizm!**"⁵² Türkiye Cumhuriyeti'nin taşıdığı üç misak anlayışından birisi olan Misak-ı Milli'nin gerçek anlamıdır. İlhan, görüşlerini detaylandığında şu yorumlara yer verir:

Misak-ı Milli sınırı -**Türkiye Cumhuriyeti**'nin toprak bütünlüğü- tam olarak nedir? Nasıl tarif olunabilir? Gazi o tarihte, '*...Türk süngülerinin çizdiği sınır...*' demişti, neden? Ünlü **Allenby Taaruzu**'ndan sonra, **Suriye Cephesi**'nin çöktüğü, malum; **Yıldırım Orduları Grubu**, 'muntazam ric'at ediyor'; Paşa, bu çekilmenin sonunda durduğu, dolayısıyla tesbit ettiği sınırdan söz etmektedir.

Mütareke'yi (**Mondros**) müteakip, **Müttefikler** (İngilizler anlayınız) bu sınırı, istedikleri gibi ileri/geri oynatmışlardı; **Gazi** buna şiddetli tepki göstermiş, Dersaadet'le arasında tartışmalı yazışmalar olmuştu. Daha da ilginç, **Meclis-i Meb'usan**'ın 'tarihi celsesinde' kabul ettiği **Misak-ı Milli**'nin, kesin ve net bir sınır düzenlemesi getirmediği de söylenebilir.⁵³ [...] **Mustafa Kemal Paşa**, zamanın uluslararası dengelerini dikkatle kollayarak; **Anadolu**'da, **Anadolu** için, **Anadolu** halkıyla, Emperyalizm'e karşı muharebeye girmiş ve kazanmıştır. [...]

Gazi, Meclis'in 'gizli oturumunda' (16 Ekim 1921) konuyla ilgili olarak, demiştir ki:

"... **Misâk'ı Milli'nin 1. maddesi, bir 'hatt-ı mütâreke' tasavvur ediyor. Hatt-ı mütâreke'yi, hudud-u millî tasavvur ediyor. Onun üst tarafındaki yer inkısam tefrik etmez. Hatt-ı mütâreke nedir? Var mıdır böyle bir hat? Yoktur.**" Daha sonra söylediği daha da müthiş: "**Misâk-ı Millîmizde, muayyen ve müspet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudud olacaktır!**"

Öyle de, olmadı mı? Aksi halde, Montreaux gerçekleşebilir miydi? Hatay'ın ilhakını sağlayabilir miydik? Ya Kıbrıs olayı? Ya Kuzey Irak'taki 'müdâhaleler'?⁵⁴

İlhan'ın yukarıda yer verilen ifadeleri de göstermektedir ki; Misak-ı Milli ile Kurtuluş Savaşı yeni bir boyut kazanmıştır. Mustafa Kemal, Misak-ı Milli ile galip

⁵² a.g.m. , *Cumhuriyet*, 20.06.2003.

⁵³ Attila İlhan , "...Var mıdır, Böyle Bir Hat? Yoktur!...", *Cumhuriyet*,15.01.2003.

⁵⁴ Attila İlhan , "...Çarpık Bir Mukayese!...", *Cumhuriyet*,04.09.1998.

devletlere karşı direneceğini, bu direnişin belli bir ölçütü olmadığını ve ölçütü Anadolu halkının mücadele azmiyle kazanacağı sınırların belirleyeceğini ifade etmiştir. İlhan, Gazi'nin bu anlayışını adeta Türk dış politikasının ideali gibi algılayıp, değerlendirmiştir. Ancak şu bir gerçektir ki; Misak-ı Milli günümüzde var olan sınırlarımız içerisinde toprak bütünlüğünü “Yurtta Sulh! Cihanda Sulh!” ilkesi çerçevesinde korumak şeklinde bir anlam ifade etmektedir.

1.3. MİSAK-I MİLLİ'Yİ GENİŞLETEN BİR ANLAYIŞ: GAZI'NİN “BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ”

Lozan Barış Antlaşması, 24 Temmuz 1923'te Kurtuluş Savaşı'nın bittiğini gösteren resmi barış antlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre hedeflenen Misak-ı Milli sınırlarının büyük çoğunluğuna ulaşılmıştır. İlhan'a göre, öncelikle Sevr Barış Antlaşması ve Lozan Barış Antlaşması'nın bir değerlendirmesini yapmak Misak-ı Milli ile kazanılan sınırların taşıdığı anlamı netleştirecektir. Zira O'na göre, “*Tanzimat'ın tabii sonucu Sevres Muahedesi'dir.*”⁵⁵ Sevr'in taşıdığı anlam ise; “*‘mülkü’ ecnebinin ‘himayesi’nde koruyayım derken, parçalanmasında ‘işbirlikçi’ olmak [tır.]*”⁵⁶ Oysa, Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin *‘tesis senedi’*⁵⁷ [dir] ve Lozan bu özelliğiyle “*ilk Dünya Savaşı sonunda, galiplerin mağluplara dayattığı yıldırıcı anlaşmalardan ilki olan Sevres Muahedesi'nin, uygulanamadan yirtılışı anlamına geli [r.]; [ki] o mağluplardan hiçbiri, bu red keyfiyetini Türkiye kadar hızlı ve sert yapamamış [tır.]*”⁵⁸ İlhan'a göre, “*düzeni bozan Mustafa Kemal'dir; hem de anlaşmaların ağır koşullarını 'tanımamak' bahsinde 'Mağluplar'a örnek ol [muştur.]*”⁵⁹ Hatta İlhan, “*Hitler, gecikerek de olsa, Versailles Anlaşması'nı yırtarken, Sevres'i Lausanne'la değiştiren Mustafa Kemal'i örnek almamış mıydı dersiniz?*”⁶⁰ diye sorarak Anadolu İhtilali'nin evrensel bir etki yarattığına olan inancını vurgulamıştır.

Ancak İlhan, Misak-ı Milli haritasına dâhil olmasına rağmen Lozan ile sınırlarımız dışında kalan yerlerin Mustafa Kemal için bir anlam taşımaya devam ettiğini bu nedenle de Mustafa Kemal'in bu bölgeler için siyasi adımlar atarak dış politikada aktif mücadeleye giriştiğini belirtmiştir. O'na göre;

⁵⁵ Attila İlhan , “... ‘Uydu Olmak’ Alışkanlığı!...”, *Cumhuriyet*, 20.01.2003.

⁵⁶ Attila İlhan , “...Uzun Sözü'nün Kıyası ...”, *Cumhuriyet*, 30.07.2001.

⁵⁷ Attila İlhan , “...Attan inip Eşeğe Binmek!...”, *Cumhuriyet*, 25.06.1999.

⁵⁸ Attila İlhan , “...Acaba Gençler, -Hatta Yaşlılar- Biliyor mu?...”, *Cumhuriyet*, 20.10.2003.

⁵⁹ Attila İlhan , “... ‘Kemal’in ‘Başına’ Bela Olmak!...”, *Cumhuriyet*, 23.06.1997.

⁶⁰ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 23.06.1997.

Mustafa Kemal'in Misak-ı Milli Haritasında İskenderun Sancağı' da, Kerkük ve Musul da yeni Cumhuriyet'in sınırları içinde görünür. Hatay ilhak edilmiş, o tarihte İngiliz sömürgesi sayılan Irak'a Saadabad Paktı'yla yaklaşılmıştır; Gazi, güneye son derece hassastı; Doğu Akdeniz lafını ettiği için, Mussolini'nin İtalya'sına nasıl sert çıktığını, bizim nesil yaşamıştır. [...]⁶¹

İlhan'a göre, Gazi'nin dış politika anlayışında aslında çok da gün yüzüne çık(arıl)mamış yaklaşımları söz konusudur. Bu anlamda öncelikle üzerinde durulması gereken 'Hatay Meselesi'dir. İlhan, Fahrettin Altay'ın Gazi ile ilgili anılarında **“Paşa, biliyor musun ki ben Cumhurbaşkanlığını bırakıp Hatay'a çete reisi olacağım.”**⁶² dediğini belirtir. Ayrıca Hasan Rıza Soyak'ın tanıklığıyla Gazi'nin konuya ilişkin yer verdiği ifadelerinde;

“...İşi silâhlı bir hareketle halletmek zorunda kalırsak tutacağım yolu da çoktan kararlaştırmış bulunuyorum; böyle bir durumda derhal Devlet Reisliğinden, hâtta mebusluktan istifa edeceğim, serbest bir Türk vatandaşı olarak bu işte çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçeceğim; bildiğin gibi bunun her zaman imkânı ve çok emin yolları vardır. Oradaki mücahitlerle ve Anavatan'dan kaçıp bize katılacağına şüphe etmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içten halletmeye çalışacağım, isterse Türkiye Hükümeti beni ve arkadaşlarımı asi ilân eder ve hakkımızda takibat da yapar.”⁶³

dediğini belirtmiştir.

Anlaşılan odur ki; Kurtuluş Savaşı ile Türklere karşı büyük bir Haçlı Seferi başladığını düşünen Gazi, bu anlayışa karşı daha kitlesel bir birliktelik düşünmektedir. İlhan, aslında bu bakış açısıyla Gazi'nin dış politika yaklaşımlarının çok daha geniş sınırlara ulaşmak gibi büyük bir amaç taşıdığını düşünmüştür. Bunu kavrayabilmek için öncelikle Mustafa Kemal'in Arap ve İslâm âlemi karşısındaki genel yaklaşımını bilmek gerekmektedir. Gazi bu konuya dair görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur:

“... Ecneblerin en çok korktukları, dehşetle ürktükleri İslamcılık politikasının da açıkça (alenen) ifadesinden mümkün olduğu kadar

⁶¹ Attila İlhan , “...Ortadoğu'yla Küs müyüz?...”, *Cumhuriyet*, 06.01.2003.

⁶² Attila İlhan , “...Hatay'a Çete Reisi Olacağım!...”, *Cumhuriyet*, 13.01.2003.

⁶³ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 13.01.2003.

uzak durmaya kendimizi mecbur gördük. Fakat maddi ve manevi kuvvetler karşısında, bütün cihan ve Hıristiyan politikasının en şiddetli hırslarla Haçlılar Savaşı (Ehl-i Salip Muharebesi) yapmasına karşı, sınır dışından bize yardımcı olacak, birer dayanak noktası oluşturacak kuvvetleri düşünmek zorunluluğu da olağandı.”

“İşte, açıkça söylememekle beraber, gerçekte bu dayanak noktasını aramaktan geri durmadık. Elbette, 'selâmet ve necat için' tek kaynak, İslâmlık âleminin kuvvetleri olmuştur.”⁶⁴

İlhan, Gazi'nin yukarıda belirtilen ifadelerine dayanarak O'nun “İslâm âleminden dayanak noktası aramaktan geri durmadı [ğını]”⁶⁵ belirtir. Ayrıca Gazi için, “sadece Türk olduğunda ısrarlı olduğu Hatay'ı kurtarmakla kalmayacak, yaygın bir kırsal gerilla savaşı örgütleyip, Lübnanlı ve Suriyeli Araplarla birlikte, onların bağımsızlıkları için Fransız emperyalizmi ve sömürgeciliğiyle savaşacak!”⁶⁶ diyen İlhan, bu yorumu Hasan Rıza Soyak'ın Gaziyle ilgili anılarına dayanarak yapmıştır. Söz konusu anılara göre Gazi;

“... Ben bugünkü (1937) Fransız idarecilerinin, Suriye ve Lübnan'a öyle kolay kolay istiklâl vereceklerinden emin değilim. [...] Binaenaleyh [...] biz hareketimizi onlara da teşmil ederek, kısa yoldan gerek Suriye ve gerek Lübnan'ın özledikleri gerçek istiklâllerini temin edebiliriz.”⁶⁷

demiştir.

İlhan, Gazi'nin Misak-ı Milli'nin taşıdığı anlamı genişleten hedefleri ve politikaları olduğunu yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Gazi'nin sözlerini ve döneminde yakın çevresinde bulunanların anılarını dayanak göstererek ispata çalışmıştır. O'na göre, Gazi Hatay'ı anavatana katmakla yetinmeyecek hem Suriye, hem de Irak konusunda yeni ve önemli adımlar atacaktır. Bu adımlar ise bir federasyon veya konfederasyon gerçekleştirmeye yönelik olacaktır. İlhan'a göre, “Mustafa Kemal iddia edildiği gibi güneyimizdeki halk ve ülkelerle bağlantısını kesmek şöyle dursun, onların da kendi kurtuluşlarını sağlamasını, hâttâ onlarla Türkiye arasında federatif ya da konfederatif ilişkiler bulunmasını ileri sürmüştü [tür.]”⁶⁸ İlhan, “O Atatürk ki, daha

⁶⁴ Attila İlhan, “...Gazi 'Federasyon'dan Bahsediyordu. ...”, *Cumhuriyet*, 08.01.2003.

⁶⁵ a.g.m., *Cumhuriyet*, 08.01.2003.

⁶⁶ a.g.m., *Cumhuriyet*, 13.01.2003.

⁶⁷ a.g.m., *Cumhuriyet*, 13.01.2003.

⁶⁸ a.g.m., *Cumhuriyet*, 08.01.2003.

1919'da Türkiye'nin kurtuluşunu örgütlerken; hem Irak, hem Suriyeli Araplarla, anti-emperyalist mücadele için harekete geçmiş, temaslar yapmıştır.”⁶⁹ dedikten sonra bu düşüncesini kanıtlamak için Gazi'nin başlattığı anti-emperyalist savaşa katılmak amacıyla, gizlice ona başvuran Suriye ve Irak'ın liderlerine, ifade ettiği **"...gücümüz ancak kendimizi kurtarmaya yetecek kadardır; siz de bizim yaptığımızı yapıp, bağımsızlığınızı elde ediniz; bilâhara, Federasyon mu olur, Konfederasyon mu olur, bir örgütte birleşiriz..."**⁷⁰ şeklindeki sözlerine yer vermiştir. İlhan'a göre, Gazi **"bu ülkelerin ulusal varlıklarını tanıyor, 'ecnebi işgaline karşı' savaşlarının, Türkiye'nin yürüttüğü savaşla özdeşleştiğini kabul ediyor [du.]"**⁷¹

Peki, Gazi'nin Hatay'ı anavatana katma girişimleri ya da daha sonra Suriye ve Irak'la girdiği temaslar neden önem taşıyordu veya ne anlama geliyordu? İlhan'a göre, Gazi, Lozan Barış Antlaşması ile elde edilen sonuca bir itirazda bulunmamış ama bu sonucu da yeterli görmemiştir. Gazi, bu gerekçeyle hayatının son dönemlerini inkılâplara ayırdığı zaman kadar, Lozan Barış Antlaşması'nda çözülememiş konulara da zaman ayırmıştır. İlhan'a göre, böylece Gazi aslında Misak-ı Milli adıyla değişmez bir sınır kavramı ile hareket etmediğini ispata çalışmıştır. Tabi ki, İlhan'ın bu noktada tespitlerde bulunduğu ilk konu Gazi'nin Lozan'ı ve sonuçlarını yeterli görüp görmediği üzerine olmuştur. İlhan'a göre:

[...] Lausanne sonuçları, Gazi'nin o kadar önem verip uğruna savaştığı 'Misâk-ı Millî Esasları'na tam cevap vermemişti: Örnek mi, meselâ Hatay, meselâ Musul sınır dışında bırakılmıştır. [...] Peki, -özet olarak- bu ne demektir?..

"... 1/ Musul Sorunu: Mustafa Kemal Paşa, Misâk-ı Milli çerçevesinde, Süleymaniye, Kerkük ve Musul vilâyetlerini, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ele alıyordu; İngilizler, tersine!. Lausanne'da uzlaşmaya varılamadı; iş Haliç Konferansı'na ertelendi; sonuç yok, çünkü Türkiye direniyor; Londra sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürüp Ankara aleyhine karar çıkartıyor; Türkiye bu 'kararı' tanımıyor, bunun üzerine Londra'dan bir ültimatom: Ya bu araziyi teslim edersiniz ya da savaşırız. Ankara'nın cevabı nedir, bilin bakalım: 'Savaşırız!'

⁶⁹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 13.01.2003.

⁷⁰ Attila İlhan , "...O Gün, 'Mutlaka' Gelecektir! ...", *Cumhuriyet*, 15.12.2004.

⁷¹ Attila İlhan , "...Irak 'Birleşmeyi' Öneriyordu! ...", *Cumhuriyet*, 10.01.2003.

Evet, açıkça savaşılmadı ama, **İntelligence Service** maruf metotlarıyla, **Anadolu**'ya karşı iki isyan örgütledi: **Şeyh Sait ve Hakkari (Nasturi) isyanları**. Bu kadar mı, hayır: Gazi'ye muhalif, **Osmanlıcılar'ın ve İttihatçılar'ın el ele verdiği, Terakkiperver Fırka muhalefeti de, bu yüzdendir; dönemin İngiliz gazetelerine böyle bir göz atmak bunu anlamaya yeter: 'serbest teşebbüsçü' bu fırkayı ve liderlerini, yere göğe koyamamışlardır... Şimdi siz, Mustafa Kemal, Lausanne'dan memnundu diyebilir misiniz?**

2/ Boğazlar Sorunu: Gazi, besbelli Moskova ile mutabık kalarak, Konferans'ta Çiçerin'in önerdiği çözümü, benimsemişti; İsmet Paşa da, önce öyle davranıyordu, sonra Lord Curzon'un tuzağına düşerek, Boğazlar'ın -deyim yerindeyse- Türk olmasından vazgeçti, Gazi, bu sonuçtan memnun olsaydı, yıllar sonra yeniden sorunu gündeme getirip, Montreux Anlaşması'yla, öngördüğü sonucu sağlayabilir miydi? [...] Bu da gösterir ki, **Gazi gerçekte, -muhtemelen Moskova ile mutabık kalarak- Doğu Akdeniz yöresinde, Ankara'nın başrolde olacağı, bir projeksiyon yapmıştı: onu gerçekleştirmek peşindeydi.**

3/ Hatay Meselesi: Bunun hem en reddedilmez kanıtı, hem de en belirgin görüntüsü, **Hatay Meselesi'dir; Ankara bu defa da 'Misak-ı Milli'ye dayanarak, Hatay'ın Türklüğünü ileri sürüyor ve Türkiye sınırları içinde bulunmasını talep ediyordu; Fransa ise aksini! Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa'nın bu konuda davranışını, gevşek ve yetersiz buluyor; rahatça silahlı eylemden, gerekirse Suriye'ye girebileceğinden söz ediyordu. 'Kukla' Suriye Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı'na şunları söylediği müsellemdir; "...Fransızlar size özgürlük vereceklerini söylemişlerdi, sözlerini tutmadılar; bunu gerçekleştirmek için, gerekirse biz Suriye'ye girer, bu vesileyle bunu sağlar ve çıkarız" [...]**

4/ Filistin: O kadar laftır ki, o yıllarda **Mustafa Kemal Paşa, Fransa direnmeyi sürdürürse, cumhurbaşkanlığından ayrılıp, gizlice Hatay'a geçerek; ona katılacak arkadaşlarıyla birlikte, ecnebiye karşı gerilla savaşı yapmayı düşünüyordu. [...]** Yavaş yavaş, meydana çıkıyor ki, **Filistin Meselesi de onu yeterince meşgul etmiş, 'Kutsal Topraklar' için, icap ederse Türkiye'nin savaşabileceğini, açıkça imâ etmiştir. [...]**

Lausanne'a gelince, o bunu, kafasındaki Türkiye'nin gelecek projeksiyonu açısından, aşılması zorunlu bir aşama olarak kabul etmişti, nihai bir sonuç olarak değil! Aslında o, koşullar elverdikçe, o projeksiyonu gerçekleştirmenin yollarını arıyor ve buluyordu.⁷²

İlhan, Lozan Barış Antlaşması'nın gerektirdiği sonucu yeterli görmeyen Gazi'nin Türkiye'nin gelecek projeksiyonu içinde değerlendirilebilecek önemli bir hedefi olduğunu düşünmektedir. Bu projeksiyon, Büyük Ortadoğu Projesi'dir. ABD'nin yakın dönem politikaları dikkate alındığında Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nin ABD tarafından üretildiği düşünülmektedir. Hâlbuki İlhan'a göre, 'Büyük Ortadoğu Projesi' Gazi'nin özgün dış politik yaklaşımının ürünü olmuş ve Gazi tarafından Türkiye'yi merkeze alarak gerçekleşecek bir proje olarak tasarlanmıştır. İlhan'a göre, bu öyle bir projedir ki Gazi'nin *"kendine mahsus bir 'Büyük Ortadoğu Projesi'ne yalnız sahip olduğunu değil; aynı zamanda ve şahane bir şekilde, bu 'proje'yi 'Batılı, Beyaz ve Hıristiyan' Emperyalizm'e karşı, nasıl savunduğunu gösterir..."*⁷³ Büyük Ortadoğu Projesi'ne dair İlhan ;

...kör gördü, sağır işitti. ABD hanidir, bin bir bahane uydurarak, -gerçekte çoğu Devlet-i Aliyye'nin eski 'vilayetleri' olan- Ortadoğu ülkelerine el koymanın yollarını deniyor: Afganistan, Irak derken, gündeme İran getirildi; ortaya 'Büyük Ortadoğu Projesi' (BOP) diye, stratejik bir tasarı çıkarıldı; Türkiye dâhil, hemen her yerde tartışılıyor!

Peki, bizim için, şaşırtıcı olan ne? Bırakın 'resmi makamları'; bizden hiç kimsenin, ağzını açıp da; eski Osmanlı vilâyetleriyle, Gâzi'nin, İstiklâl Harbi'nin başından itibaren ilgilendiğini söylemeyişi; hatta onun, -hele Hatay Meselesi patlak verince ortaya çıkan- Türkiye 'ye mahsus bir 'Büyük Ortadoğu Projesi'nin, mevcut olduğu! Strateji kuruluşlarımız, ünlü politika yazarlarımız, 'hariciyecilerimiz', sorunun, dolayısıyla konunun, bu merteye yabancı olabiliyorlar mı? [...]"⁷⁴

demidir.

⁷² Attila İlhan , "...Gâzi, Lausanne'dan Memnun' muydu?..." , *Cumhuriyet*, 02.09.2005.

⁷³ Attila İlhan , "...O'nun 'Karakteri, Hürriyet ve İstiklâl'di! ...", *Cumhuriyet*, 17.12.2004.

⁷⁴ Attila İlhan , "...Gâzi'nin, 'Büyük Ortadoğu Projesi' (BOP)?..." , *Cumhuriyet*, 10.12.2004.

İlhan, yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Gazi'nin Misak-ı Milli ile belirlenen sınırları genişleten bir Büyük Ortadoğu Projesi olduğuna yer verdikten sonra bu projenin aslında ABD'nin değil, Türkiye'nin dış politik bir açılımı olduğuna inandığını belirtmiştir. Hatta aslında Lozan'da Kerkük ve Musul için yürütülen mücadelenin de bu projeyi hayata geçirmek için gerçekleştiğini belirtmiştir. Ancak İlhan'a göre, ülke içinde Gazi'nin bu politikalarını fark etmeyenlerin varlığına rağmen İngiltere Gazi'nin hedeflerini erken fark ederek Nastûri İsyanı, Şeyh Sait İsyanı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi oluşumlar ile Türkiye içinde güvenlik sorunu ve politik karışıklık çıkararak kendi hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. İlhan konuya ilişkin olarak:

Gâzi'nin Kerkük ve Musul bahsinde, Lausanne'da nasıl inatla direndiğini, kim biliyor? 'Musul Meselesi', daha sonra toplanacak olan 'Haliç Konferansı'nda (1924) ele alınacak, yine bir sonuca bağlanamayacaktır.

[...] "...Anlaşmazlık çözülemeyince sorun -zamanın Birleşmiş Milletleri- olan Milletler Cemiyeti'ne intikal edecek; ne var ki oradan da, 'Sistem'in istediği sonuç çıkarılacaktır: Musul, Irak'a ve manda yönetimine bırakılacak! [...] Ankara bu kararı tanımaz; dahası Gâzi Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Bey ve Karabekir Kâzım Paşa 'ya, aynen şunları söylemiştir: - **...Haliç Konferansı'nda Ali Fethi Bey, siyaset yoluyla muvaffak olamadı; sıra Karabekir'e geldi; o meseleyi asker kuvvetiyle başaracaktır!** [...]

Gâzi'nin Musul ve Kerkük -dolayısıyla Ortadoğu Projesi- hakkında ne kadar kararlı olduğu, Batılı 'Sistem' tarafından kesinlikle anlaşılmalı ki, Ankara'nın bu kararlılığına, dışarıdan iki, içerden bir tepki geliyor: Londra'nın dürtüsüyle Nastûri ve Şeyh Sait isyanları ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası! Elbette, İngiltere'nin konuyla ilgili olarak Ankara'ya verdiği, ultiatom da unutulmayacak! [...] "... İngiltere'nin, kafasındaki plana göre, Mezopotamya 'ya yerleşmesi; Süleymaniye, Kerkük ve Musul'u muzaffer Türkiye'den çekip almak istemesi; gerçekte Gâzi'nin 'Büyük Ortadoğu Projesi' hakkında, yeteri kadar 'malûmatı' olduğunu gösterir; bu bilgileri toplamak, o kadar da zor değildi; Mustafa Kemal yeri düştükçe, tasavvurunu açıkça söylemekten geri durmuyordu ki:

"...Avrupa'da, İstanbul ve Meriç'e kadar Batı Trakya; Asya'da Anadolu, Musul Arazisi ve Irak'ın kuzeyi. Arkada kalan ve sırf Türk

olan her yeri isteriz. Bunları kurtarmaya azmettik ve kurtaracağız!"
[...] **"...Ömrüm yeterse Musul, Kerkük ve Adalar'ı alacağım: önce diplomasi, olmazsa askerle!.."** [...]

Hakikat şu ki Gâzi'nin, 'Beyaz, Batılı ve Hıristiyan' Emperyalizm'in, eski Osmanlı vilâyetlerinin üzerine oturmak için, çevirdiği entrikalar [a] karşı, kafasında geliştirdiği 'Büyük Ortadoğu Planı'na uygun olarak tepkiler oluşturup, tedbirler düşündüğü vesikalarda mukayettir [...]"⁷⁵

demidir.

İlhan, Gazi'nin siyasi liderlik anlayışını koruyarak Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde dış politik gelişmeleri yönlendirdiğini düşünmektedir. Peki, bu hedefi de dikkate almakla birlikte Gazi'nin Misak-ı Milli sınırlarının bütünlüğünü koruyacak meşru dış politika anlayışı ne olmuştur? İlhan'a göre, ulus devletin bağımsızlıkçı ve çağdaş idealini gözeten ancak Batılı değerlerin ulusal kimliği örselemesine izin vermeyen bir dış politika anlayışı sergileyen Gazi, ayrıca komşularıyla işbirliği ve dostluk çerçevesinde hareket etmiştir. Bu anlayış, ulusal sınırlar içerisinde Türk devletinin güçlendirilmesini hedeflemektedir. İlhan'a göre:

Gazi, öteki medeniyetleri yok sayan '*kimliksizleştirici*' bir '*Batılaşma*'ya karşı çıkmış; Batı'ya '*rağmen*' hızlı bir '*çağdaşlaşma*' yolunu açmıştı; o yıllarda, Türkiye'nin dış politikası şu iki temel üzerinde yükseliyordu:

a/ SSCB ile yakın dostluk ve işbirliği politikası; İran'la, neredeyse içli dışlı diyebileceğimiz, bir yakınlaşma! Dikkat isterim: **İran** ve **Rusya**, Türkiye ile beraber, **Avrasya Projeksiyonu**'nun temel taşlarıdır; ve Gazi bunu görüp, '*temeli*' ona göre atmıştır.

b/ **Batı**'yla aradaki '*mesafeyi*' muhafaza etmek! Gâzi'nin vefatına kadar, **Türkiye**, **Batı**'lı ülkelerle herhangi bir siyasi angajmana girmemiş; buna mukabil, **Balkan Paktı** ile, Batı'da; **Saadabad Paktı**'yla, Güney'de; **Avrasya Projeksiyonu**'nu pekiştirecek '*sedler*' oluşturmuştur.

Kuşkusuz, **Avrupa/Merkezci** '*kimliksizleştirici*' karşı ciddi önlemleri içeren, bu geniş ufuklu politika tasarımı; hem Gâzi'nin Batı'ya ve

⁷⁵ Attila İlhan, "...Önce 'Diplomasi', Olmazsa 'Askerle'! ...", *Cumhuriyet*, 13.12.2004.

Batılılara olan güvensizliği yatıyordu, hem de '**Mazlum Milletler**'e ve onların geleceğine olan '*ihtilalci*' ve '*inkılâpçı*' güveni! [yatmıştır.]⁷⁶

Gazi'nin dış politikasını Lozan'da halledilememiş konulara ayırdığını ifade etmekle birlikte İlhan, yine de onun akılcılığı asla bir yana bırakmadığını belirtir. O'na göre, Gazi, "*belki muhteristi, ama o kadar da 'hakikatperest': kazanamadığı eylemini biliyor musunuz? Kazanamayacağına, kalkışmazdı ki! Lausanne'de, Misâk-ı Milli sınırları içindeki Musul'u, Hatay'ı ve Oniki Ada'yı bırakmış göründü; bırakmadığını, Hatay'ı alınca anlarsınız: şartların olgunlaşmasını beklemiştir.*"⁷⁷ Bu anlamda da yazar için görülen odur ki; Gazi'nin karakteri aynı zamanda Türk dış politikasının yönünü belirlemiştir.

1.4. MİSAK-I MİLLİ'YE YÖNELİK GENEL DEĞERLENDİRME

Attila İlhan, Kurtuluş Savaşı ve bu süreci dikkate alarak yaptığı değerlendirmelerde Misak-ı Milli'yi Müdafaa-i Hukuk doktrini ve Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin bir sonucu olarak görmüştür. Şüphesiz O'nun bu kavramlara yüklediği anlam tartışmaya açıktır. Ancak İlhan için, Gazi döneminde yaşanan gelişmelerin yol gösterici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İlhan'a göre, şu bir gerçektir ki; gerek Kurtuluş Savaşı gerek bu süreçte Gazi'nin gösterdiği tutum ve anlayışlar, gerekse de Gazi'nin uzun vadeli iç ve dış hedefleri konusunda yeteri kadar araştırma yapılmamıştır. İlhan'a göre, Lozan Barış Antlaşması Gazi liderliğinde gerçekleşen anti-empyralist mücadelenin başarıyla sonuçlandığının ispatıdır. Ancak Lozan Barış Antlaşması ile her ne kadar Misak-ı Milli sınırlarına büyük oranda ulaşılsa da Gazi'nin hedefi bundan daha geniş olduğu için Misak-ı Milli'yi Gazi'nin belirlediği katı sınırlar olarak görmek Gazi'nin projeksiyonunu görmemektir. Çünkü Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan haklarını koruyarak hareket eden Gazi'nin Federasyon/Konfederasyon veya Büyük Ortadoğu Projesi gibi politikalarla öncelik haklarını kullandığı hedefleri olmuştur. Bu durumda da Gazi'yi pasif bir 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' taraftarı olarak görmemek gerekmektedir. Böyle görenlere İlhan'ın cevabı ise "*Sanmıyorum: Ülkenin 'Öncelik hakları' söz konusu oldu mu, (Musul, Oniki Ada, Boğazlar, Hatay, vs.) daima aslan kesilmiştir; zaten gerçekleştirdiği Balkan Paktının, Sadâbâd Paktının gerisinde; hatta*

⁷⁶ Attila İlhan , "...Avrasya'nın 'Batı'ya bakışı...", *Cumhuriyet*, 25.11.1998.

⁷⁷ Attila İlhan , "...O'nu yalnız bırakacak mıyız?...", *Cumhuriyet*, 10.11.1997.

belki de, hayalindeki bir federasyon, ya da konfederasyon projeksiyonu vardı diyebiliriz.”⁷⁸ şeklinde olmuştur. İlhan, konuya ilişkin özellikle Gazi'nin mülakatlarına ve yakın çevresindekilerin tanıklığına başvurarak bağımsız ve egemen bir Türkiye'nin sınır anlayışını incelemeye tabi tutmuştur. Ancak yazar, Gazi'nin, ırk değil, kültürel milliyetçiliğe dayanan bir anlayışla ülkesinin sınırlarını şekillendirmiş ve bunun ötesi hedefler için kendisine yapılan yönlendirmeleri ise dikkate almamış bir lider olduğunu belirtmiştir. İlhan'a göre:

[...] **Mustafa Kemal Paşa**, yalnız başarılı bir başkumandan değil; 'gerçekçi' bir 'devrimci', aynı zamanda 'devlet adamı'! 'Radikal'di ama, 'rasyonel'di dedim, yâni akılcılığı elden bırakmıyor; [...] İzmir'in 'istirdadı'ndan sonra, zaferden mağrur çevresi, Gâzi'yi kışkırtıyor: "...Yunanı dağıttık, taarruza Trakya'da devam edelim; Gümölcüne'yi, Selanik'i, Manastırı'da kurtarırız!". Düşünebiliyor musunuz, bunlar onun bütün çocukluğu ve gençliği; 'İnkılâpçılığı' öğrendiği şehirler; değil mi ki 'radikal'dir. **'Ordular, hedefiniz Rumeli'dir ileri!** demez mi? Hayır, demez! Cevabı 'akıl dolu'dur: "...harp Trakya'ya intikal etti mi, Yunanlıyla olmaktan çıkar karşımızda İngiltere'yi buluruz; henüz bunu göze alamayız; kaldı ki son taarruzda ordularımız öylesine dağıldı ki, toplayabilmek hem müşkül, hem de çok uzun sürer!.." [...] Bu savaşların adı, 'vatan müdafaa harbi' olmuştur. Gazi'nin, üstelik Cumhuriyet 'senedinin' temeline yerleştirdiği 'milliyetçilik' -üstünde Anti/Emperyalist- ayrıca Halkçı, Beşeri (hümaniste) ve Sosyal bir Yurt Milliyetçiliği". Nazizimden kopya çekilmiş, bir 'ırk milliyetçiliği' değil!. [dir.]⁷⁹

Gazi kendi ulusal sınırları içinde, kendi gücüne dayanan bir ülke yaratan Kurtuluş Savaşı esnasında veya daha sonrasında inkılâpları gerçekleştirirken anti-emperyalist bir tavır sergileyebilen “‘*Kuva-yı Milliye / Müdafaa-i Hukuk / Misak-ı Milli*’ sacayağını, anti-emperyalist kaidesine oturarak savunduğu”⁸⁰ alenen ortada olan bir liderdir. Bu anlayış çerçevesindeki Gazi Mustafa Kemal Paşa, İlhan'a göre, “eğer sağ olsaydı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin NATO gibi 'ecnebi' bir örgüte, 'bütün sırlarıyla tevdi edilmesine' asla razı olmayacaktı, kesinlikle itiraz edecekti.*”⁸¹ Lakin İlhan'a göre,

⁷⁸ Attila İlhan, “...Ankara'nın 'Öncelik Hakkı'!...”, *Cumhuriyet*, 15.09.2003.

⁷⁹ Attila İlhan, “...İrk Milliyetçiliği' Değil, 'Yurt Milliyetçiliği'!...”, *Cumhuriyet*, 26.04.2002.

⁸⁰ Attila İlhan, “...Mehmet Ali Aybar 'Örneği'...”, *Cumhuriyet*, 18.04.1997.

⁸¹ Attila İlhan, “... 'Ulusal Savunma Kavramı'...”, *Cumhuriyet*, 20.03.1998.

Batılı ülkeler "... *biz Batı emperyalistlerine karşı yalnız ve kurtuluş ve bağımsızlığımızı korumakla iktifa etmiyoruz; aynı zamanda Batı emperyalistlerinin, güçleri ve bilinen vasıtalarıyla Türk milletini emperyalizme vasıta olarak kullanmak istemelerine de engel oluyoruz. Bununla bütün insanlığa hizmet ettiğimize inanıyoruz...*" ⁸² diyebilen Gazi gibi bir lideri anlamamıştır. Üstelik yine aynı Batılı ülkeler Misak-ı Milli gibi bir belge ilan ederek bunun için mücadeleyi bilmediğinden Türklere karşı tavırları da çifte standart taşımaktadır. İlhan Batı'nın kafa karışıklığını :

Batılı bir aydınının, istediği kadar liberal ve insan hakları yandaşı olsun [...] kafası öyle bir '*çifte standart*' içindedir ki, **Batılı** ülkelere, dünyanın her yerinde taradığı ve tabii saydığı '*öncelik haklarını*', **Türkiye**'ye asla tanımak istemez; istemez de laf mı, bu onu isyan ettirir! Oysa **Türkiye Cumhuriyeti**, bu konuda onlardan çok daha medeni bir tavır içindedir. Onlar, imparatorluğunu kaybederken, bizim gibi bir '*Misak-ı Milli*' ilan etmemiş, eski topraklarından vazgeçtiğini açıklamamıştır; Türkiye, hem bunu söylemiş, hem de sözünü tutuyor; imparatorluk talebimiz yok, yayılmacı değiliz; ne var ki, **eski imparatorluk toprakları üzerindeki onlarca ülkede, kültürel ve ekonomik sahada birçok sorunumuz var, elbette 'önceliğimiz' de olmalıdır.** [...] ⁸³

sözleriyle anlatmıştır.

Sonuç olarak ifade edilmesi gereken şudur ki; Toplumlar ve devletler kendi gerçeklerini dikkate alarak oluşturdukları politikalarında yine kendi çıkarlarını gözetecektir. Bu anlamda Orta Asya'dan kopup Anadolu'ya gelen Türk halkı bulunduğu coğrafyayı siyasi, kültürel ve ekonomik açılardan yaşanabilir bir yer haline getirmenin tüm koşullarını aramaya ve yaratmaya çalışmıştır. Ancak İlhan'ın değindiği odur ki; Batılı devlet ve toplum mantığı vatan bilinci ve ruhu ile hareket edebilmekten uzak bir tarihsel mirasa sahiptir. Bu nedenle sadece var olduğu sınırlar içerisinde etken ve etkin olmak için mücadele etmiş bir ülke olan Türkiye "*Müdafaa-i Hukuk Doktrini, (üç) Misak-ı Milli ve Kuva-yı Milliye, sıradağlar gibi arkamızda dururken*" ⁸⁴ bu gerçeğe dönüşebilmiş idealleri anlamaktan uzak dünyalardan bir beklenti içinde olmamalı, gücünü ve enerjisini kendisinde ve kendi tarihinin referanslarında aramalıdır. Üstelik şu da bilinmelidir ki, bu anlayış Gazi Mustafa Kemal Paşa için ülkenin kuruluş felsefeleri

⁸² Attila İlhan, "...Türkiye'nin 'Öncelik Hakları'...", *Cumhuriyet*, 04.08.1997.

⁸³ a.g.m. , *Cumhuriyet* , 04.08.1997.

⁸⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 25.06.1997.

arasıda yer almaktadır. İlhan'a göre “gençler, **Gazi**'den sonraki nesillere unutturulan bu 'Kemalist tavrı' iyice incelemeli, öğrenmeli -icabı halinde- aynı dirayet ve cesaretle koyabilmelidir.”⁸⁵ Bu sayede askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel unsurların birbirinden aldıkları güç ile bir bütün olduğunu, bu bütüne de Misak-ı Milli sınırları içerisinde ama bunun ötesinde hedefler tasarlayarak ulaşabilmenin mümkün olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu hedefleri gerçekleştirebilecek itici gücün zaten içimizde var olduğunu kavra(t)mak gerektiği son bir kez ifade edilmelidir.

⁸⁵ Attila İlhan , “... 'Kemalist Tavrı Koymak!...”, *Cumhuriyet*, 11.04.1997.

II. BÖLÜM

ATTILA İLHAN VE EKONOMİ

Dünya ülkelerinin ekonomi politikaları uzun tarihsel süreç içerisinde kimi zaman birbiriyle uyumlu kimi zaman birbirinin zıddı anlayışlarla şekillenmiştir. Ancak her koşulda asıl olan durum, ekonominin insan için oluşu ve insanın girişimleriyle gerçekleştiği gerçektir. Bu gerçeği dikkate alarak bu bölümde Türkiye'nin ekonomi faaliyetlerinde ülkenin kurucu kadrosunun belirleyici olduğu ekonomik tercihleri Attila İlhan'ın bakış açısıyla incelenecektir. Ekonominin emeği ve devletin ulusalcı, millileştirici, halkın tüm kesimlerini gözetken ve bu kesimlere aktif rol veren anlayışının İlhan tarafından nasıl algılandığına ayrılan bu bölüm, ayrıca 'maarif' ve 'sınır' kavramını açıklayan Misak kavramının Sa'y (Emek) Misak-ı Milli'si olarak uygulanışına yönelik genel bir değerlendirme amacı taşımaktadır.

2.1. SA'Y (EMEK) MİSAK-I MİLLİ'Sİ VE EKONOMİ

İnsanların üretimini, üretim ilişkilerini ya da üretimden doğan faaliyetlerine yönelik ilişkileri ekonomi incelemektedir. Ekonominin toplum için önemli olan bu vasfı dolayısıyla bireyin yetersiz kaldığı durumlarda zaman zaman devlet bu politikaların belirleyicisi ve uygulayıcısı durumuna geçmiştir. Devletin bu tamamlayıcı rolünü dikkate aldığımızda Türk ekonomisini geliştirmek, sosyal ve kültürel kalkınmasını sağlamak amacıyla uygulamaya konulan ekonomi politikaları da dikkate değer özellik taşımaktadır. Nitekim, bu amaçla gerek Misak-ı İktisadi anlayışı, gerek millileştirme politikaları gerekse dışa bağımlılığı azaltma amacıyla gerçekleştirilen ekonomik politikalar özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarının ulusal ekonomi hedefine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda Mustafa Kemal'in ekonomi anlayışı, ekonominin kurumsallaşması ve bir politikaya dönüşmesi itibarıyla özgün bir süreç geçirmiştir. Liberal ekonomi ile başlayıp karma ekonomiye geçiş bu özgün süreci örneklemektedir.

Ekonomik anlayışımızın sosyal ve siyasi koşullarla bağlantısını inceleyen İlhan, Cumhuriyet'in ekonomi ilkelerinin oluşumundaki itici gücü dikkate alarak Kemalist ekonominin özgün yönlerini ve hangi ekonomik anlayışın hangi sürece giden koşullarla ortaya çıktığını ve eğer bu ekonomik anlayışta değişim gerekmiş ise bunun

gerekçelerini irdelemiştir. Yazar'a göre, Cumhuriyet Türkiye'si'nin önemli bir ekonomik anlayışı vardır; o da geçen onca zamana rağmen ne kadar önemli olduğu tam olarak idrak edilememiş olan emeği temel alan Sa'y Misak-ı Millisi'dir. Oysa İlhan'a göre, Türk toplumu içerisinde ülkemizin misak anlayışını toprak sınırı ile sınırlayan, ekonomiye ve hatta eğitime yönelik olarak da böyle bir misak anlayışının varlığından habersiz kişiler vardır. Bu konuya değinen İlhan, "Üç Misak-ı Milli" anlayışına da yer vererek;

Tuhaftır, ama öyledir: Hangi öğrenciye '**Misâk-ı Milli'yi*** sorsan **Anadolu** dikdörtgenindeki **Türkiye Cumhuriyeti**'nin, o ateş, kan ve barut yıllarından kesinleştirilmiş, '*toprak bütünlüğünü*' anlar.

Oysa **Gazi Mustafa Kemal'in** inkılâp idrakinde, üç '**Misâk-ı Milli**' birbirini tamamlıyor; böylece, ciddi bir '*uluslaşma*' sürecini başlatıyor. İlk '**Misâk-ı Milli**' Anadolu'nun toprak bütünlüğü, '*Osmanlı mülkünün*' nihayet, üzerinde yaşayanlara bir '*yurt*' ya da '*vatan*' olmasıdır; ama bu yetmez.

O yurttan yaşayan halkın '*millete*' dönüşmesi, vazgeçilmez bir şarttır; bu şartın gerçekleşebilmesi ise diğer iki -ve nedense es geçilen- '**Misâk-ı Milliye**' bağlıdır: İlki '**Sa'y (Emek) Misâk-ı Millisi**', ikincisi '**Maarif Misâk-ı Millisi**'!

Mustafa Kemal, ilkinden **İzmir İktisat Kongresi'nde** adlı adınca söz etmiştir; ikincisi, **Tevhid-i Tedrisat Kanunu** ile gerçekleşiyor."⁸⁶

demidir.

Attila İlhan'ın yukarıda değindiği misak anlayışları içerisinde özellikle devlete özgü hizmet ve faaliyetleri arttıran Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi, Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından başlanacak ekonomik savaşın adeta parolası olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti son dönemlerinde kapitülasyonlar, dış borçlar, doğal kaynakların etkin bir şekilde kullanılmaması ve modern bir sanayinin kurulamaması gibi nedenlerle pek de ümit verici olmayan bir ekonomik tabloya sahiptir. Tabloyu bu haliyle Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış Türkiye Cumhuriyeti devralınca, bundan sonra atılacak yeni adımlarla ve köklü reformlarla ekonomik yapılandırmayı gerçekleştirmek daha da önem

* Bölümde kalın yazılarak yapılan tüm vurgular Attila İlhan'a aittir.

⁸⁶ Attila İlhan, "...Üç Misak-ı Milli...", *Cumhuriyet*, 25.10.1996.

kazanmıştır. Oysa Gazi, daha Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde taviz verilmeyecek iki konudan birisi olarak ‘kapitülasyonları’ belirlemiş bu önceliği ile de ekonomik bağımsızlığa ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Zira Gazi için amaç önce milli bağımsızlığı, sonra milli egemenliği gerçekleştirmektir. Ama bu öncelik Gazi’nin milli bağımsızlığı milli ekonomi ile taçlandırma düşüncesinden vazgeçmesine neden olmamıştır. İlhan’a göre, bu anlayışla değerlendirilmesi gereken Mustafa Kemal, “*nasıl ‘siyasi’ bir Misak-ı Milli gerçekleştirdi; ‘kurtuluşu’ bununla başardı ise; öyle bir ‘Sa’y (Emek) Misak-ı Milli’si gerçekleştiren, ‘kuruluşu’ onunla başaracak* [tr.]”⁸⁷ Bu durum da göstermektedir ki Gazi, tüm ekonomik politikalarını aynı mantıksal çerçeve içerisinde -bağımsız ve milli olarak- programlamıştır.

Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının hemen ardından Gazi, bu kez ekonomik bağımsızlık savaşına girişmiş; İlhan’a göre, “*Sa’y Misak-ı Millisi ile ekonomideki, [...] ‘kafa karışıklığını’ tasfiye etmiştir.*”⁸⁸ Peki, Sa’y Misak-ı Millisinden ne anlamalıyız? Yazara göre, “*Demokrasi, ‘ulusal’ Burjuvazi ile ‘ulusal İşçi Sınıfı’nın ülkenin öteki ‘mazlum’larının da ‘aktif’ katkısıyla oluşturacağı, ‘ulusal’ Üretim Gücü ile, ve onun tarafından ‘gerçekleştirilir’, ki Mustafa Kemal Paşa, buna vaktiyle ‘Sa’y Misak-ı Millisi adını vermişti* [r.]”⁸⁹ Nitekim, Mustafa Kemal için bağımsız, ileri bir ekonominin ne kadar önemli olduğunu daha Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923 tarihinde Yeni Türk Devleti’nin ekonomi politikalarını belirlemek amacını taşıyan İzmir İktisat Kongresi’ni gerçekleştirmesinden ve emeği dikkate alan bir süreç başlatmasından anlamaktayız. İzmir İktisat Kongresi sanayi, tarım ve ticaret alanlarında yön gösterici kararların alındığı bir kongre olmuştur. Bu kongre dâhilinde alınan kararlar Gazi’nin denetiminde 1938’e kadar uygulanmıştır. Asıl adı ‘Türkiye İktisat Kongresi’ olan Kongrenin kapanışında Misak-ı İktisadî Esasları başlığı altında bir giriş paragrafı ile on iki maddeden oluşan sonuç bildirisi yayınlanmıştır. Söz konusu Misak-ı İktisadî Esasları⁹⁰ ise şunlardır:

Bütün Türkiye'nin Ziraat, Sanayi, Ticaret ve İşçi zümrelerinden seçilmiş bin yüz otuz beş üyenin katılımı ile İzmir'de toplanan ilk Türkiye İktisat Kongresi'nin oy birliği ile tesbit ve kabul ettiği (Misak-ı İktisadi) esaslarıdır:

⁸⁷ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 26.04.1999.

⁸⁸ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 02.02.2000.

⁸⁹ Attila İlhan , “... Parayı Alan, Verenin Bayrağını Çeker!..”, *Cumhuriyet*, 16.01.2002.

⁹⁰ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I.* , C I, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.411-412.

Madde 1- Türkiye milli hudutları dâhilinde, eksiksiz bir istiklâl ile dünyanın barış ve gelişme, ilerleme unsurlarından biridir.

Madde 2- Türkiye halkı millî hâkimiyetini kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şeye feda etmez ve millî hâkimiyete dayanan meclis ve hükümetine daima yardımcıdır.

Madde 3- Türkiye halkı, tahribat yapmaz; imar eder. Bütün mesâî iktisaden memleketi yükseltmek gayesine yönelmiştir.

Madde 4- Türkiye halkı kullandığı eşyayı mümkün mertebe kendi üretir. Çok çalışır: Vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçır. Millî üretimi temin için icabında geceli gündüzlü çalışır.

Madde 5- Türkiye halkı, servet itibarıyla bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vâkıftır. Ormanlarını evlâdı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar; yeniden orman yetiştirir. Madenleri kendi millî istihsalı için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımağa çalışır.

Madde 6- Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız; taassubdan uzak dindârâne bir sağlamlık, dayanma, her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman bozgunculuğu ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir.

Madde 7- Türkler, irfan ve marifet âşığıdır. Türk her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir; fakat her şeyden evvel memleketinin malıdır. Maarife verdiği kutsiyet dolayısıyla Kandil Günü'nü, aynı zamanda kitap bayramı olarak kutlar.

Madde 8- Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sağlığımızın ve hayatımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikropdan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdâd mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedenî terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve ehemmiyeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.

Madde 9- Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve kurumlarına düşman olmayan milletlere daima dosttur; yabancı sermayesine karşı değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan kurumlarla münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla aracı istemez.

Madde 10- Türk, açık alın ile serbestçe çalışmayı sever; işlerde tekelcilik istemez.

Madde 11- Türkler hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, birbirlerini candan severler. Meslek, zümre itibariyle el ele vererek birlikler, memleketini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve görüşmeler yaparlar.

Madde 12- Türk kadını ve erkeğı, çocuklarını İktisadî Misâk'a göre yetiştirir.

İlhan, bu kongrenin gelecekteki ekonomi programının adını koyduğunu ve aynı zamanda alınan kararları Gazi'nin *"...programdan söz edildiğı zaman adeta denilebilir ki bütün halk için bir Sa'y Misâk-ı Millisi'dir."*⁹¹ sözleriyle değerlendirmesinden ne kadar ulusalcı ve yaygın hedefler olarak görüp, önem atfettiğini belirtmiştir. İlhan, aşağıda yer verilen görüşlerinde Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi'nin kendisine ulusal bir burjuva yaratmak isteyen, aynı zamanda bağımsız bir ekonomik ideale sarılmış bir ülkenin tüm kesimlerinin ve ekonomik araçlarının birleşebileceğı bir ortak zemin yarattığını, bu ortak zeminde birleşbilmenin ise ulusallığı arttırdığını belirtmiştir. İlhan:

Türkiye, yeterince sınıflaşmamış *'mazlum'* bir ülke idi, Gâzi'nin önerdiği **'Sa'y (Emek) Misâk-ı Millî'si'** ise, tam bağımsız bir ekonomik kalkınmanın, hareket noktası ve yöntemi! Demiryolu politikasından, planlı ekonomiye (Karma Ekonomi) bu yöntem -arzulandığı gibi olmasa da uygulanmış, kalkınmanın ağırlığını ve gücünü oluşturan, ekonomi *'kaleleri'* **'KİT'**ler kurulmuştur: **Müdafaa-i Hukuk'un, tam bağımsız ve özgür Türkiye ideali ile 'KİT'ler öyle iç içe ve özdeşirler ki [...]** Sosyalist olsun, Kemalist olsun, ulusal haysiyet sahibi her sendika ya da konfederasyon; **(Mafia/ Çirkin Politikacı / Çirkin İşadamı) 'Lânetli Üçgen'**ine karşı; **'Sa'y Misâk-ı Millî'si' temel üzerinde yükselen;** ulusal,

⁹¹ a.g.m. , Cumhuriyet, 25.10.1996.

tam bağımsız ve özgür, bir '**Ulusal Emek Platformu**'nda, pekâlâ birleşebilir.[...]"⁹²

demıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında ekonomik alana gösterilen önemin yansıması olarak önce Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin gerçeklerini dikkate alarak ihtiyaçlar belirlenmiş; tüm halkı kapsayarak üretim gücünü arttırmayı hedefleyen, bağımsız ve özgün ekonomi modeli yaratma anlayışının ürünü bir ekonomi-politik anlayış oluşturulmuştur. Böylece 1923–1929 yılları arasında liberal bir ekonomi politikası izlenmiş ve bu anlayışı desteklemek amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu* çıkarılmıştır. Tabii ki bu anlayış ekonomik egemenliğin ön koşulu olan siyasi bağımsızlıkla bir anlam kazanmıştır. İlhan'a göre, ulusal ekonomi yaratma amacı, tıpkı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenme aşamasını oluşturan Müdafaa-i Hukuk öğretisi ve Kurtuluş Savaşı'nın özgün mücadele anlayışını temsil eden Kuva-yı Milliye gibi temeli emeğe ve birlikteliğe dayalı bir formülle oluşturulabilirdi. Çünkü O'na göre, "**İnkılab'ın projeksiyonu, net ve açıktır: 'Ulusal' ve 'tam bağımsız' bir ekonomi!**"⁹³ Üstüne üstlük "**Anadolu İhtilali ve İnkılâbı, bu kavramları kutsal saymış; onları bu toprakların üzerinde gerçekleştirebilmek için, 'yedi düvel'le savaşmıştı** [r.]"⁹⁴ Bu anlayışı özetleyen İlhan:

Bu 'Emek Misâk-ı Millisi' fikri, Müdafaa-i Hukuk Öğretisinin, en temel ilkelerinden birisini oluşturuyor muydu? Eğer Türkiye'de 'ulusal' işverenle, 'ulusal işçi' emekte Misak-ı Milli yaparsa; bu hem 'ecnebi' Emperyalizm'e, hem de 'içerdeki' yandaşlarına karşı, yeni bir 'Kuva-yı Milliye' olmaz mıydı? [...] I. Dünya Savaşından, hatta onun daha öncesinden beri, 'Büyük Çelişki', dünyayı çıkarı için soyup soğana çevirmek isteyen, 'Zenginlikler Kulübü' [...] -Zalimler- ile bu Kulüb'ün sömürdüğü 'az gelişmiş ülkeler' [...] -Mazlumlar- arasındadır ve bu 'Büyük Çelişki'nin, günün birinde Türkiye'yi de şiddetle sarsması kaçınılmazdı [r.]

⁹² Attila İlhan , "... 'Ulusal Emek Platformu' ...", *Cumhuriyet*, 28.10.1998.

* Bu döneme ilişkin ekonomi politikası için bkz.

Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, C II, Ankara, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.321-326.

Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara, Pegem A Yay., 2005, s.261-274.

⁹³ Attila İlhan , "...Halep ordaysa, arşın burada!.....", *Cumhuriyet*, 26.06.1998.

⁹⁴ Attila İlhan , "...NATO: ABD 'Yayılmamasın' Aracı!...", *Cumhuriyet*, 29.08.1997.

Formül basit, sorumluluk ağır [...] üretim düzeyinde denklem basit, ‘Ulusal İşçi Sınıfı’ + ‘Ulusal İşveren’ = ‘Kuva-yı Milliye!’⁹⁵

şeklinde ifadelere yer vermiştir.

Attila İlhan, Cumhuriyetin bu ilk yıllarında izlenen ekonomi politikalarına tarihsel bağlamda yorumlar getirirken Gazi’nin birbirini tamamlayan ilkelerinden bahsederek Kemalist Cumhuriyet’in sosyal dengeleri gözeten anlayışının üzerinde durmuştur. Bu durumda yazara göre, Gazi “... ‘**Halkçıyız**’ ve ‘**devletçiyiz**’ dediği zaman ‘**anti/kapitalist**’ olduğumuzu söylemiş oluyordu; ‘**milliyetçiyiz**’ ve ‘**inkılâpçıyız**’ dediği zaman ise, ‘**anti/emperyalist**’ olduğumuzu!”⁹⁶ söyleyerek Atatürk İlkeleri’nin görünenin ötesinde karakteristik bir özellik taşıdığını “*Cumhuriyet Türkiyesi’nin, [ise] Halkçılık -yâni demokrasi-, İnkılâpçılık -yâni Kemalizm-, Milliyetçilik -yani anti/emperyalizm-, Devletçilik -yani toplumsallık- üzerine kurulmuş sosyal dengesi*”⁹⁷ ile var olduğunu vurgulamıştır. İlhan, Gazi’nin “... ‘*hâkimiyet-i iktisadiye*’ bahsindeki fikirleri, ‘*hâkimiyet-i millîye*’ hakkındaki fikirlerinin, o alana yansımalarıdır.”⁹⁸ der. Ancak yazar için Gazi’nin yabancı sermayeyi reddetmeyen ama; bizim koşullarımıza göre hareket edilmesi kayd-ı şartıyla izin veren net ve açık sözleri yol göstericidir. Yabancı sermayenin Türk ekonomi tarihi için ne ifade ettiğini Gazi:

“... Efendiler, zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz; hayır, bizim memleketimiz vasidir, çok sâ’y ve sermayeye ihtiyacımız vardır; binaenaleyh kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeye, her zaman hazırız, ve şâyân-ı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sâ’yimize ve servetti sabitemize inzımm etsin; bizim için ve onlar için, faydalı neticeler versin! Fakat eskisi gibi değil! Filhakika mazide ve bilhassa Tanzimat Devri’nden sonra, ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmî manasıyla denilebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez; burasını esir ülkesi yaptıramaz!”⁹⁹

sözleriyle değerlendirmiştir.

⁹⁵ Attila İlhan, “... ‘Ulusal’ İşçi + ‘Ulusal’ İşveren = ‘Kuva-yı Milliye’!...”, *Cumhuriyet*, 07.01.2002.

⁹⁶ Attila İlhan, “...Gençler ‘Ümmid-i Vatan’ Sizedir!..”, *Cumhuriyet*, 29.01.2003.

⁹⁷ a.g.m. , *Cumhuriyet* , 07.01.2002.

⁹⁸ Attila İlhan, “...Çekildiğimiz Karanlık Liman...”, *Cumhuriyet*, 27.02.1998.

⁹⁹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 27.02.1998.

Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat siyasetinin çerçevesini İzmir İktisat Kongresi (Türkiye İktisat Kongresi) ile şekillendiren Mustafa Kemal, Sa'y (Emek) Misâk-ı Millisi anlayışı ile de toplumun tüm kesimlerini tıpkı Kuva-yı Milliye'de olduğu gibi aynı ortak ideal etrafında toplayarak başarıya giden yolu açacak bir ekonomik örgütlenme ruhu yaratmış oluyordu. Şüphesiz bu ruha can veren Mustafa Kemal'in, “ ‘Sa'y Misâk-ı Millisi' ile tasarladığı, ‘ulusal’ ve ‘bağımsız’ ekonomi politikası”¹⁰⁰ olacaktır. İlhan'a göre, Gazi için tam bağımsızlık kavramının vazgeçilmezliği o kadar açıktı ki; bu nedenle gerçekleştirdiği inkılâbı üç temel 'Misâk-ı Millî'ye bağlamış: “Siyasette, iktisatta, hukukta, maarifte 'tam bağımsızlık' (anti/emperyalizm); ama aynı zamanda, iktisatta, **Sa'y (Emek) Misâk-ı Milli'si: Ezici çoğunluğu yoksul [...] 'Mazlum bir Millet'in el ele, omuz omuza vererek kalkınması'**”¹⁰¹ bu şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca Gazi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (T.B.M.M.) 2. Toplantı yılını açarken (1 Mart 1338–1922) yaptığı konuşmada konuya dair açık olarak şu ifadelere yer vermiştir:

“... Efendiler! Bugünkü mücahedatımızın gayesi istiklâl-i tamdır. İstiklâlin tamamiyeti ise ancak istiklâl-i mali ile mümkündür. Bir devletin maliyesi istikbalden mahrum olunca, o devletin bütün şubat-ı hayatiyesinde istiklâl mefluçtur; çünkü her uzv-u devlet ancak kuvve-i maliye ile yaşar...”¹⁰²

Gazi'nin ekonomideki bu bakış açısını tamamlayan bir başka politikası da ulaştırma alanında gerçekleştirmiştir. Bu anlamda Gazi ülkenin her noktasını millileştirilmiş yollarla birbirine bağlamaya çalışmıştır. Bu yollardan kasıt demiryolu olmuştur. İlhan, bunun gerekçelerini şu şekilde açıklamaktadır:

Neden, karayolu değil de, demiryolu (ve denizyolu)? Çünkü ‘yoksul’ ve ‘mazlum’ **Cumhuriyet**, ucuz, kolay ve halkçı bir ulaştırma politikası tasarlamış; karayolu, geniş ölçüde, otomobil fetişizmine bağlı bir çözüm, o fetişizm ülkemizde geçersiz, geçerli de olsa, kimsede o para yok! [...] Karayolu, hele ‘otoyol’ belâsını, başımıza sardıran, 'sistem'le içli dışlı olmamızdır. [...] **İnkılâp Hükümeti, ‘önceliği’ ulusallık, kamusalılık, toplu taşımacılığı yatkinlik açısından, demiryollarına (ve**

¹⁰⁰ Attila İlhan, “...Madalyon'un arka yüzü...”, *Cumhuriyet*, 07.01.1998.

¹⁰¹ Attila İlhan, “... ‘Sistem’in ‘köpekleri’ ‘çuvalladı’!..”, *Cumhuriyet*, 12.10.1998.

¹⁰² Attila İlhan, “...O 'ay/yıldızı' sildirtecek miyiz?...”, *Cumhuriyet*, 02.01.1998.

denizyollarına) vermişti: haklıydı da!.. [...] *'Kalkınmayı'* 'sistem'in dayattığı *'model'* içinde gerçekleştirmeye kalkıştın mı; üretimi bırakıp, tüketime ağırlık veriyorsun, üretim olmadı mı, yatırım imkânların daralıyor; o zaman gelsin *'yabancı sermaye'*, yani 'özelleştirme' ve 'küreselleşme'! Hâlbuki Cumhuriyet'in ekonomi politikası, 'halkçı' ve 'devrimci', 'kamu öncülüğünde bir hızlı sanayileşme politikası' idi.¹⁰³

Demiryolu politikaları 1930'lara damgasını vurmuş ve bu politika çerçevesinde demiryolu inşaatını temel alarak sürdürülen bir yatırım programı ve demiryollarını millileştirerek ülkenin her noktasının erişilebilir olmasını sağlamak hedeflenmiştir. Nitekim bu hedefe ulaşmak demek sadece ekonomik iletişimi kolaylaştırmak değil, aynı zamanda Anadolu halkının siyasi ve kültürel olarak da birbirine bağlamak demektir. Tabi ki öncelikli amaç bağımsız ve milli ekonominin tüm araçlarını ele geçirmek ve millileştirmek olmuştur. İlhan, bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

'Genç' Cumhuriyet, demiryolu sahasında "*istiklâl-i tam*"ını iki yoldan gerçekleştirmeyi tasarlamıştı: Birincisi, giderilememiş yerleri, ulaşılammış vatan köşelerini, *'demirbağlar'*la birbirine bağlamaktır. [...] İşe *'ecnebi'*yle başlanmış, *'yerli'*yle yürütülmüş; yani **Cumhuriyet**, evvelce **'küreselleşmiş'**i, **'ulusallaştırıyor'**. [...] Başvurulan ikinci yol, aynen demiryolu yapımında olduğu gibi, daha evvel ecnebiye verilmiş olan imtiyazların geri alınmasıdır: yani, Osmanlı'nın *'ecnebiye* yaptırdığı demiryolları, *'ulusallaştırır'*.¹⁰⁴

1923 yılından itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomik atılımlar da, millileştirme ve ülkenin her köşesine ulaşabilme gayreti güdülmüştür. Bu gayretin yansıması olarak devletin, tüm kesimleri işin içine katarak hareket ettiği görülmüştür. Bu anlayış çerçevesinde özel sektörü reddetmeyen ve hatta özel sektörün ekonomik anlayışı bizzat yönlendirmesinin koşullarını yaratacak kadar ekonomiye dâhil eden bir anlayış sergilenmiştir. Ancak atılan olumlu adımlara rağmen, sonuç beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır. Bu durum savaştan hem maddi hem de manevi olarak yorgun çıkan Anadolu halkının yoklukları ortadan kaldırmak için iktisadi hâkimiyeti gerçekleştirme arzusunun istenilen düzeye ulaşmayı sağlamaya yetmediğini göstermiştir. Tabi ki bu durumda yapılacak olan devletin yapısı gereği aynı bağımsız

¹⁰³ Attila İlhan, "... Daha nasıl söylesin?...", *Cumhuriyet*, 02.03.1998.

¹⁰⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 02.01.1998.

ekonomi ve idealini dikkate alarak ekonomiye bu kez yeni bir anlayışla yön vermekten geçmiştir. Bu yeni anlayış ise ekonomiyi devlet eliyle şekillendirmek olacaktır.

2.2. EKONOMİDE DEĞİŞEN ANLAYIŞLAR VE YENİ ARAYIŞLAR

Gazi, modern Türkiye tasarımımda yeni bir toplum, yeni bir devlet ve her ikisi için de yeni bir iktisadi anlayış oluşturmak istemiştir. Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi gereği ulus devletin tüm kesimlerini ortak politikalar etrafında bir arada tutma anlayışı -denge yaratma- durum ne olursa olsun Gazi tarafından korunabilmiştir. Ne var ki; özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1929) uygulanan, yapan değil yaptıran hatta yönlendiren, teşvik eden liberal ekonomik anlayış özel sektöre taşıyabileceğinden daha fazla yük getirmiştir. Zaten elinde nitelikli işgücü ve yeterli sermaye bulunmayan özel sektör Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi'nin yarattığı ruha rağmen Kurtuluş Savaşı'nın ekonomide her şeyi tüketen sonucuna karşı etkisiz kalmıştır. Bu gibi iç ekonomik problemler yanında bir de '1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkarak Türkiye'yi de kapsayacak şekilde hızlı bir yayılma seyri göstermesi ekonomide politika değişikliklerine neden olmuştur.* Bu durum değerlendirildiğinde tespit edilmesi gereken iki önemli nokta vardır. Bunlardan birisi '1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'na kadar ülkemizin uygulamaya çalıştığı özel sektör eliyle ulusal ekonomi yaratma anlayışının isteneni karşılamasa da öğrettiği bazı gerçeklerin olduğudur. Şöyle ki; uygulanan bu politika kimin neyi ne kadar yapabileceğini görmesini, ekonomideki politika eksiklerini, koşullar değişse bile istenirse tam bağımsız ulusal ekonomi idealinin bir hayal olmadığını ve eksiklerine rağmen ekonomik model arayışlarında bulunan kadroların oluşturulabileceğini göstermiştir. İkincisi ve daha sonraki ekonomik arayışlara yön verdiği için daha önemlisi ise; Cumhuriyet'in konu ne olursa olsun hatada ısrarlı olmayıp, vakit kaybetmeden iktisadi kalkınmayı yeni araçlar ve amaçlarla gerçekleştirmeye çalıştığı gerçeğidir.

Şüphesiz Cumhuriyet Türkiyesi ekonomik arayışlarını sadece kendi içine bakarak yapmamıştır. Gazi, çevresel faktörleri ve onların uygulamalarını da dikkate alıp, işe yararlılığını ve ülkeye uygunluğunu etüt ettikten sonra bir karara varmıştır. İlhan, Gazi'nin 4 Aralık 1920'de 'Lenin'e yazdığı mektupta: "...memleketimizi düşmandan kurtardıktan sonra, kamusal ehemmiyet taşıyan büyük işletmeleri, devlet

* Ekonomide politika değişimini dayatan sebepler hakkında bkz. Cemil Öztürk, a.g.e. , s.275-283.

eliyle yönetme niyetindeyiz. Böylece [...] gelecekte büyük kapitalist sınıfların efendiliğinin, ülkede hâkim olmasının önüne geçmiş oluruz.”¹⁰⁵ dediğini belirttikten sonra değerlendirmeye tabi tutulan modeller arasında yer alan Moskova'nın önerdiği 'Bolşeviklik' için ise Gazi'nin "... **bolşeviklik, amele sınıfına müstenid bir nazariye; sanayimiz mevcut olmadığına göre, amele sınıfımız da yok mesabesindedir; binaenaleyh, bolşevikliğin, memleketlinizde tatbik kaabiliyeti yoktur!**"¹⁰⁶ şeklinde bir sonuca vardığını ve Bolşevikliğe pek sıcak bakmadığını belirtmektedir. Aslında burada önemli olan nokta şudur ki; İşte tam da bu nedenlerden ötürü Gazi işçisi, burjuvazisi ve sanayisi olmayan ülkesini Sa'y Misak-ı Millisini ilan ederek ekonomik politikalarda bir araya getirmeyi düşünmüştür.

Tüm bu sürecin yarattığı durum ekonomide zor koşulların yarattığı zorunlu yeni anlayışların belirmesi ve yeni arayışların ortaya çıkması olmuştur. Bu duruma yönelik genel değerlendirmelerde bulunan İlhan'a göre:

İzmir İktisat Kongresi, Türkleri 'Mazlum (proleter) Millet' addetmiş; bütün halkın katılacağı bir '**Sa'y Misak-ı Millisi**' ilan etmiştir.¹⁰⁷ **İzmir İktisat Kongresi**'nden, 30'lu yılların ortalarına değin bu [milli burjuvazi'nin gelişmesi] bekleniyor; bakılıyor ki, '*özel kesim'den* hayır yok, gelsin devletçilik, Kamu İktisadi Teşekkülleri! **Cumhuriyet'in 'karma ekonomi' modeli, 'tepeden inme' bir emir değil; 'muayyen bir zaman, muayyen bir yerdeki, sosyal ve ekonomik şartların getirdiği' bir sentez, bir çözümdü** [r.]¹⁰⁸

Attila İlhan'a göre, ekonomi-politik anlayışında da "*'Erken' Cumhuriyet dönemi, 'devletçi' değil 'milliyetçidir, çünkü anti/emperyalist'ti* [r] ; [amaç ise] *halkın denetiminde geliştireceği, 'planlı' bir 'kalkınma' projesiyonu* [dur.]"¹⁰⁹ Bu anlamda da Cumhuriyet'in özel sektöre kapalı olmadığını ve "**Ulusal Demokratik Devrim** [in], *kapıyı önce burjuvaziye aç* [tığını]"¹¹⁰ unutmamak gerekmektedir. Ekonomik faaliyetlerde öncelikli amaç ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek, toplumsal refahı ve gelişmişliği arttırmaktır. Yalnız özel sektör kendinden bekleneni mecburi nedenlerinden ötürü yerine getiremeyince devlet kalkınma çabalarının doğrudan müdahalecisi olmak

¹⁰⁵ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 29.01.2003.

¹⁰⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 12.10.1998.

¹⁰⁷ Attila İlhan , "...Anlayana, sivrisinek saz..." , *Cumhuriyet*, 19.08.1998.

¹⁰⁸ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 12.10.1998.

¹⁰⁹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 19.08.1998.

¹¹⁰ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 19.08.1998.

zorunluluğunu görmüştür. Ancak ekonomik model ne olursa olsun öncelikli amaç ulusal burjuvazi yaratmak gerektiği düşüncesi olmuştur. Hatta Cumhuriyete ve daha sonra da demokrasiye geçişte milli bir burjuva yaratabilmenin sistemin devamlılığı için vazgeçilmezliği üzerinde durulmuştur. Peki, asıl ekonomik sıçramayı gerçekleştirecek bu sınıfın oluşmasını engelleyen durum neydi? İlhan'a göre, “*çünkü komprador burjuvazisi işbirlikçi, daha **Kurtuluş Savaşı** biterken çekip gitmiş, devrimi gerçekleştiren, aydınlar ve bürokrasi öncülüğünde, tarihsel bir blok; sonra bakıyorsun, ülkede ‘ulusal burjuvazinin yaratılmasına’ çalışılıyor.*”¹¹¹ Oysa İlhan'a göre, Ulusal Demokratik ya da Sosyalist nitelikli herhangi bir devrimde sorun şundan ibarettir: “*devrim, klasik şemaya uygun ortam ve şartlarda gelişmiyorsa, ulaştığı yer demokrasi ya da sosyalizm olmuyor; ya ne oluyor, düpedüz merkezîyetçi bir bürokrasi diktası!. Sonra da, o devrimi yapması gereken sınıfı, oluşturma çabası içine girişil [mektedir.]*”¹¹² Tabi ki bu durumda da olguyu tersine çevirerek başarılı olma arzusu sonuca ulaşamamıştır.

Ekonomik gelişmelerin, iç ve dış etkenlere bağlı olarak yönlendirildiği süreçte, var olan ekonomik modelin yaşattığı tıkanmaya son vermek amacıyla devlet vakit kaybetmeden ülkenin iktisadi gelişmesini gerçekleştirecek yeni kararlar almaya başlamıştır. Nihayetinde hükümet bundan sonra uygulanacak olan ekonomik kalkınma politikasının adını belirlemiştir. 1930'dan itibaren uygulanmaya başlayacak bu politika, ‘mutedil (ılımlı) devletçilik’ şeklinde anılmakla birlikte özel sektör ve devletin birlikte yapıp-etmesini de hedeflediği için ‘karma ekonomi’ ya da ‘eklektik (seçmeci) model’¹¹³ adıyla da bilinmiştir. Yeni ve alternatif ekonomik model olan ‘Devletçilik’ beraberinde alternatif çözüm önerisi olarak yatırımların devlet eliyle yapılmasını getirmiştir. Yeni uygulamanın adının konulmasından sonra Gazi, bu uygulamanın gereği olan kurumlar oluşturmaya ve yasal düzenlemelerde bulunmaya başlamıştır. Bu amaçla ilk olarak 1931’de ‘Devletçilik’ ilkesi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın (CHF) parti programının ana ilkelerinden birisi olarak kabul edilmiş, 1937’de ise anayasaya dâhil edilmiştir. Devletçilik ilkesi gereği 1930’da Merkez Bankası, 1932’de Sanayi ve Maadin Bankası, 1933’te Sümerbank açılarak uygulanan yeni ekonomik düzenin kalkınmayı gerçekleştirecek finansal altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. 1934’ten itibaren ise planlı ekonomiye geçişi gerçekleştirmek amacıyla I. Beş Yıllık Sanayi Planı

¹¹¹ Attila İlhan, “... ‘Özel Sektör’, ‘Özelleştirilmedikçe!...’”, *Cumhuriyet*, 05.09.1997.

¹¹² a.g.m., *Cumhuriyet*, 05.09.1997.

¹¹³ Yüksel Ülken v.d., *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II Atatürkçülük (Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri)*, Ankara, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, 1986, s.236.

uygulanmaya başlanmıştır. Bu plan çerçevesinde ilk büyük sanayi kuruluşları oluşturulmuş ve ülkenin ihtiyaçları ülkenin içinden karşılanmaya çalışılmıştır. Bu sayede özel sektörün yatırım amaçlı gitmediği (gidemediği) yerlerde devlet yatırım yaparak bölgeler arası ekonomik dengesizliklerin ortaya çıkmasını önlemiştir. Zamanından önce -1937’de- hedeflerine ulaşan I. Beş Yıllık Sanayi Planı yatırımı amaçladığı dokuma, maden, kimya, kâğıt gibi sektörlerde öncelikle yurtiçi ihtiyaçları karşılayacak ölçüde hareket etmiştir.

Halk için, halkın içinden ve halkla beraber üretimi, sanayileşmeyi ve kalkınmayı gerçekleştirmenin altyapısını oluşturmayı hedefleyen ‘Devletçilik’ ilkesi bu yönüyle toplumsal faydayı öngören bir ekonomi-politik anlayışı olarak dikkate değer bir özellik taşımaktadır. Ayrıca ‘Devletçilik’ ilkesi içeriği itibarıyla Gazi’nin “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” idealine de kendiliğinden hizmet etmekteydi. Şöyle ki; ilke sosyal dengeleri gözeterek toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesini, Anadolu’nun modern bir sanayi coğrafyasına dönüşmesini ve ekonomiye dayalı unsurlarda çağdaşlaşmayı hedeflemektedir. Ülkenin ona aynı zamanda özgünlük katan bu yönü ise toplumun her kesimini kalkındırmaya çalışarak “muasırlaşma” hedefine hizmet etmiştir. İlhan’a göre, “*Karma Ekonomi, disiplinli bir kalkınma reçetesi olmuştur* [r.]; **Türkiye**’yi [...] *bu reçete* [...] *Türkiye yap* [mıştır.]”¹¹⁴

Tarım kesimi içinde tüm bu çalışmalar ve çabalar içerisinde güçlendirme ve geliştirme maksatlı faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu faaliyetlerin şüphesiz en önemlisi ürününün yüzde onunu vergi olarak devlete ödeme zorunluluğu getiren Aşar’ın kaldırılması ve böylece atılmaz denilen adımın atılarak bunun peşi sıra bu kararı destekleyecek tarım reformlarına girişilmesidir. Gazi’nin bu nitelikteki faaliyetlerini İlhan “*Gâzi’nin Cumhuriyeti, ‘hakiki müstahsil olan köylüyü’, [kalkındırmak için] Aşar Vergisini [...] kaldırarak ondan sonra, birbirine zincirlenen hamleleri [gerçekleştirdi.]*”¹¹⁵ sözleriyle değerlendirdikten sonra Metin Aydoğan’ı referans göstererek aktarmıştır. Buna göre;

¹¹⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 19.08.1998.

¹¹⁵ Attila İlhan , “...Bu Toprak Hepimizi Doyurur!...”, *Cumhuriyet*, 25.12.2002.

- a) 1923/1934 yılları arasında topraksız köylüye 6 milyon 800 bin dönüm tarla, 157.500 dönüm bağ ve 169.659 dönüm bahçe dağıtıldı.
- b) Ziraat Bankası aracılığıyla, çiftçilerin birbirine kefil olması sayesinde, kredi edinme kolaylığı, sağlanmış oldu. Kredi faizleri düşürüldü ve vergiden muaf tutuldu.
- c) Yoksul köylülere ve göçmenlere, ordunun elindeki hayvanlar dağıtıldı.
- d) Fiyatların düşük seyrettiği bölgelerde destekleme alımına geçildi; ayrıca, yurt ölçüsünde kooperatifçilik teşvik edildi.
- e) Ziraatı kalkındırabilmek için, yurtdışına öğrenciler gönderildi; yer yer düzenlenen hızlandırılmış kurslarla bazı memurlar ve öğretmenler, köylülere, bilgi götürecektir tarım teknisyenleri haline getirildi.
- f) Köylüye örnek teşkil edecek Devlet Üretim Çiftlikleri, Tohum İslah İstasyonları, Devlet Fidanlıkları kuruldu; bir yandan da, tarım hastalıklarına karşı sistemli mücadele planları uygulanıyordu.
- g) Üretimi arttırmak amacıyla köylüye pulluk dağıtılmıştı, meteoroloji istasyonları çoğaltılıp yaygınlaştırılıyor, tarımda, makine kullanımı özendiriliyordu.
- h) 1934/38 yılları arasında, topraksız köylülere, üç milyon dönüm daha toprak dağıtılmıştı.
- i) Toprak sorununu kökünden çözebilmek için, köylünün kültür alanında aydınlanması da düşünülmüştü; önce Köy Eğitim kursları düzenlenerek kırsal alanlarda çalışacak öğretmenler; arkasından da, Köy Enstitüleri tasarımı hayata geçirilerek, tarımsal alanlarda kılavuz aydın görevini üstlenecek, öğretmenler yetiştirilmeye başlan [mıştır.]¹¹⁶

Tarıma yönelik alınan bu önemli kararlar ve tedbirler hem Gazi'nin köylüye verdiği önemi hem de onu zorlu ekonomik koşullara karşı ezdirmediğini göstermiştir. Bu sayededir ki; tarımsal üretimde önemli bir başarı edinilmiştir. Üstelik devlet tarım dışındaki sektörlerde de ciddi atılımlar kaydetmiştir. Bu gelişmeleri değerlendiren yazara göre, “sonucun başarısız olduğunu kimse söyleyemez: Baksanıza, gelinen yere: Kafa başına düşen yıllık gelir, ‘resmen’ 3.000, gayr-ı resmi olarak 5.000 doların üzerinde seyrediyor. Yola 30 dolar'dan çıktığımız hesaba katılırsa!”¹¹⁷ gelinen aşama

¹¹⁶ a.g.m. , Cumhuriyet, 25.12.2002.

¹¹⁷ a.g.m. , Cumhuriyet, 12.10.1998.

göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Ayrıca yaşanan ekonomik gelişmelerin bir bölümüne tanık olan İlhan, bundan duyduğu mutluluğu ise şu sözlerle anlatmıştır.

O gazete başlıkları, çocuk hafızama, sanki ışıkla yakmıştır: "Demiryolu Sivas'a Ulaştı" ya da "Alpullu Şeker Fabrikası Küşad Ediliyor". Her yaz, İzmir Enternasyonal Fuarı'nda yeni ulusal bankaların, gittikçe gelişip serpilerek kamu kurum ve kuruluşlarının, 'pavyonu' olurdu; onları gezmek, tarımda ve sanayide, Cumhuriyet'in yaptığı yeni hamleleri anlatan o renkli, 'kaymak kâğıda basılmış broşürleri toplamak, biz ilkokul öğrencilerinin en büyük zevki ve heyecanıydı, Türkiye hızla kalkınıyor.¹¹⁸

Alınan kararlar ve atılan adımlar Gazi'nin ülke ve dünya gerçeklerini dikkate alarak geçerli ekonomik politikalar üretmeye çalıştığını göstermiştir. Gazi döneminin başarıyla uygulanan politikalarını değerlendiren ve ekonomideki bu başarıların gerçek demokrasiyi oluşturacak zemini de yarattığını düşünen İlhan'a göre, Gazi'nin yarattığı düzen “ *anti/empyralist, devletçi, milliyetçi ve -hakiki müstahsil olan- halkı esas almış, laik bir cumhuriyet'ti; ulaşmayı tasarladığı demokrasi, ülkeyi tüccara teslim eden, piyasa demokrasisi değildi; 'idare'yi halka teslim edecek bir özyönetim demokrasisi olarak tasarlanmıştı.*”¹¹⁹ Cumhuriyet'in ülkeyi her anlamda yeniden tesis etmeye çalışan devletçi ekonomik anlayışı, zamanın ve koşulların iyi değerlendirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Ancak bu politikaların devamı ve yaygınlaştırılması amacıyla dayanarak enerji ve maden sektörlerini esas alan ve 1938'den itibaren uygulanmaya başlanan II. Beş Yıllık Sanayi Planı; II. Dünya Savaşı yıllarının buhranı, Çok Partili Hayata Geçiş döneminin yarattığı kafa karışıklığı gibi sorunlarla tam olarak isteneni verememiş ve yerine alternatif ama yetersiz ekonomik programlar uygulanmaya çalışılmıştır.

2.3. EKONOMİK SORUNLARA TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Cumhuriyet önce Sa'y (Emek) Misak-ı Milli'si ile yani ulusun üretim gücüne dayanan bir ekonomik anlayışla yola çıkmış ve 'ulusal ekonomi' modelini hayata geçirmiştir. Fakat İktisad-i Milli İlkeleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu beklenen atılımı gerçekleştirmekte yetersiz kalınca bu kez özel sektör ve devletin birbirine yaslandığı Devletçilik anlayışı uygulanarak ekonomi yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Her iki

¹¹⁸ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 25.12.2002.

¹¹⁹ Atilla İlhan , “...Geçti Bor'un Pazarı...”, *Cumhuriyet*, 11.06.1999.

süreçte de itici güç vakit kaybetmeden, hızla ister özel sektör, ister devlet eliyle ya da ikisinin birlikteliği şeklinde sanayileşmeyi ve kalkınmayı gerçekleştirmek olmuştur. Bu amaçla sanayide hamleler yaparak sermaye birikimi yaratmak, sanayi için planlı döneme geçmek, nitelikli işgücü oluşturmak, köylüyü çiftçiye dönüştürmek, madeni ve toprağı kullanmak gibi girişimlerin somutlaşması için atılan adımlar ciddi ve yararlı sonuçlar vermiştir. Ancak, II. Dünya Savaşı (1939–1945) yıllarının yarattığı buhran, Anadolu halkını bir anda üreten olmaktan çıkartıp tüketen konumuna düşürmüştür. Özellikle devletin savaş dışı kalma kararı ulusal ve korumacı ekonomiden ziyade ulusal ve korumacı bir ordu anlayışına neden olmuştur.* Bu durumda da sarsılan ekonomik dengeleri düzenlemek ve ordunun ekonomik yükünü ve maliyetini taşıyacak kararlar almak gerekmiştir. Gelirleri yetersiz kalan ülke elindeki her şeyi savaş koşullarında savunmaya harcamaya başlamıştır. Bu buhran ise beraberinde iç politikada ve halk arasında beklenmeyen yeni gelişmelere ve dalgalanmalara yol açmıştır. İlhan'a göre, bu öyle bir buhran ve dalgalanma sürecidir ki aslında temelleri II. Dünya Savaşından çok daha önce iç politik mücadele ortamında Gazi ile İsmet İnönü arasında atılmıştır. Nitekim bu mücadele ortamında o ana kadar daha çok siyasi bir istikrarın mimarı gibi görünen Cumhuriyet kadroları artık birbirinden çok uzağa düşen politik ve ekonomik uygulamaların yaratıcı unsurlarına dönüşmüşlerdir. Şöyle ki; İlhan'ın aşağıda yer verdiğimiz yazısında belirttiği gibi, Gazi ve İnönü ülke için farklı politikalar öngörmüştür; yalnızca 'Devletçilik' konusunda mutabık görünmekle birlikte aslında bu konuda bile içerikte aralarında ayrılık yaşanmıştır. Gazi, daha halktan yana iken İnönü ve Recep Peker ekonomiyi bürokratların eline bırakmaktan yana olmuştur. Bu algılama ve uygulama farkı nedeniyle karma ekonomi anlayışı oligarşiye dönüşmüştür. Nihayetinde çıkarlarını ön plana alan burjuva ile devletin idari mekanizmaları çatışmış ve Gazi bu çatışma sonucu çözümü yönetici kademesinde değişiklik yapmakta bulmuştur. İlhan:

[...] '*Resmî tarih*' erken cumhuriyet dönemindeki iktisadî ve siyasî '*dalgalanmaları*', düpedüz es geçiyor: **Gerçekte, siyaset dışına itilmiş, ya da itilmek istenilen cumhurbaşkanı ile, cumhuriyeti 'örgütleyen' başvekil, partisi ve ekibi, aynı fikirde ve yolda değildirler; ortak oldukları tek şey, 'Liberalliği' reddettikleri 'devletçi' olduklarıdır ama, 'devletçiliğin' mahiyeti ve cinsinde rivayet muhtelif görünür: Göze ilk**

* II.Dünya Savaşı yıllarında Türkiye için bkz. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, IV. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 631-649.

çarpan, 'Fırka Kâtib-i Umumisi **Recep (Peker) Bey**'le, 'Fırka Reis Vekili **İsmet Paşa**'nın; kısmen Sovyet, kısmen Nazi '*totalitarizmi*'nden etkilenerek; ekonomiyi Yürütme'nin (İcra'nın, ya da Bürokrasi'nin), dolaysız denetimine veren bir '*devletçiliği*' savunmalarıydı! Uygulamaları da, öyle.

Buna mukabil **Gâzi**'nin, daha '*sivil*', -burjuva ya da işçi- daha halktan yana, bir '*devletçilik*' aradığı hissediliyor. [...] '*40 Karanlığı*' gerçeği de, 'Karma Ekonomi' devletçiliğinin, zamanla yozlaşmış, '*oligarşiye*' dönüşmesi de; ancak 10.Yıl dolarken yaşanmış bu konjonktür bilirse, daha iyi kavranabilir.

[...] Aslında çatışma, diyalektik bir çelişkinin gereği: '*İnkılâb'ın, 'ulusal demokratik devrim'e* arka çıksın diye palazlandırmak istediği '*burjuvazi*', '*malı götürüyor*'; bu da, inkılâbı, '*hâkimiyet*'le değil, '*iktidar*'la özdeşleştiren '*Fırka ve Hükümet Bürokrasisi*'nin, tepkisine neden oluyor. '*Erken*' cumhuriyet döneminde, mücadelenin ilk rauntunu, -**Gazi**, bir sene içinde **Recep Peker**'i ve **İsmet Paşa**'yı görevden almasına rağmen- '*Bürokrasi*' kazanacaktır. [...]"¹²⁰

şeklindeki sözleriyle iç politik gelişmelerin olaylara olan etkisine değinmiştir.

Gelinen süreçte 1930'larda kamu öncülüğünde hızlı sanayileşme, ulusal tüccar ve sanayici yaratma düşüncesiyle gerçekleştirilen politikalar İlhan'a göre ,“ *zaman içinde, 'devletin imkânlarıyla, özel sektör yaratma' gayretine dönüşmüş; liberalizm ve liberallik, dışa kapalı bir ekonomide, bürokrasinin uzantısı bir burjuvazinin oluşturulması şeklinde uygulanmıştır.*”¹²¹ Ayrıca “*ticaret burjuvazisi, siyasi örgütlenmesini; Gâzi'nin 'sömürgelere mahsustur' bizde olmaz dediği liberallige oturturken*”¹²² devletçi anlayış totaliter bir mantıkla oligarşi “(Bürokrasi+ Burjuvazi)”¹²³ye dönüşmüş, “*'Totaliterlik' [ise] öyle içimize işlemiş ki, 'çoğulculuğu', nasıl 'yukardan aşağıya' devlet ('siyasi toplum') yaratıyorsa; 'özel sektörü'de öyle, 'yukarıdan aşağıya' devlet ('siyasi toplum') yarat [maya] başlamıştır.*”¹²⁴Oysa Cumhuriyet'in ve Gazi'nin hem amaç hem de hedef olarak seçtiği yolun her alanda tam bağımsızlık olduğu düşünülürse halkın eşitlikçi bir ekonomik anlayışın parçası

¹²⁰ Attila İlhan , “...Nöbet Değiştirme Valsi! ...”, *Cumhuriyet*, 04.11.1998.

¹²¹ Attila İlhan , “... 'Anlamazlar, Ağbiy!...'”, *Cumhuriyet*, 03.09.1997.

¹²² Attila İlhan , “...Nâm-ı diğer, 'faşizm!' ...”, *Cumhuriyet*, 06.11.1998.

¹²³ Attila İlhan , “... 'Değişme' Var mıdır Yok mudur?..”, *Cumhuriyet*, 05.11.2003.

¹²⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 03.09.1997.

olmaktan çıkması ve özellikle de bunun yerini bürokrasi, burjuva ve aydınların birbirleri lehine desteklediği bir oligarşik anlayışın alması İlhan'a göre, artık kurtuluşu Batı'da bile aramanın yetmeyeceği bir durum yaratmış ve hatta çözüm emperyalizmde aranır olmuştur. Durumu değerlendiren İlhan'a göre:

" rejim artık, oligarşi üzerine oturmuştur; Bürokrasi, Burjuvazi ve onların 'beslediği' intelligentsia (aydın kesimi), ülkenin egemenliğini ellerinde tutuyor; o kadar ki, 'muhalefeti' bile, kendi içlerinden üretiyorlar; çünkü paylaştıkları tehlikeli bir tutum var, o da bunların 'Gâzi Cumhuriyeti'nin en önemli özelliği olan Anti/Emperyalizm'i terk etmesi, tam tersine, Emperyalizm'den medet ummasıdır; hem de ne zaman; Dünya Savaşı'ndan sonra, en azgın emperyalist ülkeler bile; sömürgelerine iyi kötü serbestlik verir; ekonomisi, kendi denetimlerinde kalmak üzere, siyasal bağımsızlık tanırken..."

"... Ankara, 'Oligarşi'nin egemenliğini reddedebilecek hangi parti kurulursa, onu derhal devre dışı bırakarak; Batılılık ve Batıcılık düzeyinde mutâbık, birbirinin benzeri kuruluşlarla, 'liberal' bir toplum olmaya yöneliyor. Bilmiyorlar ki, ulusal burjuvazi doğru dürüst oluşmamış ve gelişmemiş ise; hele sen memleketi mülkün sanır, 'devletçilik'ten uzaklaşırsan, tam da Emperyalizm'in arzuladığını yaparsın, yâni sakalını onların eline verirsin!..."

"Laiklik de seni kurtaramaz, Yunan/Latin kültürü de!..."¹²⁵

Attila İlhan, gelinen bu yeni durumda toplumsal mutabakattan çok toplumsal problemlerin baş göstereceği bir dönemin başladığını, üstelik bu duruma tek parti iktidarının değil, çok partili hayatla birlikte başlayan siyasal değişimin neden olduğunu belirtmiştir.

Uygulamanın hazin ve talihsiz bir 'oligarşiye' dönüşmesi (Bürokrasi+Burjuvazi); 'tek parti' döneminden çok, devr-i dil-ârâ-yı demokraside vuku bulmuştur; nasıl ki, içine yuvarlandığımız rüşvet, irtikâp, irtişa, işret ve sefahat curcunasının başlangıcı, **Yeni Dünya Düzeni'nin** başlangıcı gibi görünmektedir; yâni '**Özelleştirme**' ve '**Küreselleşme'nin!**

126

¹²⁵ Attila İlhan, "...O 'Tehlikeli' Üçgen!...", *Cumhuriyet*, 29.04.2005.

¹²⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 19.08.1998.

İlhan'a göre, Yeni Dünya Düzeni kendi düzenini kurarken Türkiye'nin ekonomisini de kendine göre sistemleştirmek ve bu şekilde denetim altına almak istemiştir. Ayrıca bunu kolaylaştırmak için Gazi'nin öngördüğü ve uyguladığı özgün ekonomik modelin işlerliğine bir son vermeye çalışmıştır. İlhan, bu durumun yarattığı en kritik sonucun dünyanın kendi döneminde var olan düzenine karşı ayaklanıp halkı Kurtuluş Savaşı vererek kurulmuş bir devlet iken; o devletler ile aramızdaki bu büyük farkı unutarak ülkenin iplerini yabancıların ellerine vermek olacağını düşünmüştür. Şöyle ki; yazara göre, Batı'da ulusal burjuvazi liberal ekonomiyi yaratmış ve kendi sistemini kurmuşken Türkiye'de ulusal burjuva oluşturmak bile başlı başına bir sorun olmuş, oluşturulabilenler ise başından beri ecnebiye yaslanmıştır. Ayrıca özelleştirme adı altında zaten halkın olan ondan alıp dolaylı olarak komprador burjuvaziye; aslıdaysa yabancıya teslim edilmiştir. Bu nedenle ulusal ekonomi kendinden beklenen gelişmeyi gerçekleştirmediği gibi sömürge zengini bir Batı burjuvazisi karşısında aynı olanaklara sahip olmayan yerli ekonomi unsurları yabancı sermayenin işbirlikçilerine dönüşmüştür. Üstelik bu arada Kurtuluş Savaşı ve savaşın gerçekleştirilme mahiyeti bile unutulmuştur. Bu konuya ilişkin oldukça özgün yorum ve tespitlerde bulunan İlhan:

[...] **Batılı 'Sistem'** dünya egemenliğine '*liberal ekonomi*' ile ulaşmıştı; onu bu mertebeye getiren de, ülkelerin ulusal burjuvazisi, peki bizdeki Burjuvazi neden bunu başaramıyor? İki sebepten:

1/ **Batı**'lı ülkelerin Burjuvazisi, sahici Burjuvazi idi; **Merkantilizm** sonrasında, **Soyluluğa (Zadegan)** karşı alın teri ile savaşıyor; ideolojisi etrafına, işçileri ve köylüleri -yani öteki '*zahmetkeşleri*'- *toplayıp*, '*devrim*' e gitmiş, duruma egemen olmuştur. Hâlbuki **Devlet-i Aliyye**'de, **Çarlık Rusya**'sında, -öteki benzer toplumlarda- , bu durum oluşmuyor; **Burjuvazi**, **daha başlarken 'komprador'** yani '*ecnebi sermaye'nin hizmetkârı*, **ulusal serveti, onun için soyar; onun soymasına aracılık eder, Ulusal Devrim 'komprador' Burjuvaziyi, tasfiye edince; bu defa 'kamu asalağı' diyebileceğimiz bir 'ulusal burjuva' türü belirir ki, sahici 'serbest teşebbüs' ile ilgisi filan yoktur; bu, 'ulusal bürokrasi'nin -ki duruma egemendir - attığı kemiği kemirir; bunun için de rüşvet, irtikap vb. yolları kullanır.**

'**Özelleştirme**' operasyonu, -yine binbir fırıldak ve dümenle-, halkın malı olan '*kamu işletmeleri*'ni (KİT'ler), o '*komprador*' burjuvalara intikal

ettiriyor; onlardan da kimlere, elbette 'ecnebi'ye! Ülkemizdeki türden önce 'kamu asalağı', sonra 'ecnebi aracısı' bir Burjuvazi'nin; Batı ülkelerindeki sahici Burjuvaziler gibi, '**Ulusal Ekonomi**'yi yükseltmesi ve yüceltmesi, söz konusu olamaz; **o sadece 'ecnebi'ye hizmet ederek, ya kendisini yüceltir, ya ulusal serveti 'hortumlar'; ya da her ikisini birden yapar.**

2/ İkinci ve önemli fark, **Batı'daki Burjuvazi gelişmesinin; Sömürgecilik'in (Colonialisme) en saltanatlı dönemine denk gelmesinde görülür;** başka bir deyişle **Batı ülkelerinde Burjuvazi iktidar olduğu zaman, Sömürge İmparatorlukları en parlak dönemlerini yaşıyordu; yani Soylular'ın yerine gelen yeni egemen sınıf, Burjuvazi -hatta onun yardımcısı işçiler- ; uzak coğrafyalardaki mazlum ülkeleri sömürerek, ulusal ekonomilerini, -bu arada kendilerini- güçlendirdiler; bunun bedelini, Afrika'da zenciler, Amerika'da Kızılderililer, Asya'da sarıderililer ödedi.**

Oysa, '**Küreselleşme**' ve '**Özelleştirme**' döneminin '*ulusal*' tüccar ve sanayicisi, böyle bir imkândan mahrum; tam tersine o **Sömürgecilik (Colonialisme) dönemi'nin 'komprador'** Burjuvazisi yerine geçiyor; yaptığı kötü işi gözden kaçırmak için de, dünya ekonomisinin artık '*evrenselleştiği*' yalanını bulmuş! Doğru, '*evrenselleşmesine*' evrenselleşiyor ya, kimin çıkarına? Elbette, '*ecnebi'nin çıkarına, 'ulusal'ın zararına!* [...]

3/ Şu halde, on yıldır uygulayıp durduğumuz bu yetmezmiş gibi, ayrıca uluslararası liberal örgütlerce denetlendiğimiz, '*Açık Kapı Siyaseti*' (**Serbest Teşebbüs**) ne yazık ki Türk Ekonomisini düze çıkaramamış; aksine, pekâlâ geliştiği ve yükseldiği sağlıklı düzlükten, içinde bulunduğu çukura indirmiştir, çünkü **eskiden üretime ve üreticiye yaslanan, ekonomik bir Kamu Teşebbüsü Anlayışı egemendi; oysa şimdi daha çok al gülüm ver gülüm, aracılık ve hortumculuk, geçer akçe; bu da ülkenin tüccarını ve sanayicisini, sahici ve 'ulusal' bir 'toplumsal sınıf' olmaktan çıkarıyor; 'ecnebi sermaye'nin 'el ulağı' 'sömürgedeki aracı' durumuna indiriyor; birçok bakımdan, Kurtuluş Savaşı'ndan önceki durumumuza!**

O zaman soru şu: Biz o savaşı niye yapmıştık? Yeniden Düvel-i Muazzama'nın kulu olmak için mi?''¹²⁷

¹²⁷ Attila İlhan, "...Ayvaz Kasap / Aynı Hesap!...", *Cumhuriyet*, 06.02.2004.

diye sormaktadır.

Ekonomi de başlayan yeni düzenin adı dün liberalleşme iken yazara göre artık, “*Türkiye, [...] küreselleşme ve özelleştirme masasına inanmış, paldır küldür 'globaliterliğe' doğru sürüklenmektedir; üstelik daha sivil, daha 'demokrat', daha insan haklarına dayalı 'bir 'düzene' dönüştüğünü zannederek!*”¹²⁸ Bu durum her ne kadar dünya'nın yeni düzenin adı gibi kullanılsa da aslında yapılan sadece ekonomik yayılıma ve sömürüye yeni bir kılıf bulmaktan ibarettir. İlhan'a göre, bu kılıfa verilen isimlerden birisi özgürlük adı altında liberalizm iken aslında yaşanan durum rekabetin yarattığı bir çatışmadan ibarettir. Hatta İlhan'a göre, “*insanlık, tam da bu 'liberal' rekabet 'sistem'i yüzünden, iki büyük dünya savaşı yaşamıştır: milyonlarca ölü, bilinmez ne kadarlık zarar [görmüştür.]*”¹²⁹ Ancak buna rağmen Batı tarihin her döneminde kendi ekonomik sisteminin çıkarlarını savunacak unsurlar bulmuştur. İlhan, bu düşüncesine kanıt olarak 1925 yılında Lozan Barış Antlaşması'na göre Kapitülasyonlar'ın sona ermesine vakit varken *The Economist* adlı derginin Türkiye'den zengin doğal kaynaklarını geliştirmesini isteyen bir yazı yayınlamasını gösterir. *The Economist*'in bunun “*yabancıların yönetsel katkısı ve mali desteğiyle gerçekleşe [bileceğini], özellikle büyük dış borç altına girilmesi, ya da yabancılara geniş ayrıcalıklar tanıyan bir politika uygulaması [ile] hızlı bir üretim artışı sağla [nabileceği şeklinde]*”¹³⁰ bir yoruma yer vererek tavizkar bir politikayla hareket etmemize bağladığını belirtir. İlhan'a göre, bu anlayışla hareket eden derginin tavsiyeleri incelendiğinde;

[...] Aslında *The Economist*, temsil ettiği Liberal/Emperyalizm adına, Cumhuriyet Hükümeti'nden uğruna savaştığı üç şeyden vazgeçmesini istemektedir:

1) ‘Yabancıların yönetsel katkısını’ kabul; yâni devleti küçültmek ve onların eline vermek! 2) Ecnebi'nin 'büyük mali desteğini' kabul etmek; yâni, 'büyük borç altına girmek', 3) Mutlak bağımsızlık tutkusundan vazgeçip, yabancılara geniş ayrıcalıklar tanıyan' bir politika uygulamak!..¹³¹

Oysa Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile tam bağımsızlık düşüncesinden bir an bile vazgeçilmediği ispat edilmiştir. Buna rağmen dünyanın siyasi ve ekonomik dengelerini elinde tutmak isteyen güç odakları her fırsatta

¹²⁸ Attila İlhan, “... ‘Globaliter Devlet’...”, *Cumhuriyet*, 17.02.1997.

¹²⁹ Attila İlhan, “... ‘Millet’in tutkalı ‘devlet!’...”, *Cumhuriyet*, 08.10.1997.

¹³⁰ Attila İlhan, “... Olsa Olsa, ‘Soytarısı Olur!’...”, *Cumhuriyet*, 21.06.2002.

¹³¹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 21.02.2002.

etkin olmaya çalışmışlardır. İlhan, bu güç odaklarının bugün de etkin olduklarını ve müttefik adıyla karşımıza çıksalar da aslında yaptıklarının çıkarlarına uymayan ulusal dengeleri sarsıp yerine kendi çıkarlarını gerçekleştirebilecekleri uluslararası kurallar koymaktan ibaret olduğunu belirtmiştir. Nitekim İlhan, bunu ispat edebilmek için Lozan'da Türk tarafının temsilcisi olan İsmet İnönü'nün anılarını dayanak olarak göstermiştir. İsmet İnönü açıklamasında:

"... Biz Lausanne Konferansına giderken, kapitülasyonları kaldırmak için kararlıydık, Lausanne'ın iki devrinde, dokuz ay müddetle, adli kapitülasyonların kaldırılması için, bütün müttefiklerle mücadele ettik, muvaffak olduk."

"... Türk hâkimlerinin istiklâl ve itibârını kurtarmak, Lausanne Anlaşması'nın başlıca bir konusu olmuştur. Bu sonuçtan dolayı memleketimiz, her medeni memleketin adaleti kadar haysiyet ve itimâda kavuşarak vazife görmüş, ün salmıştır. [...]"¹³²

demiştir.

Ancak İlhan, "*Hiç unutulmaya! O 'müttefikler' de [dikleri] ülkeler, şimdi başımıza aynı çorabı örmeye heveslenen ülkelerin ta kendisidir.*"¹³³ diyerek bu ülkelere hiç güvenmediğini belirtmiştir. O'na göre, '**Yerlilik', dolayısıyla 'ulusallık'; iddiası, 'evrensellik' olan emperyalizmin, başlıca düşmanındır**'¹³⁴ Türkiye de ulusallığını koruyarak emperyalizme rahat vermediğinden türlü oyunların merkezinde yer almak zorunda bırakılmaktadır.

Ne var ki İlhan'a göre, tarihimizde tahrip edici politikalar uygulamak sadece yabancılardan gelen bir tehlike olmamıştır. Mesela Cumhuriyet'in ilk yıllarında Halk Fırkası ve uygulamalarına karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde muhalefet kanadı temsil etmek için kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tüzüğü de adeta yabancılara hizmet etme amaçlı oluşturulmuş izlenimi vermektedir. Fırka'nın aşağıda bazı maddeleri verilen tüzüğü şu şekildedir:

"...madde. 2) '*Hürriyetperverlik yâni Liberalizm ve Halkın Hâkimiyeti, yâni Demokrasi, firkanın meslek-i aslisidir.*' Yâni Halkçı, Devletçi ve Milliyetçi olmayacaklar, muhtemelen, '*yönetmel katkı*' kabul edecekler, zira,

¹³² Attila İlhan, "...Yargıya Dışardan da Müdahale!...", *Cumhuriyet*, 18.09.1998.

¹³³ a.g.m., *Cumhuriyet*, 18.09.1998.

¹³⁴ Attila İlhan, "...İngiliz kaşığıyla Alaman...'", *Cumhuriyet*, 16.11.1998.

'...madde, 9) vezâfi-i devlet, hadd-i asgariye indirecektir'; çünkü, '...madde. 40) tamamen İmara muhtaç memlekette, yalnız kendi servet ve sermayesiyle gelişmek fikrinin doğru olmadığına inanıyor (lar); asayişin temini, sükûn ve istikrar ile, ecnebi sermayedara gösterilecek hûsn-ü kabul ve herkese itimâd telkin ederek, harap memleketimizi hızlı adımlarla inkişafa gayret edecekler!...'”¹³⁵

Bu tüzüğün içeriğine dair İlhan, “[bu tüzük ile] *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Anadolu İhtilâl ve İnkılâbı'na; Cumhuriyetin düşmanlarınca arzu edilen ekonomik programı, son derece itaatkâr bir davranışla; altın tabak içinde sunuyor mu, sunmuyor mu?* [...]”¹³⁶ diye sorarak sorgulamaya gitmekten yana davranmıştır. Aslında durum şudur ki; zaman zaman ülkemizde yabancıların kaleyi içerden fethetmesine fırsat bile vermeyip adeta kalenin anahtarlarını yabancılara teslim eden ekonomik ve politik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Nitekim, bu gibi konularla ilgili anlayış ve uygulama farkının en açık şekilde görüldüğü durumlara örnek olarak Gazi ile İnönü'nün ve onların ardıllarının yaklaşımlarını veren İlhan, “**Gâzi'nin 'otoriter' yönetimi ulusal ve halkçı 'kamu çıkarı' ilkesiyle, onu [burjuvaziyi] 'terbiye etmeye' çalışıyordu; 'totaliter' İnönü yönetimi, [burjuvaziyi] bürokrasiye ortak etti; sonrakiler [ise] açık yâni liberal toplum perdesi arkasında, ticareti hiçbir ahlâki kuralı olmayan bir 'soyguna' çevirmişlerdir**”¹³⁷ diyerek gelinen noktayı pek de iç açıcı görmediğini belirtmiştir.

İlhan, “*Ulusal Demokratik Devrim'lerin olmazsa olmaz iki başarı koşulu: 'sanayi inkılâbı' ve toprak reformu*”¹³⁸ olarak görmektedir. Ancak İlhan'a göre, bu hedefe ulaşamıyor ve “**Devrimin altyapısı usulüne uygun gerçekleştirilmiyor; boşluk, 'kültür devrimi'yle kapatılmak istenmiştir; o zaman gelsin, Batılı, alafrangalık!**”¹³⁹ Bu durumda ise Cumhuriyet'in aydınlatan ve yol gösteren ilkelerinden vazgeçilmiştir. Bu ilkelerin yerine ikame edilen politikalar ise sadece ekonomiyi değil, ülkeyi ve değerlerini de özelleştiren politikalara dönüşmektedir ve geleceği noktanın da bu olması kaçınılmazdır. O'na göre:

'Kalkınmayı' 'sistem'in dayattığı 'model' içinde gerçekleştirmeye kalkıştın mı; üretimi bırakıp, tüketime ağırlık veriyorsun, üretim olmadı mı, yatırım imkânların daralıyor; o zaman gelsin 'yabancı sermaye', yani 'özelleştirme'

¹³⁵ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 21.06.2002.

¹³⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 21.06.2002.

¹³⁷ Attila İlhan , “...Ticaret Ticaret Olmaktan Çıktı!...”, *Cumhuriyet*, 01.05.1998.

¹³⁸ Attila İlhan , “...‘Savunma sanayii’ ...”, *Cumhuriyet*, 23.03.1998.

¹³⁹ Attila İlhan , “...‘Haksızlığı’, Ya Laik De Yapıyorsa?.....”, *Cumhuriyet*, 22.08.1997.

ve 'küreselleşme'! Hâlbuki Cumhuriyet'in ekonomi politikası, 'halkçı' ve 'devrimci', 'kamu öncülüğünde bir hızlı sanayileşme politikası' idi; evet, Gazi bunun '*sosyalizm olmadığını*' (1936) belirtiyor, fakat sonra, şunları ilave ediyordu:

"... Türkiye Cumhuriyet Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri, bir an evvel yapmak istedi; ve görüldüğü gibi, kısa zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol, görüldüğü gibi, liberalizmden başka bir sistemdir."¹⁴⁰

Kısacası ekonomi dünyanın yaşanan tüm gelişmelerinden etkilenen ve dünyadaki tüm gelişmeleri de etkileyen bir kavramdır. Bu konuda hâkimiyeti elinde bulunduran ülkeler bu hâkimiyetlerini kesinlikle sürdürmekten yana politikalar izlemektedir. Oysa ülkemizin kurucu önderi Gazi, ülkemizi tam bağımsız ve milli bir ekonomik anlayış üzerine bina etmiş ve "*'hâkimiyet-i milliye'nin yanına, 'hâkimiyet-i iktisâdiye'yi koymuştur.*"¹⁴¹ Ayrıca dünyanın yeni güç merkezinin Türkiye olmasının koşullarını yaratmaya çalışmıştır. Bu amaçla ekonomiyi karşılıklı bağımlılıktan kurtararak ekonomik unsurları 'bizim' yapmak için atılımlar gerçekleştiren Gazi'nin İlhan'a göre, "*'fıkr-i sabiti', ekonomiyi, dolayısıyla ticareti ve sanayii 'ağyar'ın elinden kurtarmak, yani 'millileştirmek'ti;*"¹⁴² [Çünkü] "*Mustafa Kemal 'ulusal demokratik bir devrim'in lideriydi; ekonomide, tam bağımsızlıktan ve kendi içinde tutarlılıktan yanaydı.*"¹⁴³ İlhan'a göre, Gazi'nin "*'kimliksizleştirici'lere, 'uygarlaştırıcılar'a cevabı'*"¹⁴⁴ şu şekilde olmuştur:

"... hangi istiklâl vardır ki, yabancıların nasihatlarıyla, yabancıların planlarıyla yükselebilirsin? Tarih böyle bir olay kaydetmemiştir; tarihte, böyle bir olay yaratmaya kalkışanlar, zehirli sonuçlarla karşılaşmışlardır. İşte, Türkiye de bu yanlış zihniyetle sakat olan bazı yöneticiler yüzünden; her saat, her gün, her yüzyıl biraz daha çok gerilemiş, daha çok düşmüştür..." (6 Mart 1922)¹⁴⁵

Bu anlayışa sahip bir kurucunun ülkesinde de yerli ve milli olanı üretmek, ekonomik bağımlılığa karşı hareket edip, özelleştirme ya da küreselleştirme adıyla

¹⁴⁰ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 02.03.1998.

¹⁴¹ Attila İlhan , "...Kapitalist 'totaliterliğin' anayasası...", *Cumhuriyet*, 25.02.1998.

¹⁴² a.g.m. , *Cumhuriyet*, 07.01.1998.

¹⁴³ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 04.11.1998.

¹⁴⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 27.11.1998.

¹⁴⁵ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 27.11.1998.

uygulanan talana veya yabancılara uygulanan ekonomik ayrıcalıklara son vermek gerekmektedir. Nihayetinde İlhan, asıl çözüme uygulamalarda en başa dönerek tıpkı Gazi döneminde olduğu gibi çok daha “*inkılapçı*”, çok daha ‘*halkçı*’ bir ‘*Devletçilik*’le, yani bir ‘**Sa’y Misak-ı Millisi**’¹⁴⁶ ile, hareket etmekle ulaşılabileceğini belirtmiştir.

Anlaşılan odur ki; iktisadi tercihler ve politikalar toplumların devamlılığından belirleyici bir yön teşkil etmektedir. Türkiye’de Gazi Mustafa Kemal liderliğinde başlattığı ve nihayetinde başardığı Kurtuluş Savaşı’ndan sonra ülkenin içinde bulunduğu gerçeklere yönelmiştir. Bu gerçekler az sermaye, az nitelikli iş gücü ve modern olmayan ekonomik araç-gereçlerin varlığıdır. O halde yapılacak olan milli, modern ve bağımsız bir ekonomi oluşturmaktır. Gazi liderliğinde Sa’y Misak-ı Millisi ile yola çıkıp, İzmir İktisat Kongresi ile Milli İktisadi ilkelerini belirleyen, kalkınmayı hedefleyen Sanayi Planları ile planlı ekonomiye geçen ve nihayetinde devletçi ekonomik model anlayışını karma ekonomiye dönüştürerek uygulayan Cumhuriyet’in ekonomi faaliyetlerinin ortak hedefi uygulama ve konjonktür ne olursa olsun hep aynı olmuştur: “*Türkiye Cumhuriyetinin ‘mutlu yalnızlık ve mutlak bağımsızlık tutkusu’ndan*”¹⁴⁷ ilham alarak temellendirilmiş kendi kendine yetecek kadar bağımsız, özgür ve milli bir ekonomi yaratmak.

¹⁴⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 04.11.1998.

¹⁴⁷ Attila İlhan , “... ‘Mutlu Yalnızlık’ ve Tam Bağımsızlık’ Tutkusu!...”, *Cumhuriyet*, 01.06.2005.

III. BÖLÜM

ATTİLA İLHAN VE EĞİTİM

Eğitim kavramı toplumların çağdaşlaşma ve ilerleme ideallerine ulaşabilmekteki en önemli araç olarak görülmüştür. Bu hedeflere ulaşabilmek isteyen devletler eğitim politikaları belirleyip bu politikalara uygun hareket etmek zorunluluğunu hissetmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti de bu anlamda daha kurtuluş mücadelesine giriştiği andan itibaren kuruluş döneminin eğitimli ve bilinçli toplumunu yaratacak bir zemin oluşturmayı hedeflemiştir. Gazi Mustafa Kemal, bir yandan çağdaş, laik, karma ve modern eğitim anlayışının hukuksal alt yapısını gerçekleştirmeye çalışırken bir yandan da dili ve tarihi ile de ulusal birlik ve beraberlik kavramını Türk toplumuna benimsetmeye gayret etmiştir. Bu gerçeği dikkate alarak bu bölümde Türkiye'nin eğitim faaliyetlerinde ülkenin kurucu kadrosunun belirleyici olduğu eğitim politikaları, eğitime ulusalcı bir nitelik kazandıracak olan Maarif Misak-ı Millisi'nin gelişimi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde eğitimde gerçekleşen reformları, Cumhuriyet'in ulusalcı eğitim anlayışı ve kültür devrimi çerçevesinde çağdaşlaşarak ulusallaşmanın yollarını arama faaliyetleri İlhan'ın değerlendirmeleri çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca İlhan'ın bakış açısıyla zamanla Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na aykırı olarak yabancı dil ve yabancı okullar çerçevesinde yürütülen kültürsüzleştirme politikalarının yansımalarını ve bu gelişmelere karşı çözüm önerilerinin neler olabileceği de bu bölümün genel kapsamı içerisinde üzerinde durulacak konuları oluşturacaktır. Bu anlamıyla bölüm “Üç Misak-ı Milli” anlayışı içerisinde öncelikle tıpkı Misak-ı Milli ile sınırları belirleme ya da Sa'y (Emek) Misak-ı Milli'si ile ekonomi anlayışını şekillendirmekte olduğu gibi Maarif Misak-ı Millisi ile de eğitime yönelik kararların uygulanışına dair genel bir değerlendirme amacı taşımaktadır.

3.1. MAARİF MİSAK-I MİLLİSİ VE TEVHİD-İ TEDRİSAT

Ağır ve zor geçen Kurtuluş Savaşı yıllarının ardından sıra modern bir ulus yaratmaya gelmiştir. Bu modern ulusun evlatlarını -Cumhuriyet neslini- çağdaş, akılcı ve laik bir sistemin kuşağı olarak yetiştirmek ilk hedefler arasında yer almıştır. Bu amaca ulaşabilmek için nasıl ki Misak-ı Milli ile ulusal sınırlarımız belirlenmiş ise aynı düşünce eğitime de uygulanmış ve Maarif Misak-ı Millisi ile de ulusal eğitimin hedefleri tayin edilmiştir. Attila İlhan'a göre, Cumhuriyetin bu ilk yıllarının Misak anlayışını aslında 'Üç Misak-ı Milli' oluşturmaktadır.

[...] Hiç kimse düşünmüyor ki, Türkiye Cumhuriyeti üç Misak-ı Milli üzerine tesis edilmiştir, bunların ilki bildiğimiz Misak-ı Milli, ikincisi İzmir İktisat Kongresinde kabul edilen Sa'y (emek) Misak-ı Millisi, üçüncüsü ondan sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile hayata geçirilmiş olan Maarif Misak-ı Milli'sidir.^{148*}

Attila İlhan'a göre Üç Misak-ı Milli içerisinde Maarif Misak-ı Cumhuriyet'in gerçekleştireceği ulusal eğitimin biçimlenmesi bakımından son derece önemlidir.

[...] Cumhuriyet, üç Misak-ı Milli üzerine kurulmuştur: [...] Maarif Misak-ı Millisi, yani Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretimde birliğin gerçekleştirilmesi; ecnebi ve dini tedrisat yerine, öğretimin 'ulusallaşması', yani ilkokuldan üniversiteye, Türk dili ve Türk kültürünün egemenliği, yani anti/emperyalizm!¹⁴⁹

1920'li yıllar tüm heyecanı ile inkılâp rüzgârlarının estiği yıllardır. İlhan'a göre, bu rüzgârın en çok yön verdiği alanlardan birisi de eğitim olmuştur. Bu alanda yeni ve modern bir eğitimin oluşturulması için önce gerekçeleri ortaya koyarak yasal düzenlemeleri yapma ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun kabul gerekçeleri taşıdığı misyon itibarıyla günümüz eğitim sistemi için de geçerlidir.

Maarif Vekili İsmail Safa Bey, Misak-ı Maarif şeklinde vasıflandırılacak bir genelge yayımlayarak 'Cumhuriyet Maarifi'nin eğitimde gerçekleştirmesi gereken amaçlarını belirtmiştir. Ertesi gün Halk Fırkası Grubunda, 57 mebus, ünlü Tevhid-i

¹⁴⁸ Attila İlhan, "... 'Öğretim'deki Bozgun...", *Cumhuriyet*, 14.03.2003.

* Bölümde kalın yazılarak yapılan tüm vurgular Attila İlhan'a aittir.

¹⁴⁹ Attila İlhan, "... 'İmtiyazsız Sınıfsız Derken' ...", *Cumhuriyet*, 20.06.2003.

Tedrisât (Öğretimde Birlik) Kanunu layihasını vermiştir. İlhan, kanuna gerekçesine de değindikten sonra:

[...] **Kanunun gerekçesinde, bugün bile hepimizin, en çok da ‘siyaset esnafının’, ibretle okuması gereken şu satırlar da yer almıştır:**

"...1839 Gülhâne Hatt-ı Hümayûnundan sonra başlayan Tanzimat döneminde, sona eren Osmanlı saltanatı, öğretimin birleştirilmesine başlamak istemişse de bunda muvaffak olamamış ve aksine bu hususta bir 'ikilik' bile meydana gelmiştir. Bu 'ikilik' eğitim ve öğretim birliği bakımından birçok zararlı sonuçlar doğurdu. Bir milletin fertleri bir eğitim görebilir, iki türlü eğitim bir memlekette iki türlü insan yetiştirir, bu ise duygu ve düşünce birliğine ve dayanışma amaçlarına tamamiyle aykırıdır..."¹⁵⁰

sözleriyle yer vermiştir.

TBMM'nin 3 Mart 1340 (1924)'ta kabul ettiği Tevhid-i Tedrisât Kanunu, ülkenin öğretim ve eğitimini bütünüyle Cumhuriyet Maarifi'ne emanet etmiştir. Bu anlayışla şekillendirilen Cumhuriyet'in eğitim politikası Osmanlı Devleti'nden farklı bir eğitim politikasıyla yoğrulan nesiller yetiştirmeye hizmet etmiştir. İlhan'a göre, Cumhuriyet'in sınıfsız, kaynaşmış ve aynı ideal etrafında birleşecek kuşaklarının eğitimi Maarif Misak-ı Millisi ile bir olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile gerçek olmuştur. Söz konusu Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile teklif ve kabul edilen maddeler şunlardan oluşmaktadır:

Öğretim Birliği Hakkında Kanun Teklifi

Madde 1 - Türkiye'deki bütün bilim ve öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına bağlıdır.

Madde 2 – Şer'iyeye ve Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır.

Madde 3 – Şer'iyeye ve Evkaf Bakanlığı bütçesine okullar ve medreseler için konulan ödenekler Millî Eğitim bütçesine aktarılacaktır.

Madde 4 - Millî Eğitim Bakanlığı, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve [ayrıca]

¹⁵⁰ Attila İlhan, "...O Mel'un 'İkilik' !..." , *Cumhuriyet*, 28.10.1996.

imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açacaktır.

Madde 5 - Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren, genel eğitim ve öğretim hizmetleri vermeye olup, şimdiye kadar Millî Savunma Bakanlığına bağlı olan askerî rüşdiyeler ve îdadîlerle, Sağlık Bakanlığına bağlı olan Yetim Evleri, bütçeleri ve öğretim kadroları ile birlikte Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Anılan rüşdiye ve îdadîlerde bulunan öğretim kadrolarının nereye bağlı olacakları, gelecekte ait olacakları Bakanlıklar arasında belirlenip düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler bu statülerini koruyacaklardır.

Madde 6 - İşbu kanun yayımı tarihinden geçerlidir.

Madde 7 - İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”¹⁵¹

Kanun aslında özü itibarıyla laik ve demokratik cumhuriyetin kültür politikasını belirlemiştir. Çünkü Tevhid-i Tedrisat (Öğretimde Birlik) Kanunu ile Tanzimat sonrası yaşanan kültür ikiliğine bir son vermek, ortaya çıkan ümmet aydını anlayışını durdurmak, yabancı dille eğitim yapan misyoner okullarının faaliyetlerini sınırlamak hedeflenmiştir. Nitekim İlhan’a göre, Kanun tüm bu olumsuz gelişmeleri ortadan kaldıracak ve ihtiyaçları karşılayabilecek özelliktedir. İlhan, kanun için,

[...] **Tevhid-i Tedrisat Kanunu** bu zararlı *'ikiliği'* tasfiye edecekti; ulusal, demokratik ve laik cumhuriyetin, bu vasıfları taşıyan çağdaş aydınlarını yetiştirmek için tasarlanmıştı: medrese, tekke ve zaviyeler kapatılıyor; bunların yerine *'münhasıran'* din adamı yetiştirecek imam hatip *'meslek'* okullarının kurulmasını öngörüyordu; onun dışında, cumhuriyetin *'kültür kaleleri'* liseler, çağdaş Türk toplumunun aydın fidelekleri olarak eğitim tarihimizdeki şerefli yerini alıyordu.¹⁵²

demiştir.

Gazi eğitim ve öğretimdeki kafa karışıklığını Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ortadan kaldırmış; hatta eğitimin bu kanun öncesinde yaşadığı olumsuzlukları adeta tasfiye etmiştir. Attila İlhan’a göre sıra Cumhuriyet Maarifi’nin Osmanlı’dan farklı niteliklerle donatmayı hedeflediği ‘vatandaş’a gelmiştir.

¹⁵¹ Reşat Genç, *Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar*, Ankara, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s.23-25.

¹⁵² Attila İlhan, “Üç Misak-ı Milli...”, *Cumhuriyet*, 25.10.1996.

[...] **Cumhuriyet Maarifi**, 'yurttaş' yetiştirmek maksadıyla örgütlenmişti; 'yurttaş', yurt ve millet yâni tarih bilincine sahip birey demektir ki, 'bireyselliğini', kendinden başkasını umursamayan, bencil (egoist) bir 'çıkarcılık' olarak değil; tam tersine, ulusal ve toplumsal bir çerçevede içinde oluşturur.¹⁵³

İlhan'a göre, Cumhuriyet'in eğitim politikaları bu anlamda tam donanımlı bir yurttaş yaratacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca tabandan tavana değişimin alt yapısını oluşturmak niyetindeki Cumhuriyet, Köy Enstitüleri ve Halk Evleri aracılığıyla toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeye çalışmıştır. İlhan, bu bakış açısını şu ifadeler ile açıklamıştır:

Anti/emperyalist, yani 'tam bağımsız' , yani 'ulusal' Kemalizm, amaçladığı 'halk hükümetini' (iktidarını) oluşturabilmek için, iki önemli ve özgün kurumlaşmaya gitmişti: 'Halkevleri' ve 'Köy Enstitüleri'!. Besbelli, 'ulusal kalkınma', tabandan yukarıya doğru tasarlanıyor; tabanın inkılâbın amaçlarına uygun geliştirilebilmesi için de, bir kültür devrimi' uygulamasına gidiliyordu.¹⁵⁴

3.2. CUMHURİYET EĞİTİMİNİN ULUSALCI NİTELİĞİ

Ulusal Demokratik Devrim'in lideri Gazi Mustafa Kemal, mevcut imkân ve şartlar dâhilinde Türk milletini yeni bir anlayış ve heyecan ile çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu hedefe yürürken ortaya koyduğu uygulamalar ve ilkeler göstermektedir ki Gazi'nin üzerinde önemle durduğu konular arasında eğitim yer almaktadır. Peki, Gazi'nin eğitim anlayışının özgün tarafı, uygulama safhaları ne olacaktır? Bu soruya cevap veren İlhan'a göre, Gazi eğitime en büyük damgayı ulusallık politikasıyla vurmayı hedeflemiş, eğitimin ve öğretimin 'ulusallığında' son derece ısrarlı olmuştur. Cumhuriyet'in bu ulusallaşma sürecinde toplumsal ve ekonomik koşullar ne olursa olsun Gazi'nin ilkeli davranışlarından ödün vermediği görülmüştür. Çünkü Gazi'ye göre, Batı gittiği her yere 'medeniyet götürme' adıyla aslında sadece kendi kültürünü taşımaya çalışmıştır. Oysa zaten her ulus kendi kültürel değerlerinin

¹⁵³ Attila İlhan, "...Öğretim 'İdeolojik' Değil mi?...", *Cumhuriyet*, 02.02.2000.

¹⁵⁴ Attila İlhan, "...Korktuğu başımıza gelmiştir...", *Cumhuriyet*, 22.04.1998.

yarattığı bir mecrada şekillenmektedir. İlhan, tespitlerine dair Gazi'nin aşağıda değinilen sözlerine de yer vererek:

[...] Bilindiği gibi Gâzi, şehit çocuklarına öğretim sağlamak niyetiyle, Amerikalıların, Anadolu toprağında sağlık ve öğretim kurumları kurmak isteğine, 3 Ocak 1337/1921'de red cevabı verirken, şu gerekçelere dayanmıştı:

"... 1/ Yabancıların şu gayeler peşinde koştukları tespit edilmiştir: Memleketin dâhilindeki mesailerinden insafsız kâr temin etmek. Bizim için en az zararlı olan yine bunlardır."

"... 2/ Bir bölgede elde ettikleri iktisadi imtiyazlara dayanarak, ilerde kendilerine oraya sahip olma hakkını çıkarmak! [...] Bu gibilerin, memleketimiz dâhilinde çalışmalarına, katiyyen müsaade edilmemesi kararlaştırılmıştır. Bu suretle hareket etmekle, yalnız kendimize değil, bütün insanlığa fevkalade büyük bir hizmet yaptığımıza kaniyiz; zira hiç şüphe yoktur ki, Harb-ı Umûmi'nin başlıca müsebbibleri, bu gibi gayeler peşinde koşan sermayedar grupları ve onlara alet olan politikacılarıdır..."

"... 3/ İktisadi, ilmi ve insani maksatlar altında, memleketimize gelip, -gelecekte istilalar hazırlamak için- muhtelif unsurları, gerek hükümete, gerekse birbirine karşı tahrik etmek! Bu gibiler hem Harb-ı Umûmi'nin, hem de memleketimiz dâhilindeki feci boğazlaşmaların başlıca müsebbiblerindendir..."

"... 4/ Ruhlarına yerleşmiş bulunan Hıristiyanlık hiss-i sâikasıyla, Hıristiyan azınlıklarla ilgilenmek; ve onlara, ister kasıtlı, ister kasıtsız; arasında yaşadıkları Müslümanlardan ayrılmak arzusunu aşılacak! [gerekir.]”¹⁵⁵

demıştır.

Yenilenen toplum, yeni amaçlar ve yeni bir kültür politikası üzerine şekillenmiştir. Yazar, bu yeni kültür politikalarının günümüzün değişen ve gelişen koşullarına uygun, modern anlayışın ürünü bir ulusal birlik amacı taşıdığını ifade etmiştir. Zira İlhan'a göre, ulusallığı da, birliği de gerçekleştirebilmek için başat rol eğitime düşmüştür. İlhan:

¹⁵⁵ Attila İlhan, "...Yorumsuz!...", *Cumhuriyet*, 13.10.2004.

[...] **Kemalist** cumhuriyet, kat kat 'ulusallık' üzerinde yükselmişti: 'Ulusal Savunma', 'Ulusal İktisat', 'Ulusal Kültür', 'Ulusal Eğitim ve Öğretim', Burdan bakıldı mı, **Tevhid-i Tedrisât (Öğretim Birliği) Kanunu**'nun, ne mertebe bir 'kültür Misâk-ı Millî'si olduğunu' kavramak, ne kadar kolaylaşıyor”¹⁵⁶

demmiştir.

Attila İlhan, Türk toplumunun daha ileriye gitmesine, bilimsel ortak bir akılla hareket etmesine yönelik en büyük kazanımın, ulusallığı doğru yere oturarak gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. Yine aynı düşünce çerçevesinde ulusalsallığı herhangi bir kavram olmanın ötesinde değerlendiren İlhan'a göre, çabuk ve geniş adımlarla ilerleyebilmenin yolu, ulusallığı Cumhuriyet'in dil ve tarih politikalarının da yol göstericisi yapmaktan geçmektedir. Bunu gerçekleştirmenin yolu da O'na göre kendisinin uzun zaman üzerinde durduğu ulusal kültür sentezidir. Nitekim, yazar, “*Anadolu İhtilali ve İnkılâbı'nın kültür düzeyindeki en büyük sonucu, [olarak] Selçuklu/Osmanlı kültür sentezinden ulusal bir millet sentezi çıkarabilme [yi]*”¹⁵⁷ görmüştür. Bu anlamda “*Gazi'nin işe Dil Kurumu'nu, Tarih Kurumu'nu kurmakla, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni örgütlemekle başlaması da, istikamet bu olduğunu gösterir.*”¹⁵⁸ diyerek ilime, fenne ve akla dayanan bu politikalar sayesinde modern ve milli Türk ulusu yaratılabileceğine dair kanaatlerini belirtmiştir. İlhan, bu konuya dair şu düşüncelere yer vermiştir:

[...] **Gazi Mustafa Kemal**, neden her şeyden önce Türk Tarih Kurumu'nu, Türk Dil Kurumu'nu tesis etmiştir sanıyorsunuz? [...] İslamiyet'in ulusalcı olmayı bilmediği için, **Hıristiyan Beyaz ve Batılı Emperyalizm'in** 'esaretine düştüğünü' söyleyen odur. Onun fikrinde, savunduğu ve uyguladığı ırk değil **Yurt Milliyetçiliği**, Batı Türkleri'nin hem yatay hem dikey kültür birikimi sayesinde; 'Ulusal bir kültür Bileşimi', dolayısıyla 'Çağdaş ve Ulusal bir Türk Uygarlığı' oluşturacaktı. Seçtiği metot ilimdi, 'ilim ve fen', dolayısıyla 'bileşim'(synthese) eskiden olduğu gibi 'nakli'

¹⁵⁶ Attila İlhan, “...Öğretim'in Çivisi Çıktı!...”, *Cumhuriyet*, 15.05.1998.

¹⁵⁷ Attila İlhan, “...‘Türklük Denilen Bir Deniz’...”, *Cumhuriyet*, 02.06.1997.

¹⁵⁸ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 02.06.1997.

değil, ‘akli’ yani ulusal koşullar içinde, ulusal verilere dayanılarak, bilimsel olarak ulusallaştırılacaktı.¹⁵⁹

Bir düşünce ve eylem insanı olan Gazi’nin ulusalcı eğitim politikalarının sonucunda Cumhuriyet neslinin varacağı nokta önemlidir. Bu anlamda İlhan, “*Çocuklarda Cumhuriyetin aradığı yurt ve millet bilincini, ancak dil/edebiyat ve tarih bilgisi ve bilinci yaratı [r]; bunlar da 'kul' değil 'birey', tebaa' değil 'yurttaş' olan, Cumhuriyet aydını!*”¹⁶⁰ diyerek varılacak son noktanın Cumhuriyet kuşakları üzerindeki kazanımlarını da izah etmiştir.

3.3. ULUSAL DİL

İnsanın konuşma, düşünme ve bunları aktarmakta kullandığı araç dildir. Dil toplumsal kalkınmada ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanmasında tartışılmaz bir öneme sahip olmuştur. Şüphesiz milletlerin ortaya çıkışında, bağımsız olarak varlığını sürdürmesinde veya kalkınmasında dilin önemi oldukça yüksektir. Bu nedenle yeni Türk devleti, Türk dilinin geliştirilmesine, ulusallığına oldukça önem vermiştir.

Atatürk de dilin insanları bir arada tutan, onları kaynaştıran özelliğini bildiği için dil konusuna devlet işleri içerisinde ayrı bir önem vermiştir. Çünkü Kurtuluş Savaşı ile askeri ve siyasi bağımsızlığımızın sağlanmasının ardından kültürel alanda yapılacak reformların niteliği önem kazanmıştır. Kültürün ana aktarım aracı -taşıyıcı unsuru- dil olduğu için Atatürk dil konusuna dair çalışmalarda da tıpkı diğer reformlarda olduğu gibi bizzat rol oynamıştır. Öyle ki kendisinin türetip Türk diline kattığı oldukça fazla kelime olmuştur. Dil çalışmalarını yönlendiren Gazi, ulusal kültürün ilerlemesinde ve yayılmasında önem verdiği dilin kültür birliğinin sağlanması içinde zorunlu olduğunu düşünmüştür. Atatürk’ün dil konusundaki faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin yansımalarını araştıran İlhan, ümmetten millete geçiş aşaması ile Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları nezdinde dil çalışmaları ve ağırlıklı olarak yabancı dil öğretimi üzerinde durmuştur.

¹⁵⁹ Attila İlhan, “... İlk – ve en vahim - yanlış ...”, *Cumhuriyet*, 07.02.2003.

¹⁶⁰ Attila İlhan, “... ‘Yurttaş ‘ Yerine, ‘Tüketici ‘ Yetiştirmek!...”, *Cumhuriyet*, 06.11.1996.

Zaman zaman İnönü dönemi dil politikalarını eleştirerek yabancı dil konusundaki fikirlerini ortaya koyan İlhan, Atatürk'ün ulusal bir dil yaratma ideali çerçevesindeki anlayışına daha çok itibar ederek O'nun sözlerine de yer vererek:

[...] *Atatürk Cumhuriyeti*, laik, halkçı ve milliyetçiydi. Laikliği, hayli aşırıdır. Halkçılığı, demokratikleşme arzularını içeriyordu. Milletçiliği, eğer yanılmıyorsam, *Yusuf Akçura* milliyetçiliğine benzerdi. Emperyalizmle savaşıyor, antiemperyalist; 'mazlum milletler'den destek gördüğü için, onlardan yana idi. Kültür devrimini çağdaşlaşarak uluslaşmak diye anladığını sanıyorum. Bu da, ümmet kültüründen, ulusal bir kültürün damıtılması demektir; yeni kültür, laik, halkçı ve milliyetçi olacaktır; bunun için de Türk tarihinin iyi bilinmesi, Türk dilinin uluslaştırılması gerekiyordu.

Mustafa Kemal, 1921 Temmuzunda, kültür devriminin ne türlü bir bileşim olacağını, şu sözleriyle açıklamıştı: "... *milli bir terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garbtan gelen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihimize mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişafı, ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Laalettayin bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin tahrip edici neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir, o zaman milletin seciyesidir.*"¹⁶¹

sözleriyle değerlendirmeye tabi tutmuştur.

O halde Gazi'nin sözleri bizi yabancı kültürün yıkıcı etkilerinden uzaklaştırırken ulusal olanı arama çabamızın ürünleri olan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi kurumların oluşturulma gerekçesine götürmektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için 26 Eylül 1932'de toplanan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin ilk faaliyeti I. Dil Kurultayı'nı gerçekleştirmek olmuştur. Kurultay'da alınan ve Türk Dil Kurumu'nun da 'Çalışma Programı' olarak belirlenen kararlar:

“[...] 1/ **Türk Dilinin başka dil aileleriyle karşılaştırılması; 2/ Türk dilinin, tarihî ve karşılaştırılmalı gramerlerinin yazılması; 3/ Anadolu ve Rumeli ağızlarından kelimelerin derlenmesi, Osmanlıca kelimelerin**

¹⁶¹ Attila İlhan, "... 'Çağdaşlaşarak Uluslaşmak' mı? 'Uluslaşırken Batılılaşmak' mı?...", *Cumhuriyet*, 11.08.2000.

Türkçe karşılıklarının bulunması; 4/ Türkçe bir lügat hazırlanması; 5/ Kurumun organı olarak bir derginin yayımlanması; 6/ Türk dili üzerine yazılmış, yerli ve yabancı eserlerin toplanması ve gerekenlerin çevrilmesi; 7/ (Bilimsel) Terimlerin Türkçeleştirilmesi [dir.]”¹⁶²

Dile yönelik bu sistemli çalışma programının içeriği incelendiğinde görülmektedir ki aslında dilde sadeleştirme veya bazı kelimelerin dilden çıkarılmasına yönelik herhangi bir adım atılmamıştır. Dile ilişkin faaliyetlerde başarının yollarından birisi olarak “*kendi dilinin 'evveliyatına' burun kıvrıp; yabancı dilleri, 'öncelikle' ve 'ayrıcılıkla' öğrenmek hevesinde*” ol [mamayı]”¹⁶³ gören İlhan için “*Klâsik şemaya göre gelişmiş bir ülkede, tamamiyle üst/yapısal bir sorun olan dil sorunu, kesinlikle bir ilericilik/gericilik konusu değildir; olsa olsa, bir uzmanlık sorunudur.*”¹⁶⁴ O, bu tespiti yaparken zamanın ve sürecin getirdiği ve hatta gerektirdiği olağan olan sadeleştirme anlayışını yok saymadığı gibi sadeleştirmenin özleştirmeci anlayıştan farkını da ortaya koymuştur. Ayrıca İlhan’a göre, Gazi’nin 1930’larda başlattığı son derece bilinçli dil hareketi ile ‘İnönü Cumhuriyeti’nin bir saplantısı olarak gördüğü özleştirmeciliği birbirinden tamamen farklı niyetlerle gerçekleştirilen faaliyetler olarak değerlendiren İlhan’a göre:

[...] **Gâzi'nin 'ulusallaşma' sürecinde gerçekleşeceğini umduğu ve beklediği ulusal kültürün, mayasını oluşturacaktı: O muhteşem Selçuklu/Osmanlı kültür sentezi, neresinden bakılsa, bir 'ümme't' kültür sentezi: 'Millet' katına yükselmiş, 'Cumhuriyet' Türkiye'si, bununla yetinebilir mi, elbette aşması lâzım; bu da o sentezden, rasyonalist (lâik) yöntemlerle, 'ulusal' kültürünü 'yaratmakla' olacak! Önce Tarih sonra Dil 'kurumu' niye kuruluyor sanırsınız?**

[...] **İnönü Cumhuriyetindeki 'özleştirmecilik' (saplantısı): 'Milli Eğitimi', dolayısıyla kültürü -evrensel zemine taşımak iddiasıyla- hiç de 'milli' olmayan Yunan/Lâtin kültür sentezine kaydırmaya, 'vasıtalık' ediyor; artık 'ulusallık'da, [...] 'yaratıcılık' da! [söz konusu değildir.]”¹⁶⁵**

Aslında İlhan’ın tepkisi İnönü Dönemi’nde Yunan/Latin Kültürüne dair hayranlıktan ziyade Batı’nın yayılmacı siyasetinin aracı olarak “*Hiristiyan Dogmatikliğinin, bu iki 'kutsal' dili üzerine oturtulmuş olan; hem o dilleri, hem de o*

¹⁶² Attila İlhan , “... ‘Dili, bir çıkmaza saptamışızdır!.. ...”, *Cumhuriyet*, 15.01.1999.

¹⁶³ Attila İlhan , “... ‘Dil devrimi’ başka, ‘özleştirmecilik’ başka! ...”, *Cumhuriyet*, 11.01.1999.

¹⁶⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 11.01.1999.

¹⁶⁵ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 11.01.1999.

dini; Vatikan'ın, 'Beyaz, Batılı ve Hıristiyan' Emperyalizm'in, egemenlik aracı olarak kullanmasına"¹⁶⁶ yönelik bir tepkidir. Zira bu anlayışın yarattığı zemin zamanla bu dillerde yazılmış eserleri "neredeyse 'ulusallaştırmaya!'"¹⁶⁷ neden olmuştur. Ancak yazara göre, bu durum tehlikelidir ve bu anlayış bununla sınırlı kalmayacaktır. Çünkü; "Hıristiyan mantalitesi içinde kalarak, Latince/Yunanca 'nakli' -yâni dogmatik- bilgiyi 'çağdaş' zannedip, kendisi için 'ulusal' ve 'tarihsel' olanın, -yâni asıl ilericinin- yerine koymak!"¹⁶⁸ temelde problem olan anlayıştır.

Batının dil anlayışında, dillerini aynı zamanda kendi inançlarının -Hıristiyanlık- yayılma aracı olarak görme eğilimi var olmuştur. İlhan, bu anlayışı kırabilmenin ulusallaşma ve onun doğal zorunluluğu olarak gelişen ulusal dille gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Şöyle ki dil, canlı varlığı itibariyle temsil ettiği kültürün yansıtılmasını, zenginleştirilmesini ve yenilenmesini sağlamaktadır. Kendi içinde sürekli yenilenerek varlığını sürdüren dil, kuruluş felsefesinde millilik, ulusallık yatan bir ülkenin bu felsefesini doğru aktarmalıdır. Yazara göre, yapılması gereken "ümme dilinden ulusal bir dil damıtılacak; önceki toplumsal düzende 'bendegân' ve 'zadegân'ın kullandığı sanat ve bilim dili demokratikleştirilerek, her yerde ve herkesin anlayabileceği bir düzeye kavuşturulacaktır."¹⁶⁹ Bu sayede ise Gazi'nin gerçekleştirmek istediği "ulusal demokratik devrim"¹⁷⁰ dili, kültür devriminin kapsamı içine katarak uygulanma imkânı bulacaktır.

Gazi, milli bir kültür yaratma idealini gerçekleştirebilmeyi hem dilin hem de tarihin bu amaca yönelik yapılanmasına bağlamıştır. İlhan, tarihsel süreci değerlendirdiğinde "dil devriminin (ki, kültür devrimimizin bir parçasıdır) başlangıcı Cumhuriyet yıllarına düşmez, milliyetçilik (Türkçülük) fikirlerinin yeşermeye başladığı ilk yıllara düşer, demek ki Balkan Savaşı öncesine, Meşrutiyet'in ilk yıllarına kadar uzanır."¹⁷¹ demiştir. O halde bu tarihsel arka planı da dikkate almak ve işe sıfırdan başlamak yerine yeni dönemin koşullarına uygun arayışlar içinde olmak gerekir.

Tabî ki bu arada tarihsel olarak doğru bir sürece oturtulabilmiş Dil Devrimi gerçekleşirken, Türkçeyi sadeleştirmeyi Arapça ve Farsça'nın etkisinden soyutlamak olarak görmek ne derece doğru bir anlayış olmuştur bu da değerlendirmeye muhtaç bir

¹⁶⁶ Attila İlhan, "...On Üç Yıldır Hıristiyanım, Ama...", *Cumhuriyet*, 22.09.2004.

¹⁶⁷ a.g.m., *Cumhuriyet*, 22.09.2004.

¹⁶⁸ a.g.m., *Cumhuriyet*, 22.09.2004.

¹⁶⁹ Attila İlhan, "...Zurna'nın Zırt Deddiği Yer!...", *Cumhuriyet*, 16.08.2000.

¹⁷⁰ a.g.m., *Cumhuriyet*, 16.08.2000.

¹⁷¹ Attila İlhan, "...Onlar Ne Yapmış Biz Ne Yapmışız? ...", *Cumhuriyet*, 09.08.2000.

konudur İlhan için. O, ulusal dil arama çabalarını yerinde görmekle beraber, bu çabaları sanki Arapça ve Farsça'nın Türkçe üzerindeki saldırıları üzerine, bağımsız bir dil yaratma amacımız ortaya çıkmış gibi düşünmenin yanlışlığı üzerinde durmuş “*ümme döneminden millet dönemine geçerken, Türklerin de ulusal dillerini araması doğaldır, hatta zorunludur.*”¹⁷² demiştir. Ancak İlhan'a göre, bu zorunluluğa karşın dilimizde sadeliği dili Arapça ve Farsça'dan kurtarmak olarak görmek hatalı bir davranış olacaktır.

[...] *Neden mi? Bunu bilmeyecek ne var: ümme toplumunda, din dili geçerlidir de ondan! Bütün toplumlar, ümme aşamasında iken, bağlı bulunduğu dinin 'resmi' dilini benimsemiştir. Birçok insan topluluğunda bu, öz dilini unutmak derecesine varır. Çok şükür Türkçede böyle olmamıştır, olmamıştır ama, elbette din dillerinden sürüyle kelime, kullanılan Türkçeye geçmiş; bunların büyük bir kısmı yerleşmiş, Türkleşmiştir.*¹⁷³

Arapça ve Farsça ile Türkçe arasında ümme dilinin devamlılığı dışında çok fazla bir bağ görmeyen İlhan, için üzerinde durulması gereken nokta ‘Atatürk Cumhuriyeti’ olarak tanımladığı dönem ile ‘İnönü Cumhuriyeti’ olarak tanımladığı dönem arasındaki dile yönelik uygulama ve anlayış farklılıklarıdır. Zira yazara göre, Atatürk dönemi uygulamaları konu ne olursa olsun, bir iç tutarlılığa sahipken İnönü dönemi için aynı tespitte bulunmak zor olacaktır. Nitekim bu durum dil faaliyetleri için de geçerlidir. “*İnönü Cumhuriyetinde beliren kültürel tabanı değiştirme eğilimiyle, dilin değiştirilmesi (özleştirilmesi) arasındaki bağlantıda!*”¹⁷⁴ bir sorun olduğunu düşünen İlhan, zaten görünüşü itibarıyla ‘İnönü Cumhuriyeti’nin sadece Atatürk Cumhuriyeti’nin özelliklerini taşır bir izlenim yaratmakla birlikte işin aslının öyle olmadığını düşünmüştür. İsmet İnönü dönemi için İlhan:

[...] *Kültür devrimini çağdaşlaşarak ulusallaşmak diye değil, **uluslaşırken Batılaşmak** diye anlamıştır, İnönü döneminde, Rönesans'ta olduğu gibi, büyük bir çeviri faaliyetine başlanır: Yunan/Latin klasikleri Türkçeye mal edilir; o kadarla yerinilmez, liselerde okutulur, köy enstitüleri ve halkevleri aracılığıyla, halka ulaştırılmak istenir. Mitologya, başköşeye konulmuş; kültür devriminin, 'Yunanca Latince öğrenmek, Avrupalıların eğitiminden geçmek' olduğu, açıkça savunulmuştur. [...]*

¹⁷² Attila İlhan, “... İlk Düzeltilecek Şey! ...”, *Cumhuriyet*, 06.05.2005.

¹⁷³ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 06.05.2005.

¹⁷⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 16.08.2000.

*Atatürk Cumhuriyeti için, kültür devrimimiz 'seciye-i milliyemizle ve tarihimizle mütenasip, bir kültür' yaratılmasını öngörüyordu. Buysa, ümmet tarihini ve kültürünü reddetmez; o tarihin ve kültürün içinden, ulusal bir kültür damıtılmasını gerektirir. Oysa İnönü Cumhuriyeti'nin istediği, 'bu ülkeyi, Batı ülkelerine benzetmektir'; bunun için de, ümmet tarihini ve kültürünü reddedecek, Yunan/Latin kültürüne yaslandırılacak 'devşirme' bir kültür taklitçiliğine yönelecektir.*¹⁷⁵

sözlerine yer vermiştir.

İlhan'ın, bu değerlendirmeleri Milli Şef dönemini Batı ile uyuşmaya çalışma dönemi “*İnönü Cumhuriyetinin üst-yapısal kültür taklitçiliği*”¹⁷⁶ ve hatta *Türk Milleti'nin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek istiyorsanız, Yunan/Latin şaheserlerine benzeyeceksiniz.*¹⁷⁷ anlayışının kendine yer bulduğu bir dönem olarak algıladığını göstermektedir. İlhan'a göre, ayrıca İnönü dönemi, “*tasfiyecilik, uydurma kelimelerle yeni bir Türkçe yapmak çabası, aslında dinsel yerine, ulusal ve özgün bir bileşim yaratılması gayretlerinin terk edildiği*”¹⁷⁸ bir dönemdir ve gençlere dilde ilericilik adıyla öğretilmeye çalışılan “*özleştirmecilik 'tasfiyecilik' Mustafa Kemal döneminin dildeki ulusallaşma hareketi değil, İnönü döneminde TDK tarafından benimsenip 'resmileştirilmiş' olan Ataç uydurmacılığıdır. Amacı, Yunan/Latin kültürünü benimsemek olan, uydurmacılık [dır.]*”¹⁷⁹ İlhan, İsmet İnönü'nün sanat danışmanlığını yapan Ataç'ın, Dil Devrimini yanlış anlayıp değerlendirdiğini düşünmüş ve onun “*Türkiye'nin Lâtin harflerine intikalini, Lâtin/Yunan kültürüne bir intikal gibi al [dığını]*”¹⁸⁰ bu bakış açısı nedeniyle de “*içinden çıktığımız Doğu/İslâm Medeniyeti ile bir ilişkimizin kalmaması için, 'özleştirmeciliği' zaruri gör [düğünü]*”¹⁸¹ düşünmüştür. Bu görüşlerini belirtirken “*'tek parti, tek şef, tek millet' döneminin resmi organı Ulus gazetesinde*”¹⁸² fikirlerini açıkça yazan Ataç'ın aşağıda yer verilen ifadelerini dayanak göstermiştir.

"a/ Bizim devrim dediğimiz hareketin amacı, bu ülkeyi, Batı ülkelerine benzetmektir: Devrimcisi ile, gelenekçisi ile.

¹⁷⁵ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 11.08.2000.

¹⁷⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 11.08.2000.

¹⁷⁷ Attila İlhan , “... Ötme Vapur, Gelemem!!!...”, *Cumhuriyet*, 13.04.2005.

¹⁷⁸ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 16.08.2000.

¹⁷⁹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 16.08.2000.

¹⁸⁰ Attila İlhan , “...Önemli iki görgü tanığı ...”, *Cumhuriyet*, 18.01.1999.

¹⁸¹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 18.01.1999.

¹⁸² a.g.m. , *Cumhuriyet*, 16.08.2000.

b/ Biz görüyoruz eksikimizi, Yunanca öğrenmedik, Latince öğrenmedik, Avrupalılar gibi olamıyoruz, buna üzülüyoruz.

c/ Gençleri, kendilerine hür edebiyatı öğreterek kurtarabiliriz. Eski Yunaneli'nin, eski Roma'nın edebiyatını, Platon'u, Aristophanes'i, Euripides'i, Horatius'u, Virgilius'u okusunlar. Yalnız birini değil, hepsini okusunlar. Onların etkisi ile yetişen Avrupa edebiyatlarının eserlerini okusunlar...»¹⁸³

Ataç'ın bu yaklaşımı Gazi'nin kültür devrimi anlayışından, ulusal bir kültür ve dil yaratabilme amacından bir hayli uzak yaklaşımlar olmuştur. Ancak Gazi'nin Dil Devrimi'ni anlayabilmek için o süreci doğru değerlendirmek gerekmektedir. Gazi, Dil Devrimi esnasında Falih Rıfki Atay'ın da tanıklığına başvuran İlhan'ın değindiği gibi üç aşama geçirmiştir. Bunlar aşağıda söz edilecek dergi, kılavuz ve güneş-dil teorisi aşamalarıdır. Gazi'nin bu değişen dil anlayışı çetin ve zorlu bir sürecin yarattığı tecrübe olarak tanımlamak doğru olacaktır. Attila İlhan'a göre:

[...] *Mustafa Kemal, ümmet dilinden millet dilini damıtmak gerektiğini görüyor, en aşırı hal şekliyle işe başlayıp, kademe kademe 'hadd-i makûla' geliyor. Tasfiyecilik, Türk Dil Cemiyeti'nin 'Dergi' aşamasıdır. Atatürk 'bizzat' yaşamıştır bu deneyi, yaşadığı içindir ki, önce 'Kılavuz' aşamasıyla bir adım geri atmış, sonra Güneş-Dil Teorisiyle dildeki uluslaşma sürecini, akla yakın bir mecraya oturt [mayı] tercih etmiştir. [...]*¹⁸⁴

Gelinen son nokta değerlendirildiğinde görülmektedir ki Gazi, Türk dilinde yaratılmaya çalışılan 'Tasfiyecilik-Özleştirmecilik' şeklinde tanımlanabilecek uygulamaların dil anlayışımızın şekillenmesinde yetersiz kaldığını, dilin ifade olanaklarını daralttığını görmektedir. Bunun üzerine de Türkçe'yi ilmi metotlarla araştırmak ve Türkçe'nin yüksek bir medeniyet dili haline gelmesini sağlamak amacıyla yeni tavırlar geliştirmiştir. İlhan, "Gazi'nin büyük 'Kültür Devrimi'nin bir parçası sayabileceğimiz, 'Dil Devrimi'nde 'özleştirmeciliğe' bir ara verdiği önemi, zamanla vermediğini gösteren"¹⁸⁵ örnekleri özellikle Falih Rıfki Atay'ı referans göstererek ispata çalışmıştır. Falih Rıfki Atay konuya ilişkin olarak:

¹⁸³ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 11.08.2000.

¹⁸⁴ Attila İlhan , "...Gâzi, 'Dil Devrimi'ni, Nerede Bırakmıştı?!..." , *Cumhuriyet*, 09.05.2005.

¹⁸⁵ Attila İlhan , "...Konusulan Türkçe' hangisi?..." , *Cumhuriyet*, 13.01.1999.

“ [...] Atatürk'ün 934, 935, 936, 937, 938 nutukları şimdi önümdedir. Büyük inkılâpçıyı dahi bu eserler üzerinde yürür görüyoruz. Atatürk bu nutuklarda yerleşen, tutan, 'şiveli ve ahenkli' birçok kelimeyi kullanmakta devam etmiştir. Fakat mesela 'millet' yerine 'ulus'u, 934'te kullanmış, 35,36, 37 senelerinde 'millet' kelimesini tercih etmiştir. Nutuklarında 'ulusal', bir sene daha yaşamıştır. Fakat 36, 37'de onun yerinde 'milli'yi buluyoruz. Keza 'tinel'i 'manevi' ile, 'oy'u 'rey' ile, 'önerge'yi 'teklif ile 'taptamak'ı 'takbik etmek' ile, 'kural'ı 'kaide' ile, 'arsulusal'ı 'beynelmilel' ve 'enternasyonal' ile, 'kınav'ı, 'faaliyet' ile değiştirmiştir.”¹⁸⁶

demidir.

Gazi, dil alanındaki çalışmalarda zamanla özleştirmecilik çabasının, işe yaramazlığını görmüş Türkçeyi yeniden halkın konuştuğu dile dönüştürmek maksadıyla 30'lu yılların sonlarında, gerek basın yayın dili, gerekse edebi dili, konuşulan Türkçe'nin tabii gelişmesine bırakmıştı; bu tavır değişikliği dilin artık toplumun gelişmesine paralel olarak şekillenmesi sonucunu doğurmuştur. İlhan, Gazi'nin bu konuda değişen tavrını Falih Rıfkı Atay'ın "...bir akşam Atatürk, sofraya bittikten sonra, benim yanı başındaki iskemleye oturmamı emretti: '...Dili bir çıkmaza saptamışsınız' dedi; sonra, '... Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır! Ama ben de bu işi başkalarına bırakmam. Çıkmazdan biz kurtaracağız...' dedi..."¹⁸⁷ şeklindeki anılarına yer vererek örneklemiştir.

İlhan, dil devrimi konusunda yapılan faaliyetlere bu düşünceleri dışında ilginç ve farklı bir gerekçe de bulabilmiştir. Bu aslında dil konusuna dair düşünüldüğünde direkt olarak akla gelmeyecek bir bakıştır. İlhan, ulusal burjuvanın gerçekleştirdiği bir devrim ile dile yönelik zorunlu uygulamalar arasında bir bağ kurmuştur. Şöyle ki; “*Ulusal pazarda ulusal ticaretin gelişmesi için ulusal dilin egemenliği şart!*”¹⁸⁸ şeklinde özetlediği anlayışına gerekçe olarak Avrupa ülkelerinin sömürgelerinde etkisini arttırmak için dilden faydalanmalarını hatta denizaşırı sömürge faaliyetlerinde başarıyı öncelikle misyoner okullarının başarısına bağlamalarını göstermiştir. O halde İlhan'a göre, yarı sömürge durumuna düşen Osmanlı Devleti'nde de benzer bir akıbete uğranılabildi. Cumhuriyet'i kuran kadro bu tehlikeyi gördüğünden Türk Dil Kurumu'nu oluştururken veya vatandaşı Türkçe konuşmaya davet eden kampanyalar

¹⁸⁶ Attila İlhan, "...Falih Rıfkı Bey'in 'Tanıklığı'...", *Cumhuriyet*, 14.08.2000.

¹⁸⁷ Attila İlhan, "...Dili Bir Çıkmaza Saptamışsınız'...", *Cumhuriyet*, 04.05.2005.

¹⁸⁸ Attila İlhan, "...Dilin 'Demokratikleştirilmesine' Evet; 'Yozlaştırılmasına' Hayır...", *Cumhuriyet*, 07.08.2000.

düzenlerken bunları yasal bir zorunlulukla uygulamayı ve riski bu şekilde azaltmayı tercih etmiştir. Ekonomik atılımlar ile ulusal dil çalışmaları arasında kurduğu bağa göre İlhan:

*[...] Yöresel, içine dönük pazarlardan ziyade, ulusal, tek ve geniş bir pazar; ulusal pazarlarda para ve mal dolaşımının serbestçe temini için 'asayişin daima berkemal' olması; her tarafa ulaşabilmek için, düzgün, bakımlı, kara, deniz ve havayolları; her tarafla haberleşebilmek için esaslı bir iletişim şebekesi; herkesle kolayca anlaşabilmek için de, her tarafta geçerli ve anlaşılabilir ulusal bir dil! [yaratılmalı]"*¹⁸⁹

demıştır.

Attila İlhan, bu görüşleriyle dili her şeyden önce toplumsal birliği ve anlaşmayı sağlayan, halkın farklı kesimlerini birbirine yaklaştıran ve milli bütünlüğü pekiştiren asli bir unsur olarak gördüğünü belirtmiştir. Ancak 1932'de başlayan ve döneminde kısaca 'Dil Devrimi' olarak adlandırılan gelişmelerin yansımaları sadece dönemiyle sınırlı kalmamış, geçirdiği aşamalar ve yarattığı sonuçlar itibariyle sonrasındaki dil politikalarını da etkilemiştir. İlhan'ın değerlendirmeye tabi tuttuğu bu dönemler arasında İsmet İnönü dönemi dil politikaları önemli yer tutmuştur. Özellikle Falih Rıfkı'nın Gazi'nin ölümünün hemen ardından "*dilde istikrar istiyoruz*"¹⁹⁰ şeklinde sarf ettiği sözlerinin gerekçesi olarak bu dönemin 'İnönü dönemi' olmasını görmüştür. O'na göre; temellerini Gazi'nin attığı ve ilericiliği aslında kendi tarihsel kökenlerinde aramayı hedefleyen, ulusal bilinç yaratma maksatlı kurumlar özellikle 1940'lardan itibaren "*handiyse ırkçı denilebilecek, faşizan bir 'topyekûnculuğa' yönelmişlerdir.*"¹⁹¹ İlhan, 'Dil Devrimi' deyince olması gerekeni ve olanı nasıl gördüğüne dair sonuç değerlendirmelerinde ise takınılacak tutumun ülkenin tercihleriyle ilgili olduğunu vurgulayarak;

Dil Devrimi'ni şu ya da bu şekilde anlamak, gerçekte kültürel -daha da önemlisi- siyasal ve ekonomik tercihleri deyimleyebiliyor. Öyle ya, eğer Müdafaa-i Hukuk'çu, antiemperyalist, 'mazlum milletler' arasında gücüne yakışan bir rol oynamaya talip, tam bağımsız bir Türkiye'den yana isek, Doğu/İslâm ümmet kültürümüzden müdevver müktesebatımızdan

¹⁸⁹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 14.08.2000.

¹⁹⁰ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 14.08.2000.

¹⁹¹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 14.08.2000.

vazgeçemeyiz, bu da demokratikleştirilmiş ulusal dilimizi ümmet dilimizden damıtılmamızı gerektirir. Hele 'mazlum milletler'in birçoğunun Müslüman ve Arap olduklarını düşünürsek, büsbütün böyledir bu! Yok, 'mazlum milletler'e sırt çevirip, 'Batılı, beyaz ve Hıristiyan' sistemin değer ölçülerine bağlanacak isek, her şeyden -en başta ümmet döneminde Türkçenin edinip özümsemiği olanaklardan-uzaklaşmamız, Batılı, ülkelerin dizi dibinde uysal uysal, Yunan/Latin çıraklığı etmemiz zorunludur.¹⁹²

şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Aslında anlaşılan odur ki; Atatürk'ün dil konusunu ele almasından itibaren dilimizin geliştirilmesine yönelik derlemeler, terim çalışmaları, halk ve aydın arasında kopukluğa son verecek bir iletişim dili yaratma gibi son derece faydalı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak kat edilen yollara ve alınan önemli sonuçlar rağmen dil gibi yaşayan, canlı, sürekli değişime açık ve her alanda kalkınmanın önkoşulu sayılabilecek bir konuda daha yapılacak çok şey vardır.

3.4. EĞİTİM KURUMLARININ NİTELİĞİ, EĞİTİMCİLER VE AYDINLAR

Toplumların kaderini belirleyen en önemli kavramlardan birisi eğitimidir. Eğitim anlayışına ilişkin seçimler devletler için yol tayin edicidir. Bu anlamda eğitimin devlet politikalarında ifade ettiği anlamı dikkatle tetkik eden Gazi, Türkiye Cumhuriyetinde ülkenin koşullarına uygun, özgün bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Nitekim bu anlamda Fransız İhtilali'nden ilham alarak gerçekleştirilen ve “*Ulusal Demokratik Devrim*”¹⁹³ niteliği taşıyan Anadolu İhtilaliyle kurulan Cumhuriyet'e biçim vermek için, genç kuşakların eğitim alacağı kurumların bir misyon taşımaya dikkat edilmiştir. Misyonun gerekçesi aslında Gazi'nin önceki eğitim hedeflerinden -laik ve demokratik vatandaş- çok da farklı değildir. Bu gerekçenin sonucudur ki İlhan'a göre tıpkı Fransa'da olduğu gibi Anadolu'da da laik ve demokratik yurttaşın eğitim kurumunun adı lise olmuştur. İlhan, liseler için:

Lise'nin yeri başka! Lise, **Fransız Devrimi**'nden sonra '**cumhuriyet**' tarafından, din kökenli tarikat okullarına karşı laik demokratik eğitim vermek; daha açık ve net bir ifadeyle '**yurttaş**' (**citoyen**) yetiştirmek için

¹⁹² Attila İlhan, “...Özleştirmeçilik' Ne İşe Yarıyordu? ...”, *Cumhuriyet*, 13.05.2005.

¹⁹³ Attila İlhan, “...‘İnkılâp’ Tek, Anti/ Emperyalist, Ulusal ve Demokratiktir...”, *Cumhuriyet*, 27.10.2004.

kurulmuş öğretim kurumunun adıdır: **Türkiye Cumhuriyeti**, pek çok şeyde **Fransız Devrimi**'ne paralel olduğu gibi, öğretimde de paralel olmuş, 'laik' ve 'demokratik' 'yurttaş' yetiştirmek amacıyla, liseleri kurmuştur; liselerin yetiştirdiği ilk kuşaklar, 'vatan' ve 'millet', kısacası 'tarih' bilincine sahip, 'yurttaşlar' olmuşlardı; cumhuriyetin '**kültür kaleleri**'ydiler. '**Tevhid-i Tedrisat**'(Öğretimin Birliği) **Kanunu**'na uygun aydınlar yetiştiriyorlardı"¹⁹⁴

demidir.

Cumhuriyetin inkılâpçı ve laik liseleri adı bile değişmeden ülkemize uyarlanmıştır. O liselerdir ki "*Fransa'nın eğitim-öğretim tarihinde 'lise' , İhtilal-i Kebir öncesinin, Tarikat okullarına, (St. Joseph, St. Benoit, vb...) karşı; Cumhuriyet'in tesis ettiği 'laik' okuldur: 'Aydınlanma'nın kültür ocağı [dır.]*"¹⁹⁵ O halde bu kurumlar ve onun öğretmenleri de İlhan'a göre, kültürlenmiş ve muasır medeniyet ülküsüne ulaşmış bir toplumun yapı taşları -Cumhuriyet'in öğretmeni- olarak "*adeta, savaşa giden bir nefer gibidir, 'mes'uliyetini müdrük' kimlere, neleri, neden öğreteceğinin, fevkalade bilincindedir: 'Özgür ve tam bağımsız' bir ülkede, 'Ulusal Demokratik Devrim'in, 'yurttaşlarını' [eğitir.]*"¹⁹⁶ İlhan'a göre, O öğretmenlerdir ki kendilerine duyulan saygının ve onlardan beklenen özverinin karşılığı olarak aynı zamanda "*iki büyük, Kemalist sorumlulu [ğu]*"¹⁹⁷ yani "*Cumhuriyete karşı, çocuğu 'inkılâpçı' yetiştirebilmek sorumluluğu; öğrencisine karşı, yoksul ülkenin ona ödediğini -doğru eğitim ve öğretim vererek- hak etme sorumluluğu!*"¹⁹⁸ taşınmalıdır.

Anlaşılan odur ki; Mustafa Kemal Türkiye'si'nin eğitimi de eğiticisi de özel koşulların yarattığı, özel nitelikleri bünyesinde barındıran aydınlık bir yüz taşımıştır. Tabii ki bunda şüphesiz Başöğretmen Atatürk'ün oluşturduğu temeli hem Batı, hem Doğu etkisine kapalı ama buna bir o kadar da kendi özüne, tarihine sadık, taklitçilikten uzak tarih, dil ve eğitim* anlayışının etkisi olmuştur.

¹⁹⁴ Attila İlhan, "... 'Topal' Bir Teşebbüs !..." , *Cumhuriyet*, 10.03.1997.

¹⁹⁵ Attila İlhan, "...İnsan Düşmanlığı..." , *Cumhuriyet*, 19.06.2000.

¹⁹⁶ Attila İlhan, "...Bir Dokun Bin Ah İşit ..." , *Cumhuriyet*, 31.01.2003.

¹⁹⁷ Attila İlhan, "...Öğretmenin Dokunulmazlığı..." , *Cumhuriyet*, 20.05.1998.

¹⁹⁸ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 20.05.1998.

* Atatürk bu anlayışı ilk kez 1921 Maarif Kongresi'nde dile getirmiştir. Bkz.

Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2004*, Ankara, Pegem A Yay., 2004, s. 89-105.

3.5. TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNUNA AYKIRI GELİŞMELER VE SONUÇLARI

Gazi Mustafa Kemal için eğitim, yalnızca milletin kalkınmasındaki etkili rolü ile değil, Cumhuriyet'i koruyacak yeni nesillerin yetişme koşullarını belirlemesi bakımından da önem taşımıştır. Öte yandan Yeni Türk Devleti kurulurken milletin kalkınmasında eğitim kadar etkin bir güç de aydınlarımız olacaktır. Ancak şu da bir gerçektir ki; Cumhuriyet tarihi içerisinde kendi gücünün farkına varamadığı gibi, üstüne üstlük zamanla kendi kültürünün de yabancı olan kimi aydınlarımız ortaya çıkmıştır. Bu aydınların gayri-millî, yabancı kültürleri ve yaşama biçimlerini ikame ederek geliştirdikleri tavra karşı Mustafa Kemal'in ifadeleri yazar için yol gösterici olmuştur.

Komprador alafrangası kimi aydınlarımızın, işine gelmez ama **Mustafa Kemal**, '*ecnebi etkisi*' olarak, **Doğu** ile **Batı**yı; -onların yaptığı gibi-, aynı kefeye koymuştu: ne dediğini elbetti hatırlarsınız: "...**millî bir terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden -Şark'tan ve Garp'tan gelen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i millîye ve tarihiyemizle mütenasip, bir kültür kastediyorum; çünkü deha-yı millimizin inkişafı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir.[...]** Lalettayın bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin tahrip edici neticelerini tekrar ettirebilir.[...]"¹⁹⁹

Atatürk'ün bu sözlerini de dikkate aldığımızda Atatürk devrimlerinin yarattığı ulusal değerler düzeninin -çağdaş ve laik aklın- eğitim kurumu olan okul, görevini başarıyla uzun yıllar gerçekleştirmiştir; fakat gerek toplumsal dalgalanmalar, gerek soğuk savaşın yansımaları, gerekse dini eğitim ve Batı taklitçiliğinin etkisi sonucu okullarımız amacından ve misyonundan uzaklaşmaya başlamıştır. "***Türkiye'de Cumhuriyet kültürünü ve ahlâkını 'delmenin' yolu [nun], elbette 'Tevhid-i Tedrisatı' delmekten geçece [ğini] düşünenler. Öyle yaptılar***"²⁰⁰ ve "***Önce liseler bozuldu, sonra her şey!***"²⁰¹ diyerek İlhan'ın özetlediği söz konusu olumsuz dalga Cumhuriyet'in laik öğretim kurumu olan lisenin adının koleje dönüşmesine kadar varmıştır. Ancak İlhan, "***bu isim değişikliği sonucunda sadece kurumun adı değişmiş olmaz Cumhuriyet'in cevher-i asli'si, örselenir; inkâr edilmiş olur: yani 'aydınlanma'cı karakteri, bir***

¹⁹⁹ Attila İlhan, "... 'Tarih'i 'Farklı Görmek' Ne Zaman Başladı?...", *Cumhuriyet*, 05.01.2004.

²⁰⁰ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 02.02.2000.

²⁰¹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 10.03.1997.

bakıma, Modernizm'i"²⁰² diyerek bu yeni dalga'nın tahmin edilenden daha olumsuz bir süreç yaratacağına dair kanaatini belirtmiştir. Çünkü amaç ve hedefler bakımından eğitim politikalarında başlayan farklılık ve yaşanan bölünmüşlük, kaçınılmaz olarak toplumun ilerlemesine de büyük bir engel teşkil etmektedir. Konuya dair, İlhan:

[...] Bildiğiniz gibi, 'Cumhuriyet Maarifi' artık 'yurttaş' yetiştirmiyor; şimdi [...] harıl harıl, 'ecnebi malları'na 'tüketici yetiştirmekle meşguldürler, gazeteleri, radyoları, televizyonları ile Media, onları; onlarsa, yurt çocuklarını, gittikçe daha uzak, gittikçe daha yabancı, gittikçe daha 'tüketici' bir yanlışlığı götürüyorlar"²⁰³

demıştır.

Adeta toplumsal bir kültürel seferberlik gerçekleştirerek girişilen kültürü yaygınlaştırma faaliyetlerine rağmen, İlhan'a göre, "...*Kültürsüzleştirme çarkıyla döndürülen, öğretim 'sistemi' ortaokuldan itibaren, çocuğu, 'yurttaşlık'tan tüketiciliğe kaydırırken, [aynı zamanda] 'yabancılaştırmaktadır.*"²⁰⁴ Hatta bu yabancılık o kadar özden kopuşa neden olmuştur ki; halkımızda Batıya benzemek için, Batılının değerlerini kabul etmek gibi bir alışkanlık yerleşmeye başlamıştır. Bu alışkanlık nedeniyle bu tarz bir eğitim alan öğrenci "*içinde yaşamak zorunda olduğu, 'toplumsal ortam'la; 'tüketim alışkanlıkları' farklı olacağından, çelişirler; bu çelişki onun 'ulusallığını küçümsemesine',- giderek yok saymasına; 'ecnebi'yi ise,-daima Batı'lıdır bu- [diyerek] önemsemesine neden olur.*"²⁰⁵ Bu durumda gelinen nokta ise "*'asrileşeyim' derken 'ulusal kişiliği'nden çıkmış, 'ecnebi'ye satılmış, bir hayal!*"²⁰⁶ [den] öteye gitmez. İlhan, kıyaslama yaptığında ise ilerencilik adı altında Gazi'nin politikalarını belirlediği aynı yüzyıl içerisinde onun asla yüz vermediği yabancılaşmayla bugün karşı karşıya olduğumuzu düşünmüştür. O, bu anlayışı "*Bir yanda [...] anti/emperyalist ve Kemalist hassasiyet... aynı **Kemalist** Türkiye'de aynı yüzyılın sonunda ecnebi dille eğitim ve öğretim,[...] Hıristiyanlık propagandasına çanak tutması duruyor. 'İlerencilik'in' böylesi, nerede görülmüş?*"²⁰⁷ diyerek eleştirmiştir.

Cumhuriyet Türkiye'si sosyal ve kültürel hayatımız bakımından yeni bir anlayış üzerine bina edilmiştir. Tabii ki bu yeni anlayışı temsil eden değerler bütünü

²⁰² a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 19.06.2000.

²⁰³ a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 31.01.2003.

²⁰⁴ Attila İlhan, "...Seç Seçebildiğini!...",*Cumhuriyet*, 15.03.2002.

²⁰⁵ a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 15.03.2002.

²⁰⁶ Attila İlhan, "...On Üç Yıldır Hıristiyanım, Ama..." ,*Cumhuriyet*, 22.09.2004.

²⁰⁷ Attila İlhan, "...Nerede O 'Hassasiyet'?..." ,*Cumhuriyet*, 24.03.2000.

Batılılaşma olarak algılayanlar da yok değildir. Hatta zamanla Batıdaki gelişmeleri yaratan düşünce sistemini, kendi ulusal değerlerimizi dikkate alarak kendimiz için kurmak yerine Batılılaşmanın doğrudan ilericilik olarak algılanmaya başlaması üzerine idealize edilen kültürel sıçrama hareketi, artık Batılılaşma çerçevesinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle yeni bir değerler sistemi yaratmaktan uzaklaşan çevrelerin de etkisiyle Batılı anlayıştaki eğitim kurumları tahrip edici olarak laik, ulusal ve çağdaş eğitim kurumlarımızın yerini almaya başlamıştır. Üstelik bu eğitim kurumları amacı dışında hareket ederek Hıristiyanlık propagandasının aracı olurken, kendini Türk aydını görenler bu duruma çanak tutmuştur. İlhan, duruma ilişkin olarak:

“Yurdumuzdaki (gerçekte bütün dünyadaki) ‘ecnebi’ okullar, çeşitli Hıristiyan tarikatlarının ‘misyonerlik’ faaliyetleri içindedir; okulları açanlar ya da yönetenler, ya papazlardır, ya da rahibelerdir; [...] Türk aydınlarının bir kısmındaki hastalığı görüyor musunuz? Dominicain, Fransiscain, ya Jesuite papazlarının okuluna gitmeyi, çocuğunu göndermeyi (bizatihi o okulu), laikliğe hiç de aykırı bulmuyor; ‘çağdaşlığın’, ‘alafrangalığın’ kaçınılmaz bir gereği sayıyor...”²⁰⁸

şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Attila İlhan’a göre, kendi değerler sistemini evrensel kültür olarak gören ve kabul ettirmeye çalışan Batı’nın ülkemizdeki uzantıları olarak kimi aydınlar(ımız) türemiştir. Bu aydınlar Atatürkçü geçinen ama aslında işbirlikçi, her sorunun çözümünü Batıda arayan kişilerdir. Oysa yazara göre **“Gazi'nin, Anadolu'da pıtrak gibi bitmiş ecnebi tarikat okullarını kapattırmak için, Lausanne'da nasıl savaştığını”²⁰⁹** Kurtuluş Savaşı’nı ve gerekçelerini de unutan bu aydınların **“şimdi çocuklarını ve torunlarını yazdırmak için kapılarında ezildikleri o son birkaç ‘tarikat’ okulu, o savaşın kılıç artıklarıdır.”²¹⁰** Hâlbuki Türk halkı bağımsızlığını bir mücadele sonucunda kazanmış ve askeri başarısını Lozan Barış Antlaşması ile işgalci devletlere kabul ettirmiştir. Bu nedenle de Lozan bağımsızlığın bir başka adı olmuştur.

Attila İlhan, Lozan’a ilişkin değerlendirmelerinde ise Avrupa’nın karar verme yetkisinin artık sadece onlarda olmadığını kendilerinin de fark etmesini sağlayan Lozan

²⁰⁸ Attila İlhan, “...Laiklikte Çifte Standart!...”, *Cumhuriyet*, 23.05.2003.

²⁰⁹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 23.05.2003.

²¹⁰ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 23.05.2003.

Barış Antlaşması'nı yalnızca askeri bir başarının sonucu olarak görmediğini belirtmiştir. Bu antlaşma ile varılan bazı kararların farklı anlamlar taşıdığını eğitim tarihimizde yeri olduğunu düşünmüştür. “**Lausanne Antlaşması'na göre, 'ecnebi', ülkemizde kendi diliyle öğretim yapacak ilkokul açamaz; ülkemizde, ilköğretim okulları artık ilkokulların yerini almıştır; Tevhid-i Tedrisât Kanunu uyarınca, ilköğretimde Türkçe öğretim mecburidir**”²¹¹ diyen İlhan, Lozan Barışı ile ulusalcı eğitim anlayışının da temellendiğini ifade etmiştir. Bunun bir başka kanıtı olarak ise misyoner okullarına yönelik politikalarımızı olası bir kültür emperyalizminden ne kadar imtina ettiğimizin anlaşılmasını sağlama gayretlerimiz olarak gören İlhan konuyu:

[...] Meraklısı bilmez mi? **Lausanne Konferansı'**ndaki en çetin müzakereler, **Osmanlı** toprağına yayılmış '*misyoner*' kurumlar konusunda olmuştur. Adı '*hayır kurumu*' diye geçen '*din, öğretim, sağlık ve yardım kuruluşları*', gerçekte, '**kültür ikiliğini**' hem yaratan hem de keskinleştiren '*odaklar*'dı. Emperyalist '*sistem*'in, hemen bütün yeryüzünde uyguladığı kültür emperyalizmi, halkından kopuk, '*sistem*'e kafasından '*bağımlı*' bir aydın türü oluşturmakta; bunlardan geleceğin '*dönekleri*' ve '*işbirlikçileri*' çıkmaktaydı. **Mütareke** yıllarında, bunun türlü türlü örneklerini görmüş olan **Cumhuriyet** Yönetimi, **Lausanne**'da, '*ecnebi*' diliyle öğretim yapan bu okulların çoğunluğunu kapatma imkânını sağlamış, kalan birkaçının faaliyetini de denetim altına almıştı.²¹²

sözleriyle değerlendirmiştir.

Attila İlhan'a göre, yabancı okullarda, yabancı dille eğitime izin verip vermemek ne herhangi bir siyasi partinin, ne de iktidarın işidir. “**Ecnebi dille öğretim, Bu bir hâkimiyet sorunudur.** [...] Ayrıca, üçüncü ülkelerde '*ecnebi dille*' öğretimi yaymak, '*sistem*'in '*kültürsüzleştirme*' politikasının, önemli bir silahıdır.”²¹³

Öte taraftan Türkiye'nin sisteme dâhil oluşu ile kültürsüzleştirme politikası etkisini daha da arttırmaya başlamıştır. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda başlayan soğuk savaş, Amerikan yardımının Türkiye ve Yunanistan'a ulaşması, Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya kabulü gibi art arda gelişmeler gerçekleşmiş, bu ağır siyasi süreç gerek ulusal eğitimde gerekse ulusal kültür politikalarımızda zaaf

²¹¹ Attila İlhan, “... ‘Sekiz’ Yıl İyi Hoş Da!...”, *Cumhuriyet*, 22.09.1997.

²¹² a.g.m. , *Cumhuriyet*, 28.10.1996.

²¹³ Attila İlhan, “... Yabancı Dille Öğretime ‘Doğru’ Bakmak...”, *Cumhuriyet*, 15.03.1997.

görülmesine neden olmuştur. İlhan, “*Türkiye’de ‘soğuk savaş’ ürünü ‘İslamcı’ ve ‘liberal’ aydın türü [nün], o tarihe kadar tarafsız ve bağımsız olmaya çalışan Türkiye’nin, ‘sistem’e dâhil olmasıyla ortaya çık [tığını] düşünmüştür.*”²¹⁴ Bu yıllarda liderliği elinde bulunduran İsmet İnönü ve onun politikalarına yönelik sert eleştirilerde bulunan İlhan, Gazi’nin, ülkenin ulusal kültüre kavuşturmak yolundaki projeksiyonları olarak gördüğü özellikle ‘Halkevleri’ ve ‘Köy Enstitüleri’nin ‘Milli Şef’ dönemindeki akıbeti üzerinde durmuştur. O, “*Talihsizlik odur ki, İnönü Cumhuriyeti, ‘Halkevlerini’de, ‘Köy Enstitüleri’ni de, Dil ve Tarih temeline yaslanan, o son derece başarılı Selçuklu/Osmanlı (ümmet) kültürü üzerinde geliştirecek, ‘ulusal bir (millet) kültür bileşimi’ istikametinde ‘işletmedi’; tekrar Tanzimat Batıcılığı’na yönelen, bir Yunan Latin ‘Çıkmazı’na soktu*”²¹⁵ diyerek bu kurumların kendisine göre işlevsiz kaldığını, eğitim anlayışımızdaki “*bozgun [un], daha 40’lı yıllarda, İsmet Paşa yönetimi tarafından başlatıl [dığını]*”²¹⁶ iddia etmiştir. İlhan’a göre:

Pek çok şeyde olduğu gibi, bu ‘gerilemenin’ de ‘esbab-ı mucibesi’, ‘Soğuk Savaş’taki Komünizm ‘paranoya’sı olmuştur. En büyük Tevkifatı’nda 150 Komünist çıkaramayan, ‘İnönü Cumhuriyeti’, ‘Kızıl Tehlikeyi’ önleyebilmek için, *Yeşil Tehlike’den* medet ummuştu. [...] **İmam/Hatip Okulları açılmış, Kur’an Kursları pıtrak gibi çoğalmıştı; İlahiyat Öğretimi örgütleniyordu. Aslında bu, Osmanlı’yı ‘batıran’ Eğitim ve Öğretim kargaşasına, geri dönüşün başlangıcıdır; orada kalmadı ki, Tanzimat’tan miras ‘ecnebi’ okulları yetmezmiş gibi, bu defa hem özel kolejlerde ecnebi dille öğretime izin çıktı; hem de, devlet, Türkiye bir sömürge imiş gibi, kendi okullarında ecnebi dille eğitim ve öğrenime geçti. Sonuç: üç çeyrek yüzyıl sonra, Osmanlı’da ‘bitirici’ olan, ‘kafa karışıklığının’ ana sebebi ‘parçalı’ eğitim ve öğretim, gayesi yeniden oluştu: ‘Milli Eğitim’-ki, ‘milliliğini’ gün günden yitirmektedir; ‘Dini Eğitim’- ki ucunun nereye vardığını dehşetle görüyorlar; ‘Ecnebi Eğitim’ -ki, ‘yurttaş’ yerine, yurduna ‘yabancılaşmış’ öğrenci yetiştirir, en azından gayesi bu [olmuştur.]”²¹⁷**

²¹⁴ Attila İlhan, “... ‘Soğuk Savaş’ Aydınları...”, *Cumhuriyet*, 23.10.1996.

²¹⁵ Attila İlhan, “... ‘İdare’ ve ‘Öğretmen’: ‘Al Gülüm/ Ver Gülüm!’...”, *Cumhuriyet*, 17.03.2003.

²¹⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 14.03.2003.

²¹⁷ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 02.02.2000.

Cumhuriyet'in eğitim anlayışına yönelik tercihlerdeki olumsuz değişimde ulusal kültür yaratma idealini daha az önemseyen iktidarların rolü olduğunu düşünen İlhan, kendine göre olumsuz değişimin adresini de göstererek “*Her şey Türkiye'nin 'sistem'e dâhil olmasıyla başlamış,[...] Tevhîd-i Tedrisat Kanunu, daha İsmet Paşa zamanında imam hatip okullarının canlandırılmasıyla, ilk defa; daha sonra, İngilizce öğretimin devlet liselerine tatbik edilmesiyle, ikinci defa delinmiştir.*”²¹⁸ demiştir. Yazar, özellikle 1950'li yıllardan sonra aslında bir meslek okulu olan imam hatip okullarının liseleşmesinin öğretimdeki birliği sekteye uğratarak tekrar bir nevi ümmet aydınlarının ortaya çıkmasına neden olduğunu ayrıca bir de yabancı dille eğitime geçilerek misyoner okullarına benzer bir yapılanmaya izin verildiğini düşünmüştür. O'na göre, bu durumun varacağı nokta “*Eskiden olduğu gibi, ülkesine ve kültürüne 'yabancılaşmış' kozmopolit aydınlar*”²¹⁹ ortaya çıkmasıdır.

Yola laik ve ulusal bir toplum yaratma düşüncesiyle çıkan Anadolu İhtilali, gerçekleştirdiği kültür devrimi ile çağdaş uygarlık düzeyine güvenli olarak ulaşmayı hedeflemiştir. Lakin Anadolu İhtilali'nin inanç yerine bilinci koyan laik tavrı ve ümmet yerine milleti koyan ulusalcı tavrı, İlhan'a göre zaman zaman zaafa uğramıştır. İlhan, konuya ilişkin olarak:

“Milli Eğitim -adı üstünde- '*ulusal olmak*' zorundadır; bağımsız her ülkede, bu böyledir; ulusal eğitim, ulusal demokratik devrimin '*yurttaşını*' üretir; yurttaş -kul' değil- cumhuriyeti '*muhafaza ye müdafaa*' sorumluluğunu taşıyan, '*istiklal-i tam*' yandaşı '*bireydir.*' 'Sistem'in, yurttaşı etkisiz kılmak için bulduğu çare, eğitimi '*ulusallığından*' kaydırmaktır ki, bu da iki yoldan başarıyor:

1/ Yabancı dille öğretimi yaygınlaştırmak, yani 'yurttaş' yerine 'tüketici' -üstelik ecnebi malı 'tüketicisi'- yetiştirmek!

2/ Din eğitimini yaygınlaştırmak, yani 'yurttaş' yerine 'mü'min'; bir bakıma, ahreti dünyaya tercih eden bireyi yetiştirmek! Eğer, bu işi 'ecnebi misyoner' yapabilirse tercihe şayandır, çünkü 'yurttaş'ın 'yabancılaşması' kesin olur. Bu metod Tanzimat sonrasında Osmanlı'ya yerleşmiş, devleti batırmıştır.²²⁰

²¹⁸ a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 10.03.1997.

²¹⁹ a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 25.10.1996.

²²⁰ a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 22.09.1997.

demektedir.

Attila İlhan'a göre, Anadolu inkılâbını Türk ordusundan devralan Milli Eğitim, millilik vasfını yitirmeye başlamıştır. Oysa önceden “*Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve ‘anti-emperyalist, laik ve demokratik’ Cumhuriyet Maarifi’nin Müfredat Programı işledikçe; ülkemizde, lise mezunun bile, yurt ve millet -dolayısıyla tarih- bilincine sahip, ‘ilerici’ bir aydındı [r]*,”²²¹ ancak çağdaş yaşantının gerçeklerini bir yana bırakıp Batı taklitçiliğine dayalı, Batı tipi ve diliyle eğitim yapan eğitim kurumları bir de kendilerine dinsel misyon edinince Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun bir hükmü kalmamaya başlamıştır. Zaten İlhan’a göre, “*o kanun ‘delindikten’ sonra, ‘Soğuk Savaş Demokrasisi’nin ürettiği aydınlar’, kozmopolit/kompradorluğu, ‘evrensellik’ zanneden, sorumluluk duygusundan yoksun, ‘tüketimci’ demokrasi aydınları ol [muştur.]*”²²² Artık XX. yüzyılın sonuna doğru ise “*Kemalist Cumhuriyet*”²²³ Kemalizm ile ilgisi olmayan ancak Osmanlı’yı da batıran kültür ikiliğini yaşamaya başlamıştır. İlhan, “*Bir yanda, ‘alaturka’ bir Osmanlı ‘alafrangalığına’ özenen tarikat erbabı; bir yanda, post/modernist bir ‘alafrangalığı’ lâiklik sanan masonlar, rotaryenler, lionlar vs. Bu garip ikiliğin, Kemalizm’le ne ilgisi var? Bunlar, Osmanlı’yı batıran, kültür ikiliğinin hayaletleri değil mi?*”²²⁴ diyerek adeta cevabı içinde saklı bir soru sormuştur.

Tevhid-i Tedrisât Kanunu, yeni neslin gerçekten inkılâpçı, laik ve demokrat, kısacası ulusal ve çağdaş bir aydın nesli olabilmesi için hazırlanmıştır. Kanun 4.maddesiyle de İlahiyat Fakültesi ve imam-hatip eğitimi konusunu çözmüştür. “*Maarif Vekâleti, yüksek diniyât mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünûn’da bir ilahiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemât-ı diniye ifâsı vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler kuşat edecektir.*”²²⁵ Ancak yazara göre, “*‘İmam-hatip liselerinde ümmet sentezinin kalıcı değerleri tartışılacak yerde, Cumhuriyet aleyhtarı bir atmosfer yaratılarak, kültürdeki ‘birliği’ bozacak öteki ‘kutup’ oluşturul [muştur.]*”²²⁶ Hatta İlhan’a göre, zaman içerisinde dinsel eğitim ihtiyacıyla başlayan talepler boyut değiştirip ülkemiz için irtica tehdidine kadar ulaşmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. Maddesinde, din görevlileri yetiştirmeyi amaçlayarak önerilen ‘İmam/Hatip Meslek Okulları’ “*bugün de ülkemizin kaderinde*

²²¹ Attila İlhan, “...Evvvela ‘Sosyalist’ Olmalı!.. ‘Madde’yi Anlamalı!.., *Cumhuriyet*, 22.06.2001.

²²² a.g.m. , *Cumhuriyet*, 22.06.2001.

²²³ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 22.06.2001.

²²⁴ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 22.06.2001.

²²⁵ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 28.10.1996.

²²⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 06.11.1996.

söz sahibi partiler ve liderlerce, önce inanılmaz bir hızla yaygınlaştırıp; sonra 'geçerli' ortaöğretim kurumlarına dönüştürülmüş olmasaydı; acaba bugün 'Cumhuriyet' bu irtica belâsıyla karşı karşıya kalır mıydı?"²²⁷ diye sormadan edememiştir. Çünkü İlhan'a göre, Öğretim Birliği Kanunu'nu saptıranlar " 'ihtiyaç fazlası' imam/hatipli, 'tarikat' çarkına; 'ihtiyaç fazlası' kolejli, rotaryenliğe, lionluğa, masonluğa!."²²⁸ anlayışıyla hareket etmiştir. Attila İlhan'a göre, "Bunların günün birinde, Anadolu ihtilal ve İnkılâbı'nı yozlaştırıp, ülkedeki düzeni 'Mütareke demokrasisine' dönüştüreceği, [düşünülmüş olmalıdır.]"²²⁹

Bağımsız, çağdaş bir devlet ve ulus olmanın en önemli araçlarından olan eğitim politikalarımızın, özellikle 1950'lerden sonraki süreçte zaafa uğradığını, Avrupa özentisine dönüştüğünü düşünen İlhan, Türk ulusuna çizilen yeni yoldan memnun olmamıştır. Çünkü yapısal ve kültürel yenilikler artık yerini daha çok liberal medya aracılığı ile yürütülen politikalara, küreselleştirilmiş ve özelleştirilmiş eğitim-öğretime, sivil toplum örgütü adıyla faaliyet gösteren maksadı dışında işler yapan vakıflara bırakmıştır. Bu durumda ise İlhan'a göre, artık kaçınılmaz teşhislerin adını koymak gerçekleri görmek gerekmektedir:

[...] 'Ulus devlet' elini ayağını, nasıl 'ulusal alt/yapı'dan çekecekse; aynen öyle, 'ulusal üst/yapı'dan da çekecektir; eğitim ve öğretim hizmetleri ki bu üst/yapıdadır; bunların da, hem 'özelleştirilmesi' zorunludur, hem de küreselleştirilmesi' ; bu da, mahiyetleri ve niyetleri 'calib-i şüphe' birtakım 'sivil toplum kuruluşlarına, belki vakıflara, belki kültür meraklısı holdinglere, 'yurttaş'ı arzu ettikleri 'ideolojik' bir formasyona' yönlendirmek imkânını verir; koleji, ya da üniversiteyi 'tesis eder,' müfredatını' baştan ayağa 'ideolojik' olarak düzenleyebilirsiniz: ABD'den, İngiltere'den, Post/Modernisme züppesi, ultra/liberal 'akıl' hocaları getirtir; Cumhuriyet'in çocukların, 'enayi tüketiciler'; daha da kötüsü, 'enayi tüketiciler yetiştirecek, 'yerli' taşeronlar olarak yetiştirirsiniz; bu da, zaten 'evcilleştirilmiş' Media tarafından, en işe yarar 'çağdaşlık' olarak tanımlanır ve takdim edilir; olur biter!²³⁰

²²⁷ Attila İlhan, "... 'İçerde özgürlük, dışarda bağımsızlık!...' ", *Cumhuriyet*, 31.03.1999.

²²⁸ Attila İlhan, "... İki 'yer altı nehri!...' ", *Cumhuriyet*, 15.04.1998.

²²⁹ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 15.04.1998.

²³⁰ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 02.02.2000.

Attila İlhan, Cumhuriyet'in eğitim idealine yine Cumhuriyet'in kanunlarıyla darbe vurma niyetini sorgulamaya çalıştığı anda ise asıl sorumluların devletin idari mekanizmalarında görev alanlar olduğunu düşünmüştür. Çünkü kanunlar yürürlüktedir; ancak uygulayıcılar politik gerekçelerle bu gerçeğe aykırı hareket etmiştir.

[...] Anayasalarımızın, şüphesiz en kötüsü olan bu şimdikinin *Beşinci Kısmın* [da] *inkılâp Kanunlarının korunması* öngörülmüştür; deniliyor ki, **'bu kanunlar ve hükümleri, anayasaya aykırı olduğu şekilde anlaşılabilir ve yorumlanamaz'**; kısacası, o tarihte de, bugün de **'İnkılâp Kanunları'**; muteberdir ve meriyettedir. Yâni, başta **Tevhid-i Tedrisat** (Öğretimi Birleştirme) Kanunu olmak üzere; hemen hepsi laiklikle, bir manadan *'demokrasi'*den çok *'cumhuriyetle* ilgili, yedi kanun! [...]

Neresinden bakılsa, *'kara mizah'*! Çünkü yarım yüzyıldır ülkemizde, bu **'İnkılâp Kanunları'**nın canına okunuyor; üstelik bu işi seçimle iktidar olmuş partiler ve liderler yapıyor.²³¹

Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına dair tüm bu tespitlerin bir anlam kazanabilmesi sorun olarak görülen bu konulara çözüm üretilmesiyle işleve kavuşabilecektir.

3.6. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

'Kemalist Cumhuriyet' olarak adlandırdığı dönemin eğitim anlayışını temellerini, idealini, geçirdiği aşamaları ve geldiği noktayı tespitleriyle ortaya koyan İlhan, son olarak eğitimdeki çıkmazlara çözüm önerilerinde bulunmuştur. Öncelikle yazar, hazırlanışı, içeriği ve sunumuyla *"insan [a] kendisini Mütareke yıllarında Dersaadet'te"*²³² hissettirdiğini düşündüğü medyadan ve o medyanın yabancı değerler sistemini pazarlayarak kendi ulusal değerlerinden uzaklaşmasından duyduğu rahatsızlığı vurgulayarak çözüm arayışına bu bakış açısına sahip bir medyayı katmadığını belirtmiştir. İlhan, kendisini *"Ben uslanmaz bir laikim, ama Anadolu İhtilali'nin ürettiği ve yoğurduğu laiklerden biri; tavrım da, tutumum da ona göre"*²³³ diyerek anlatmış ve tutumunun gerekçelerini tercihlerine bağlamıştır. Sıra kendi çözüm önerilerine geldiğinde *"gerçek çözüm Türkiye'nin imam-hatip ihtiyacına cevap verecek miktar ve*

²³¹ a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 31.03.1999.

²³² Attila İlhan, "... 'Milletlerin Afyonu' Mu?..." ,*Cumhuriyet*, 24.09.1997.

²³³ a.g.m. ,*Cumhuriyet*, 23.05.2003.

çapta, din meslek okuluna dönmektir.”²³⁴ Bu anlamda da **“Milli Eğitim Bakanlığı, ancak, imam hatip liselerini lise statüsünden çıkarmayı da gündeme getirebilirse, teşebbüsünün ‘cumhuriyetçi’ bir teşebbüs olduğuna halkı inandırabilir. Aksi halde, kalkıştığı iş ‘total’ bir iş, ‘yarım’ teşebbüs olarak kalacaktır.”**²³⁵ demiştir. Bir an önce Anadolu liselerinin içine düştüğü durumdan kurtarılacak *“ Ecnebi dil öğretimiyle ecnebi dille öğretim farkı [...] anlaşılmalıdır. Türkiye’de Türk okulunda, öğretim ve eğitim Türkçe yapılır.”*²³⁶ demiştir. ‘Kemalist Cumhuriyet’in, eğitim ve öğretimdeki, en büyük başarılarından birisi olarak **“Öğretim ve eğitimin parasız ve (eşit) ayrıcalıksız olmasını”**²³⁷ gören yazar, eğitimdeki kötü gidişata karşı öğrencilerinde aktif rol edinmesi gerektiğini düşünmüştür. Nitekim, tepkisiz kaldığını düşündüğü öğrencileri uyarır ve *“Merak ettiğimiz ‘kurbanlar’ın niye gık çıkarmayıp, daima hayatlarından memnun görünmeleri; ve böyle,- komprador’ tüccarları gibi- ‘yerlilere’ ‘yukardan’ bakmaları!”*²³⁸ diyerek eleştirir. Türk vatandaşlarının zamanla (yaşamakta) taklit etmeyi, ‘medeni olmak’ san [dığını]²³⁹ düşünmekle birlikte ancak eğitimi çıkmazdan çıkartmanın yolunu yine de kendi içimizde aramamız gerektiği düşüncesinden hareketle **“Devletin ‘ulusal’ okullarında yurt, millet ve tarih bilinciyle yetişmiş ulusal/toplumsal nesillere!”**²⁴⁰ olan güvenini belirtip *“ecnebi okulların’, ‘misyoner kolejlerini’nin, Maarif okulları önünde uğradığı mağlubiyetler, garip bir takım desteklerle kollanan, ‘ecnebi havalı’ vakıf üniversitelerinin de Devlet Üniversiteleri karşısında uğrayacakları, mukadder akıbeti haber veriyor”*²⁴¹ diyerek hala umudunu kaybetmediğini belirtmiştir. Zira yazara göre, *“İlk Cumhuriyet nesillerinin okuduğu tarih kitaplarının tedrisatta”*²⁴² yer almasını sağlayacak kadar eğitimin içinde yer alan ve *İnkılâb’ın şevk ve heyecanı [nı]*²⁴³ hep içinde taşımış olan Gazi’nin eğitim neferlerine güvenmek ve *“artık Gâzi’nin umduğu ve istediği gibi, sorumluluk sahibi yurttaş [lar]”*²⁴⁴ yetiştirmenin zamanı gelmiştir. Çünkü İlhan’a göre, *‘tam bağımsız’ bir uygarlık bileşimine ulaşmak yolunu açmış”*²⁴⁵ bir lider olan Gazi, *“bilimsel yöntemle gerçekleştirilecek, ‘ulusal bir kültür sentezi’ projeksiyonu [tasarlamıştır]; gelecek*

²³⁴ a.g.m. ,Cumhuriyet, 24.09.1997.

²³⁵ a.g.m.,Cumhuriyet, 10.03.1997.

²³⁶ Attila İlhan, “...Evvvela ‘Sosyalist’ Olmalı!..’Madde’yi Anlamalı!...” , Cumhuriyet, 22.06.2001.

²³⁷ Attila İlhan, “... Öğretmen Doğru Yerde Mi?...”, Cumhuriyet, 18.05.1998.

²³⁸ Attila İlhan, “...’Kendini, ‘yakın’ hissetmek!...” , Cumhuriyet, 03.03.2004.

²³⁹ Attila İlhan, “...’Zil Takıp Oynayanlar’, İşte Onlar!...” ,Cumhuriyet, 18.10.2004.

²⁴⁰ a.g.m. ,Cumhuriyet, 22.06.2001.

²⁴¹ a.g.m., Cumhuriyet, 22.06.2001.

²⁴² Attila İlhan, “...’Görgü Tanığı’ ve Önemli ‘Tespiti’...” ,Cumhuriyet, 02.01.2004.

²⁴³ a.g.m.,Cumhuriyet, 18.05.1998.

²⁴⁴ Attila İlhan, “...Aralarındaki, En ‘Önemli’, ‘Asıl’ Fark?...”, Cumhuriyet, 27.05.2005.

²⁴⁵ a.g.m. ,Cumhuriyet, 27.10.2004.

nesillere görev olarak, [ise] o projeksiyonu gerçekleştirmeyi [...] aynı zamanda 'çağdaş uygarlık düzeyine yükselmeyi' görev olarak ver [miştir.]”²⁴⁶

İlhan, eğitime yönelik değerlendirmeleriyle göstermektedir ki; ulusal sınırlar içerisinde, ulusal ve bağımsız ekonomik öğelerle kendi tarihi, dilini ve kültürünü referans olarak alan, bu anlamda Selçuklu/Osmanlı mirasını reddetmeyen bir ulusal kültür bileşimiyle harmanlanmış Anadolu halkı tasarlamaktadır. Bu hedefe ulaşabilmek için kendi değerlerinin farkına vararak eğitilen ancak çözümü Batılılaşarak değil, kendi gibi olmanın yollarını arayan Gazi gibi -ulusal, laik, çağdaş, akılcı ve bilimsel- bir eğitim anlayışı oluşturmaktan yana duranların gerçekleştirebileceğini düşünmektedir. İlhan, eşitlikçi bir yurttaş eğitimi ile yetişecek yeni Cumhuriyet nesillerinin bunu gerçekleştirebilecek bir potansiyeli olduğuna inanmıştır. Ancak İlhan, ideal toplum tasarımına henüz ulaşamamış Anadolu halkının teknolojik ve bilimsel değişimle birlikte yaşadığı zorunlu Batı etkisini ve bu etkiden çıkış yollarına dair çözümlemelere yer vermeyerek sorunun çözümünü ucu açık bırakmıştır.

²⁴⁶ a.g.m. , *Cumhuriyet*, 07.04.1997.

SONUÇ

Attila İlhan, kendisini ‘inkılâp neslinin bir anlamda da inkılâbın çocuklarından’ birisi olarak tanımlamıştır. Böylesine bir inkılâp neslinin ortaya çıkmasını sağlayan lider- Gazi Mustafa Kemal Atatürk- ise yazar için ‘yakın tarihimizde tam bağımsız tek lider örneği’ olarak kabul edilmiştir. Ayrıca İlhan için, Gazi tüm faaliyetlerini sistemli bir düşüncenin ürünü olarak ortaya koyan kişidir. Anadolu İhtilali’ni ve İnkılâbı’nı ise başarıyla yürütülen bu sistemli çalışmanın ürünü olarak değerlendiren yazar için Türk demokrasisi ‘Batı’ya karşı, Batı’ya rağmen bir çağdaşlaşma hareketi’ olarak gerçekleşirken, ‘Fransız İhtilali’nin açtığı yolu izlemiş, lakin kendisine has özellikleri ile gelişmiş bir ihtilal ve inkılâp hareketi’ olarak yürütülmüştür. İlhan, kendi sınırları içerisinde kalmayarak etki alanını genişleten Gazi’nin bu sistemli faaliyetlerine verilecek ismin “Üç Misak-ı Milli” olduğunu düşünmüştür. Çünkü İlhan’a göre Gazi, Anadolu halkının üç ulusal anlaşmaya varmasını ve birlikte hareket etmesini öngörmüştür. Bunlar yazar için, çalışmada yer verildiği gibi sınır kavramını açıklayan Misak-ı Milli, emeği temel alan Sa’y Misak-ı Millisi, eğitimi şekillendiren Maarif Misak-ı Millisi olarak değerlendirilmiştir.

İlhan çalışmanın I. Bölümünde değinildiği gibi “Üç Misak-ı Milli”den biri olan sınır Misak-ı Millisi için varlık nedeni olan ülküleri Müdafaa-i Hukuk, Misak-ı Milli ve Cumhuriyet rejimi olarak görmüştür. Bu anlamda yazarın Üç Misak-ı Milli’yi Türkiye’nin mayası olarak düşündüğünü belirtmek yanlış olmayacaktır.

Gazi Kurtuluş Savaşı boyunca anti-emperyalist bir mücadelenin lideri olarak hareket etmiştir. Zira bu mücadele; Anadolu halkının adeta bir Haçlı ittifakı karşısındaki mücadelesi olarak gerçekleşmiş, aynı zamanda tüm ezilen halkların yani mazlum milletlerin, şarkın mücadelesi olmak gibi bir misyon taşımıştır. Peki, bu mücadelede Gazi’nin ve Anadolu halkının başarılı olması ne anlama geliyordu? İlhan’ın bu sorunun cevabını içeren yorumlarına tezin I. Bölümünü oluşturan ‘Attila İlhan ve Misak-ı Milli’de tespitlere ve çözüm önerilerine de yer verilerek değinilmiştir.

Hıristiyan, Batılı ve Beyaz ittifakın Türkiye’nin bağımsız bir ülke olmasından sonraki tavrı türlü oyunlarla bu başarıyı öncesinde ve sonrasında gölgelemeye, sonra ortadan kaldırmaya, bunu başaramayınca da çeşitli oyunlarla içten yıkmaya çalışmak olmuştur. İşte tam da bu noktada üzerinde durulması gereken şudur ki; Batılı ittifakların çoğu zaman yerli işbirlikçileriyle -‘komprador burjuvazi’- yürüttüğü mücadelede hedef İlhan’ın “Üç Misak-ı Milli” dediği Cumhuriyet’in temel niteliğini teşkil eden

sacayağının çökertilmesi olacaktır. Batı bu niyetine NATO, ecnebi dil ve eğitim, özelleştirme ve küreselleştirme politikalarına işlerlik kazandırarak ulaşmak istemektedir. Bu anlamda da her bir misakla ilgili Avrupa devletlerinin ve ABD'nin görünür veya gizli yollardan yürüttüğü politikaları olmuştur. Anadolu coğrafyası üzerinde Sevr ile gerçekleştiremediği, Lozan ile ulaşamadığı hedeflerine içeriği aynı kalıp adı değişen yeni kavramlar bularak ulaşmaya çabalamaktadır. Bu ekonomide İmtiziyat-ı Ecnebiye'nin küreselleştirmesi olarak; bu eğitimde evrensel dil ve eğitim mantığı ile yabancı dille ve kültürün empozisi amacı taşıyan aslında misyoner nitelikli yabancı okullar olarak; ya da NATO gibi uluslar arası güvenliği sağlamayı vaad ederken aslında Türkiye'nin savunma stratejisini deşifre eden İlhan'ın deyimiyle 'mülkü ecnebinin himayesinde koruma girişimleri' olarak karşımıza çıkmış ve çıkmaya devam etmektedir. Çünkü Misak-ı Milli sınırlarını koruyan Türk ordusu NATO ile sınırlanmaktadır ve aslında Gazi böyle bir yapılanma içinde ülkesini görmek istemeyecektir. Zira Misak-ı Milli kavramına en büyük zararlardan birini savunma doktrini Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'na ve ulusal çıkarlarına ters NATO'ya üye olunmakla yapılmıştır. İlhan'a göre, zaten 'NATO uluslararası sisteme bu sistem ise ABD'ye çalışmaktadır. Oysa, Gazi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin -özellikle tanık olduğu- askeri gelişmelerinden 'kendi ordunun sırlarını müttefik bile olsa yabancı bir orduyla paylaşmayacaksın' anlayışını edinerek önemli bir ders çıkarmıştı. Çünkü aksi durumda yaşanacak sonuç Misak-ı Milli sınırları içerisinde ulusal ekonomiye dayanarak ve ulusal savunma sanayii ile güçlendirilmesi gereken Türk ordusunun NATO'ya tutsaklığı olacaktır. Sürekli olarak Türk ordusunun bir halk ordusu olduğunu belirten İlhan için, doğal olarak böyle bir halk ordusunun; temelinde muhafazakâr, soylu ve ecnebi mantığı yatan NATO gibi bir örgütlenmenin parçası olarak hareket etmesi Kemalizm'e, onun askeri mantığına ve "Üç Misak-ı Milli"ye aykırı hareket etmesi demektir. 'TSK, T'nin hakkını vermek, hem de onu korumak zorunda' olduğu düşüncesi yazarın özellikle sınır politikalarının ve dış güvenliği vurgulayan gelişmeleri değerlendirdiği fikir yazılarında karşımıza çıkmaktadır.

Dünya'nın gelişmiş Batılı ülkeleri bir kurtuluş savaşı mücadelesi vererek bağımsız olmayı bilmediği gibi XX. yy'ın modernizmini, demokrat, ileri ve gelişmiş anlayışını temsil etme görüntüsü altında kendileri dışındaki coğrafyaları emperyalist sömürü çarklarına katmaya çalışmaktadırlar. İlhan'ın bu düşüncesini temel aldığımızda bunu Türkiye gibi 'Yurtta Sulh, Cihan'da Sulh' ilkesi ile dış politikasını yürüten bir ülkenin kabul edemeyeceği son derece açıktır. Üstelik Türkiye kendisi ile tarihsel ve

kültürel bağları olan şark coğrafyası ile Gazi döneminde başlayıp yarım kalan Büyük Ortadoğu Projesini bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. İlhan'a göre, sonuç itibarıyla kültürel bu mirasın getirdiği meşru haklar varken NATO'ya tutsak Türk ordusu veya yabancıya IMF ve Dünya Bankası ile bağlı Türk ekonomisi, Avrupa özentisi ile yayılan tarikat ve misyoner mantıklı eğitim yuvaları veya Tevhid-i Tedrisat Kanununa aykırı olarak laik, çağdaş ve karma eğitim dışında eğitim veren dini okulların yetiştirdiği bireylerin yarattığı durum, karşımıza kültürsüzleşme operasyonu olarak çıkacaktır.

Kısacası İlhan, Misak-ı Milli'yi değerlendirirken türlü girişimlerin ortak hedefi olarak hep aynı durumu görmektedir. Sınır konusunda; Anadolu halkının Kuva-yı Milliye ruhu ve Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesiyle kazandığı Misak-ı Milli'den geri çekilişini gerçekleştirmek, Türkiye'nin ulusal savunmasını yok edip dışa bağımlılığı arttırmak gerçekleştirilmek istenen politikalaradır.

İlhan'a göre, nihayetinde Türkiye'nin eğitimden, kültüre, ekonomiden askeriye kadar birçok önemli alanda ABD ve Batı eksenli yürüttüğü tüm politikalar ülkenin kuruluş felsefesine aykırıdır. Üstelik ABD ve Batı'nın alternatifi yokmuş tarzında sergilenen anlayışı onlarda bilmekte ve bu durum Türkiye'nin manevra kabiliyetini her anlamda daraltmaktadır. Oysa özellikle eğitim ve kültür alanında bilinmelidir ki; Batı diye yekpare bir kavram yoktur, olsa olsa aslında Batılı ülkelerin her birinin kendi kültürel değerlerini koruyarak oluşturdukları bir Batı tasavvuru, algısı vardır. Bu tasavvurda Türkiye'nin sahip olduğu Ulusal Demokratik Devrim sonrası oluşturulan "Üç Misak-ı Milli" anlayışından ve Anadolu halkının Selçuklu/Osmanlı tarihsel arka planı üzerine yarattığı 'ulusal bileşim'den ve hatta "muasır medeniyet seviyesine ulaşabilme" idealinden daha özel ve önemli değildir.

İlhan için, Gazi milli bir mücadeleyi milli kuvvetlerle yürüten ve en önemli amaçları arasında milli bir ekonomi yaratmak olan lider olmuştur. Bu amaçla ortaya koyduğu fikirselsel hareket ise halkın her kesimini birlikteliğe ve üretime katan İzmir İktisat Kongresi kararlarının başlattığı daha sonra Cumhuriyet'in ulusalcı, millileştirici ve tam bağımsız ekonomik anlayışının etkisiyle daha da şekillenen Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi olmuştur. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden ve henüz Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan toplanan bu kongreyle Gazi kurulacak yeni Türk devletinin Misak-ı İktisadi kararlarını belirlemiştir. Alınan kararlar toplumun tüm kesimlerini sınıf ayırımına tabi tutmadan ülkenin ihtiyaçlarını, ülkenin kabiliyet sahibi vatandaşlarının üretici vasfını ortaya koyarak ve emek harcayarak şekillendirmeyi hedeflemektedir. Bu politika nihayetinde yazar için, Anadolu halkını üreten konumuna getirirken bir yandan

da yabancıların elindeki malların millileştirilmesi ve yabancılara daha önce antlaşmalar çerçevesinde tanınan ayrıcalıkların kaldırılması Gazi'nin ekonomi politikasının eşitlikçi anlayışını ve milli bir iktisadi hayatın başlayacağını göstermiştir.

Anadolu İhtilali ve İnkılâbı'nın kültür düzeyindeki en önemli başarısı olarak Selçuklu/Osmanlı kültür sentezinden ulusal bir millet sentezi çıkarabilmesini gören İlhan, Gazi'nin özellikle Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları nezdinde yaptığı ümmet dili yerine millet dili yaratma veya Orta Asya ve Anadolu tarihine yönelik aydınlatıcı çalışmalar üzerinde durarak bu kurumların taşıdığı ulusal misyonu vurgulamıştır. Yalnız ne var ki; yazara göre, Beyaz, Batılı ve Hıristiyan ülkeler dillerini ve kültürlerini emperyalizm'in egemenlik alanını genişletmek için kullanmakta Türkiye'de de buna ortam yaratarak faaliyette bulunabilecekleri tarikat ve misyoner okulları açıp, yabancı dilde eğitimi teşvik etmişlerdir.

İlhan “Üç Misak-ı Milli” anlayışını ve bu anlayışın ortaya çıktığı ilk dönemde Anadolu coğrafyasında yarattığı büyük enerjiyi önemseyip bu konulara eserlerinde yer verse de Türkiye'de özellikle ‘İnönü Cumhuriyeti’ olarak adlandırdığı dönem ile çok partili hayata geçiş sonrasında yaşananları olumsuz gelişmeler olarak algılamıştır. İlhan'ın, özellikle eğitim ve kültür hareketleri konusunda bilinçli tahribata kapı açmakla itham ettiği ‘İnönü Dönemi’ ile siyasi ve askeri konularda ise demokrasiye geçiş sonrası ortaya çıkan hükümetlerin yarattığı özden kopuş politikaları eleştiri konusu olmuştur. Oysa yazarın “ ‘Cumhuriyetten Demokrasi’ye intikal, nasıl bir manada Kemalizm’den Tanzimatçılığa dönüş olmuşsa; bir başka manada, ‘milliden kozmopolite; uluslaşmaktan Kültürsüzleşmeye dönüş olmuştur; Savunması NATO, eğitim ve öğretimi, AB/ABD, ekonomisi IMF ve Dünya Bankası olan bir ülkeye , ‘ulusal’ denilebilir mi?” ifadesi bile “Üç Misak-ı Milli” anlayışından verilen tavizlerin Cumhuriyet'in, laikliğin ve çağdaş, akılcı ve kültürel değerlerine bağlı toplum oluşturma idealine aykırı hareket edildiğini kendiliğinden ispat etmektedir. Zira; İlhan için İnönü dönemiyle başlayıp demokrasi döneminde artan yabancı menşeli politikalar sonrasında zaman zaman duyulan çaresizlikler bu kez Anadolu halkı için çağdaş uygarlık düzeyini aşmak şöyle dursun bu düzeye ulaşma idealinde bile zaafılar yaratmaktadır. Keza hem yabancı destekli politikaların Türkiye'deki iç bağlantılarının etkisi hem de yanlış eğitim ve kültür politikaları ile misyoner, tarikat veya şeriat okulu arasına sıkışıp kalan yeni nesiller ‘nefsi müdafaa kısır döngüsü’ içerisinde kendine yaşam alanı aramak zorunda kalmaktadır. İlhan, özellikle 1990'lı yıllardan sonra kısmen Anadolu halkının kendisinin de yarattığı kısır döngüden ve bunun yarattığı kaygıdan kaynaklı olarak ulusalcı,

milliyetçi, İslamcı, komünist veya sosyalist hangi ideolojik eksen ve söylemden gelirse gelsin toplumu tekrar ortak paydada bir araya getirebilmek için ‘Dip Dalgası’ adı verilen bir hareketin ilk nüvelerini oluşturmaya gayret etmiştir.

Bu hareket İlhan için Cumhuriyet dönemine veya Kemalizm algısına yönelik bir muhalif, eleştirel bir aydın hareketi olmaktan ziyade içerisinde “Üç Misak-ı Milli” ve temsil ettiği anlayışın korunup, devamlılığını sağlamanın yollarını arama hedefi yatmaktadır. Bu nedenle bu hareket ve temsil ettiği anlam İlhan için, pusulası ve yol haritası çok uzun yıllar önce Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenen “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” idealinde rotayı şaşırانları tekrar aynı yolda yürür hale getirmektir.

Sonuç olarak İlhan için, fikirsel dünyasını ortaya koyan anlayışlardan birisi olan, “Üç Misak-ı Milli” ile ulaşılabacak çözüm yolu bellidir: “ ‘Ulusallık’ yani ‘ulusal’ dış politika (Anti/Emperyalizm, Avrasya seçeneği); ‘Ulusal Kültür’, yani yurt, dil, tarih bilinci (ecnebi dille öğretime son kültürsüzleştirme operasyonuna direniş); ‘Ulusal Ekonomi’ yani ulusal pazara hâkimiyet, ulusal endüstri ve tarım (ecnebi sermayenin denetim ve kısıtlanması, Avrasya Pazarı’nın tercihi); ‘ Ulusal Savunma Sanayii’, yani yerli üretimi ve teknolojiyi geliştirmek, silah donanımında ecnebiye bağımlılığı hiçe indirgemek”. Bunların başarılması “Üç Misak-ı Milli”nin gerçekleşmesi demektir.

KAYNAKÇA

Attila İlhan Makaleler

- “...Kemalizm’le Sosyalizm’in ‘Bileşkesi!’...”, *Cumhuriyet*, 18.09.1996.
- “... ‘Soğuk Savaş’ Aydınları...”, *Cumhuriyet*, 23.10.1996.
- “...Üç Misak-ı Milli...”, *Cumhuriyet*, 25.10.1996.
- “...O Mel’un ‘İkilik’ !...”, *Cumhuriyet*, 28.10.1996.
- “... ‘Yurttaş ‘ Yerine, ‘Tüketici ‘ Yetiştirmek!...”, *Cumhuriyet*, 06.11.1996.
- “... ‘Karanlıktayım ve Tedirginim’...”, *Cumhuriyet*, 10.02.1997.
- “... ‘Globaliter Devlet’ ...”, *Cumhuriyet*, 17.02.1997.
- “... ‘Müttefiklerimizden’ , Bizi Kim Koruyacak?...”, *Cumhuriyet*, 21.02.1997.
- “... ‘Topal’ Bir Teşebbüs !...”, *Cumhuriyet*, 10.03.1997.
- “...Yabancı Dille Öğretime ‘Doğru’ Bakmak...”, *Cumhuriyet*, 15.03.1997.
- “... ‘Kemalizm Ansiklopedisi’ Neden Yok?...”, *Cumhuriyet*, 04.04.1997.
- “...Temel Kavram: ‘Çağdaşlaşma’!...”, *Cumhuriyet*, 07.04.1997.
- “... ‘Kemalist Tavrı Koymak!...”, *Cumhuriyet* ,11.04.1997.
- “... Lider, ‘Ayıklayıcı’ ve ‘Otoriter’ ...”, *Cumhuriyet*, 16.04.1997.
- “...Mehmet Ali Aybar ‘Örneği’...”, *Cumhuriyet*, 18.04.1997.
- “... ‘Türklük Denilen Bir Deniz’ ...”, *Cumhuriyet*, 02.06.1997.
- “... Gazi’nin ‘Cumhuriyetine’ Dönmek!...”, *Cumhuriyet*, 09.06.1997.
- “...Gazi, ‘Komplo’yu Anlatıyor...”, *Cumhuriyet*, 20.06.1997.
- “... ‘Kemal’in ‘Başına’ Bela Olmak!...”, *Cumhuriyet*, 23.06.1997.
- “... ‘Durum’ Çok Benziyor Da!...”, *Cumhuriyet*, 25.06.1997.
- “... İnkılab’ın ‘Ana’ Eksenini Müdafaa-i Hukuk!...”, *Cumhuriyet*, 09.07.1997.
- “... Ayıptır Söylemesi...”, *Cumhuriyet*, 09.05.1997.
- “... Bu ‘Sorunlar’ Tartışılmalı!...”, *Cumhuriyet* , 01.08.1997.
- “... ‘Özel Sektör’, ‘Özelleştirilmedikçe!..’...”, *Cumhuriyet*, 05.09.1997.
- “... ‘Sekiz’ Yıl,İyi Hoş Da!...”, *Cumhuriyet*, 22.09.1997.
- “... ‘Haksızlığı’, Ya Laik De Yapıyorsa?.....”, *Cumhuriyet*, 22.08.1997.
- “...NATO: ABD ‘Yayılmalarının’ Aracı!...”, *Cumhuriyet*, 29.08.1997.
- “... ‘Millet’in tutkalı ‘devlet!’ ...”, *Cumhuriyet*, 08.10.1997.
- “... ‘Anlamazlar, Ağbiy!..”, *Cumhuriyet*, 03.09.1997.
- “... ‘O’nu yalnız bırakacak mıyız?...”, *Cumhuriyet*, 10.11.1997.
- “...Türkiye’nin ‘Öncelik Hakları’ ...”, *Cumhuriyet*, 04.08.1997.

- “... ‘Milletlerin Afyonu’ Mu?...”, *Cumhuriyet*, 24.09.1997.
- “... ‘Ulusal Savunma Kavramı’ ...”, *Cumhuriyet*, 20.03.1998.
- “... İki ‘yer altı nehri!..’ , *Cumhuriyet*, 15.04.1998.
- “...Korktuğu başımıza gelmiştir...”, *Cumhuriyet*, 22.04.1998.
- “...Avrasya’nın ‘Batı’ya bakışı...”, *Cumhuriyet*, 25.11.1998.
- “...‘Nöbet Değiştirme Valsi’! ...”, *Cumhuriyet*, 04.11.1998.
- “... ‘Ulusal Emek Platformu’ ...”, *Cumhuriyet*, 28.10.1998.
- “... Bu Bela Sağ/Sol Çatışması Değildir!...”, *Cumhuriyet*, 04.02.1998.
- “...Çarpık Bir Mukayese!...”, *Cumhuriyet*, 04.09.1998.
- “...Nâm-ı diğer, ‘faşizm’! ...”, *Cumhuriyet*, 06.11.1998.
- “...Halep ordaysa, arşın burada!.....”, *Cumhuriyet*, 26.06.1998.
- “... ‘İngiliz kaşığıyla Alaman...’ ...”, *Cumhuriyet*, 16.11.1998.
- “...Kapitalist ‘totaliterliğin’ anayasası...”, *Cumhuriyet*, 25.02.1998.
- “... ‘Savunma sanayii’ ...”, *Cumhuriyet*, 23.03.1998.
- “...Öğretim’in Çivisi Çıktı!...”, *Cumhuriyet*, 15.05.1998.
- “...Öğretmenin Dokunulmazlığı...”, *Cumhuriyet*, 20.05.1998.
- “... ‘Soğuk Savaş Kirliliği’ ...”, *Cumhuriyet*, 11.02.1998.
- “...Yargıya Dışardan da Müdahale!...”, *Cumhuriyet*, 18.09.1998.
- “...Ticaret Ticaret Olmaktan Çıktı!...”, *Cumhuriyet*, 01.05.1998.
- “... Daha nasıl söylesin?...”, *Cumhuriyet*, 02.03.1998.
- “...Madalyon’un arka yüzü...”, *Cumhuriyet*, 07.01.1998.
- “...Çekildiğimiz Karanlık Liman...”, *Cumhuriyet*, 27.02.1998.
- “... ‘Sistem’in ‘köpekleri’ ‘çuvalladı’!..”, *Cumhuriyet*, 12.10.1998.
- “...O ‘ay/yıldızı’ sildirtecek miyiz?...”, *Cumhuriyet*, 02.01.1998.
- “...Anlayana, sivrisinek saz...”, *Cumhuriyet*, 19.08.1998.
- “... ‘Hangi istiklal vardır ki!’ ...”, *Cumhuriyet*, 27.11.1998.
- “... Öğretmen Doğru Yerde Mi?...”, *Cumhuriyet*, 18.05.1998.
- “... ‘Federal’ Cumhuriyet ha! ...”, *Cumhuriyet*, 07.04.1999.
- “...Attan inip Eşeğe Binmek!...”, *Cumhuriyet*, 25.06.1999.
- “... ‘İçerde özgürlük, dışarda bağımsızlık!’ ...”, *Cumhuriyet*, 31.03.1999.
- “...Geçti Bor’un Pazarı...”, *Cumhuriyet*, 11.06.1999.
- “...Önemli iki görgü tanığı ...”, *Cumhuriyet*, 18.01.1999.
- “...‘Konuşulan Türkçe’ hangisi?...”, *Cumhuriyet*, 13.01.1999.
- “... ‘Dili, bir çıkmaza saptamışızdır!.. ...”, *Cumhuriyet*, 15.01.1999.

- “... 'Dil devrimi' başka, 'özleştirmecilik' başka! ...”, *Cumhuriyet*, 11.01.1999.
- “...Kemalizm'in Özgün Niteliği!...”, *Cumhuriyet*, 12.05.2000.
- “... Müdafaa-i Hukuk'un Ulusçuluk Standardı...”, *Cumhuriyet*, 26.07.2000.
- “...Bir Harbin Kazanılması İçin! ...”, *Cumhuriyet*, 21.02.2000.
- “... 'Ulusal Savunma Kavramı'!..”, *Cumhuriyet*, 20.11.2000.
- “...Öğretim 'İdeolojik' Değil mi? ...”, *Cumhuriyet*, 02.02.2000.
- “... 'Çağdaşlaşarak Uluslaşmak' mı? 'Uluslaşırken Batılılaşmak' mı? ...”, *Cumhuriyet*, 11.08.2000.
- “...Zurna'nın Zırt Dediği Yer!..”, *Cumhuriyet*, 16.08.2000.
- “...Onlar Ne Yapmış Biz Ne Yapmışız? ...”, *Cumhuriyet*, 09.08.2000.
- “...İnsan Düşmanlığı!..”, *Cumhuriyet*, 19.06.2000.
- “...Nerede O 'Hassasiyet'?...”, *Cumhuriyet*, 24.03.2000.
- “...Dilin 'Demokratikleştirilmesine' Evet; 'Yozlaştırılmasına' Hayır...”, *Cumhuriyet*, 07.08.2000.
- “...Falih Rıfkı Bey'in 'Tanıklığı' ...”, *Cumhuriyet*, 14.08.2000.
- “...Evvla 'Sosyalist' Olmalı!.. 'Madde'yi Anlamalı!..”, *Cumhuriyet*, 22.06.2001.
- “...Uzun Sözü'nün Kıtası ...”, *Cumhuriyet*, 30.07.2001.
- “...Evvla 'Sosyalist' Olmalı!..'Madde'yi Anlamalı!...”, *Cumhuriyet*, 22.06.2001.
- “...Seç Seçebildiğini!...”, *Cumhuriyet*, 15.03.2002.
- “...Bu Toprak Hepimizi Doyurur!...”, *Cumhuriyet*, 25.12.2002.
- “...Olsa Olsa, 'Soytarısı Olur!...”, *Cumhuriyet*, 21.06.2002.
- “... Parayı Alan, Verenin Bayrağını Çeker!..”, *Cumhuriyet*, 16.01.2002.
- “... 'Ulusal' İşçi + 'Ulusal' İşveren = 'Kuva-yı Milliye'!...”, *Cumhuriyet*, 07.01.2002.
- “... 'İrk Milliyetçiliği' Değil, 'Yurt Milliyetçiliği'!...”, *Cumhuriyet*, 26.04.2002.
- “... İlk – ve en vahim - yanlış ...”, *Cumhuriyet*, 07.02.2003.
- “...Laiklikte Çifte Standart!...”, *Cumhuriyet*, 23.05.2003.
- “... 'Öğretim'deki Bozgun...”, *Cumhuriyet*, 14.03.2003.
- “... 'İmtiyazsız Sınıfsız Derken' ...”, *Cumhuriyet*, 20.06.2003.
- “...Ankara'nın 'Öncelik Hakkı'!...”, *Cumhuriyet*, 15.09.2003.
- “... 'Kemalizm' Başka 'Atatürkçülük' Başka mı? ...”, *Cumhuriyet*, 15.10.2003.
- “... 'İdare' ve 'Öğretmen': 'Al Gülüm/ Ver Gülüm!' ...”, *Cumhuriyet*, 17.03.2003.
- “...Gençler 'Ümmid-i Vatan' Sizedir!..”, *Cumhuriyet*, 29.01.2003.
- “... 'Değişme' Var mıdır Yok mudur? ...”, *Cumhuriyet*, 05.11.2003.
- “...Bir Dokun Bin Ah İşit ...”, *Cumhuriyet*, 31.01.2003.

- “...Fesuphanallah!...”, *Cumhuriyet*, 21.11.2003.
- “...Var mıdır, Böyle Bir Hat? Yoktur!...”, *Cumhuriyet*, 15.01.2003.
- “...‘Uydu Olmak’ Alışkanlığı!...”, *Cumhuriyet*, 20.01.2003.
- “...Acaba Gençler, -Hatta Yaşlılar- Biliyor mu?...”, *Cumhuriyet*, 20.10.2003.
- “...Ortadoğu’yla Küs müyüz?...”, *Cumhuriyet*, 06.01.2003.
- “...‘Hatay’a Çete Reisi Olacağım!’...”, *Cumhuriyet*, 13.01.2003.
- “...Gazi ‘Federasyon’dan Bahsediyordu. ...”, *Cumhuriyet*, 08.01.2003.
- “...Irak ‘Birleşmeyi’ Öneriyordu! ...”, *Cumhuriyet*, 10.01.2003.
- “...‘Türküm’ Demek , Kolay mı?...”, *Cumhuriyet*, 26.05.2004.
- “...‘Kendini, ‘yakın’ hissetmek!...”, *Cumhuriyet*, 03.03.2004.
- “...‘Zil Takıp Oynayanlar’, İşte Onlar!...”, *Cumhuriyet*, 18.10.2004.
- “...‘Görgü Tanığı’ ve Önemli ‘Tespiti’ ...”, *Cumhuriyet*, 02.01.2004.
- “...Ayvaz Kasap / Aynı Hesap!..”, *Cumhuriyet*, 06.02.2004.
- “...‘O’nun ‘Karakteri, Hürriyet ve İstiklâl’ di! ...”, *Cumhuriyet*, 17.12.2004.
- “...Gâzi’nin, ‘Büyük Ortadoğu Projesi’ (BOP)?...”, *Cumhuriyet*, 10.12.2004.
- “...Önce ‘Diplomasi’, Olmazsa ‘Askerle’! ...”, *Cumhuriyet*, 13.12.2004.
- “...‘İnkılâp’ Tek, Anti/ Emperyalist, Ulusal ve Demokratiktir...”, *Cumhuriyet*, 27.10.2004.
- “...Yorumsuz!...”, *Cumhuriyet*, 13.10.2004.
- “... ‘Tarih’i ‘Farklı Görmek’ Ne Zaman Başladı?...”, *Cumhuriyet*, 05.01.2004.
- “...TSK ve MGK’nin Görevi ve ‘Sorumluluğu’?...”, *Cumhuriyet*, 30.08.2004.
- “...On Üç Yıldır Hıristiyanım, Ama...”, *Cumhuriyet*, 22.09.2004.
- “...O Gün, ‘Mutlaka’ Gelecektir! ...”, *Cumhuriyet*, 15.12.2004.
- “...O ‘Tehlikeli’ Üçgen!..”, *Cumhuriyet*, 29.04.2005.
- “...‘Mutlu Yalnızlık’ ve Tam Bağımsızlık’ Tutkusu!...”, *Cumhuriyet*, 01.06.2005.
- “...Gâzi, ‘Dil Devrimi’ni, Nerede Bırakmıştı?!...”, *Cumhuriyet*, 09.05.2005.
- “...Aralarındaki, En ‘Önemli’, ‘Asıl’ Fark?...”, *Cumhuriyet*, 27.05.2005.
- “...‘Ötme Vapur, Gelemem!!...”, *Cumhuriyet*, 13.04.2005.
- “...‘Dili Bir Çıkmaza Saplamışızdır’ ...”, *Cumhuriyet*, 04.05.2005.
- “...‘İlk Düzeltilecek Şey!’ ...”, *Cumhuriyet*, 06.05.2005.
- “...‘Özleştirilmecilik’ Ne İşe Yarıyordu? ...”, *Cumhuriyet*, 13.05.2005.
- “...Gâzi, Lausanne’dan Memnun’ muydu?...”, *Cumhuriyet*, 02.09.2005.

Kitaplar

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2004*, Ankara 2004.
- Aliye, Zeynep, *Mavi Adam Attilâ İlhan'la Söyleşiler*, Ankara 2001.
- Ankara, Zeynep (Haz.), *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Ankara 1996.
- Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe*, İstanbul 2002.
- Ciravoğlu, Öner, *Büyük Yolların Haydudu*, İstanbul 1997.
- Çelik, Yakup (Editör), *Attila İlhan Armağanı Kaptan 'a Saygı İle...*, Ankara 2006.
- Çelik, Yakup, *Şubat Yolcusu, Attila İlhan'ın Şiiri*, Ankara 1998.
- Esemenli Söker, Gönülden, *Attila İlhan'da Kültür Sorunsalı*, Ankara 2002.
- Genç, Reşat, *Türkiye 'yi Laikleştiren Yasalar*, Ankara 1998.
- İleri, Selim, *Nâm-ı Diğer Kaptan: Attila İlhan'ı Dinledim*, İstanbul 2002.
- İlhan, Attila, “Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İstanbul 2001.
- İlhan, Attila, *Hangi Atatürk*, Ankara 2001.
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1991.
- Manisalı, Erol, *Attila İlhan'la 1000 Saat*, Ankara 2001.
- Manisalı, Erol, *Attila İlhan 'la Akıp Giden Düşünceler*, İstanbul 2005.
- Öztürk, Cemil, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara 2005.
- Sarmaşık, Belgin, *Açtırma Kutuyu!..., Röportajlar-1 (1946-1983)*, Ankara 2004.
- Sarmaşık, Belgin, *Söyletme Kötüyü!..., Röportajlar- 2(1983-1987)*, Ankara 2005.
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul 1995.
- Ülken, Yüksel,v.d., *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II Atatürkçülük (Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri)*, Ankara 1986.
- Yalçın, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I.*, Ankara 2000.

Yararlanılan Tezler

Işık, Serhat, Attila İlhan ve Batı, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Selman, Cemal, Attila İlhan'da Doğu-Batı Sorunu ve "Ulusal Kültür Bileşimi": "Gazi" ve "Milli Şef" Dönemlerine Karşılaştırmalı Yaklaşım, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

02.01.1980 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlk ve Orta eğitimini İstanbul'da Kartal Saffet Simavi İlköğretim Okulunda tamamladı. Lise eğitimini İstanbul'da Kartal Ticaret ve Meslek Lisesinde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2002 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Öğretmenliğinden 2003 yılında mezun oldu. Çeşitli özel eğitim kurumlarında görev altıktan sonra 2003 yılında Gaziosmanpaşa Şair Abay Kunanbay Lisesinde Tarih öğretmenliğine başladı. Halen Şair Abay Kunanbay Lisesinde görevini sürdürmektedir.